

T.C.
KADIR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KÜRESELLEŞME
ANABİLİM DALI

**FİLİSTİN SORUNU ÇERÇEVESİNDE TÜRK DIŞ
POLİTİKASININ ORTADOĞU YAKLAŞIMI VE
TÜRKİYE’NİN İSRAİL İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ**

Yüksek Lisans Tezi

Ahmet Ali Gökdemir

İstanbul 2009

T.C.
KADIR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KÜRESELLEŞME
ANABİLİM DALI

**FİLİSTİN SORUNU ÇERÇEVESİNDE TÜRK DIŞ
POLİTİKASININ ORTADOĞU YAKLAŞIMI VE
TÜRKİYE’NİN İSRAİL İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ**

Yüksek Lisans Tezi

Ahmet Ali Gökdemir

Tez Danışmanı:
Doç. Dr. Burak Samih Gülboy

İstanbul 2009

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ.....	ii
KISALTMALAR.....	iii
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
GİRİŞ.....	1
1 BÖLÜM: İSRAİL’İN KURULUŞ SÜRECİ ve FİLİSTİN SORUNUNUN ORTAYA ÇIKIŞI	4
1.1 İsrail’in Kuruluşuna Giden Tarihsel Süreç	4
1.2 İsrail Devletinin Kuruluşu ve Filistin Sorununun Ortaya Çıkışı.....	8
1.3 Soğuk Savaş Dönemi ve Sonrası Filistin Sorununun Gelişimi	22
2 TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA ORTADOĞU YAKLAŞIMININ ANALİZİ	33
2.1 Türk Dış Politikasının Genel Yaklaşımı	33
2.1.1 Soğuk Savaş Öncesi Türk Dış Politikası	35
2.1.2 Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası	37
2.1.3 Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikası	41
2.2 Türk Dış Politikasında Ortadoğu	44
2.2.1 Soğuk Savaş Dönemi Öncesi Türkiye’nin Ortadoğu Politikası	44
2.2.2 Türk Dış Politikasında Soğuk Savaş Dönemi Ortadoğu Politikası.....	46
2.2.3 Soğuk Savaş Sonrası Türkiye’nin Ortadoğu Politikası	51
3 FİLİSTİN SORUNU ÇERÇEVESİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASININ ORTADOĞU YAKLAŞIMI VE TÜRKİYE’NİN İSRAİL İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ.....	53
3.1 İsrail Devletinin Kuruluşu ve Tanınması.....	53
3.2 Soğuk Savaş Dönemi Filistin Sorunu Çerçevesinde Türkiye- İsrail ilişkileri	56
3.3 Soğuk Savaş Sonrası Filistin Sorunu Çerçevesinde İsrail-Türkiye İlişkileri	65
SONUÇ.....	85
KAYNAKÇA.....	89
EK-1: Ülke Profili.....	96
EK-2: İsrail’e Ana Göç Dalgaları	99

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 İsrail'e Ana Göç Dalgaları

94

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı
AK PARTİ	Adalet ve Kalkınma Partisi
AT	Avrupa Topluluğu
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
CENTO	Merkezi Anlaşma Örgütü
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
ed.	Editör
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
HAMAS	İslami Direniş Hareketi
Hz.	Hazreti
IMF	International Monetary Fund
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra

MSP	Milli Selamet Partisi
NATO	North Atlantic Treaty Organization
OECD	Organization for Economic Co-operation and Development
OPEC	Organization of Petroleum Exporting Countries
PKK	Partiya Karkerên Kurdistan
s.	sayfa
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
UAD	Uluslararası Adalet Divanı
UNEF	BM barış gücü
UNRWA	United Nations Relief and Work Agency

ÖZET

Bu tez de Türkiye ile İsrail devletleri arasındaki ilişki Filistin meselesi üzerinden analiz edilmeye çalışıldı. Öncelikli olarak Filistin meselesinin başlangıcı irdelenerek sorunun kaynağına inilip, daha sonra Türkiye'nin Ortadoğu politikası üzerinden Filistin Sorununun İsrail ile ilişkilerine etkilerini inceledik.

Uluslar arası alanın en karmaşık meselelerinden biri olan Filistin Meselesi, İkinci Dünya Savaşının bitmesi ve İsrail Devleti'nin kurulması ile birlikte Dünya kamuoyunu meşgul eden önemli bir sorun halini almıştır. Uluslar arası alanda ki bütün büyük devletlerin müdahil olduğu bu meselenin halen çözülememesi sorunun karmaşıklığının göstergesidir

Ortadoğu'da ki bütün devletlerin karşı olmasına rağmen İkinci Dünya Savaşı sonrası bölgeye hakim olmaya çalışan ABD ve SSCB desteği ile kurulan İsrail Devleti demokratik yapısı, stratejik ve teknolojik gücü sayesinde Türkiye ile ilişkilerini zaman içinde geliştirmiştir. Türkiye, bölgede bulunan devletlerle, tarihi mirasın getirdiği kültürel ve coğrafi yakınlık nedeni ile İsrail Devletiyle ilişkilerinde uzun yıllar çekimser kalmıştır.

Uluslar arası Konjöntürün zorunlulukları ve İsrail Devletinin bölgede güç kazanması Türkiye-İsrail ilişkilerinin gelişiminde önemli bir etken olarak ön plana çıkmaktadır.. İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan Soğuk Savaş döneminde her iki devletin aynı blokta yer almaları ve Soğuk Savaş sonrası değişen konjöntür, iki devletin birbiriyle yakınlaşmasında önemli etkenlerdir. Askeri, teknik, ticari ve ekonomik alanlar olmak üzere birçok konuda ilişkilerini geliştiren bu iki devletin arasındaki en önemli sorun Filistin Meselesidir. Türk toplumunun Müslüman kimliği ve bölgede yaşayan Müslüman toplumlar ile İsrail Devletinin sürekli bir çatışma içinde olması İsrail –Türkiye İlişkilerinin şekillenmesini büyük ölçüde etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Filistin Meselesi, Soğuk Savaş, Türkiye'nin Dış Politikası, Türkiye'nin Ortadoğu Politikası, Soğuk Savaş Dönemi Ortadoğu Politikası, Soğuk Savaş Sonrası Ortadoğu Politikası.

ABSTRACT

In this thesis, the aim is to analyze the relationship between Turkey and Israel concerning the Palestinian issue. First of all, the very beginning of Palestinian issue will be scrutinized and Israel and Turkish relations will be examined from Turkish policies over Middle East and Palestinian issue points of view.

Palestinian issue has become the most problematic issue in global arena with end of World War II and the establishment of the state of Israel. Instead of the fact that powerful states intervene, Palestinian issue cannot be solved, and this situation demonstrates the complexity of this issue.

Israel, which was founded by the support of USA and USSR which were trying to have hegemonic power over the area after World War II although all the states in the Middle East were against the idea, has developed its relations with Turkey thanks to its democratic structure, strategically and technological power. Turkey has long stayed abstaining in its relations with Israel and states in the region because of the cultural and geographical proximity which resulted from the historical heritage.

The obligations international conjuncture and Israel's gaining power in the region takes over as an important factor in the development of the relations between Turkey and Israel. The two countries' taking place in the opposite blocks in the time of Cold War after the World War II and the changing conjuncture after the Cold War are important factors in the reproachment of the two countries. The most important problem between these two countries, which have developed their relations in military, technical, commercial and economic aspects, is Palestinian Issue. The Muslim identity of Turkish society and Israel's being in conflict with the Muslim societies in the region affects the forming of Israel- Turkey relations.

Key Word: Palestinian issue, Cold War, Foreign Policy of Turkey, Middle East Policy of Turkey, Middle East Policy during the Cold War Period, Middle East Policy after the Cold War.

GİRİŞ

Dış politikanın yapılmasında ve uygulanmasında birçok faktör rol oynamaktadır. Bunların en önemlileri jeopolitik konum, tarihsel tecrübe, sosyal ve kültürel karakter, ekonomik ve askeri gelişmişlik düzeyi, siyasal rejim ve dinamikler ve uluslararası yapı olarak belirtilebilir.¹ Türkiye'nin dış politikasını esas olarak jeopolitik konumu belirlemektedir.

Balkanlar, Ortadoğu, Kafkaslar, Karadeniz ve Orta Asya'nın kesiştiği bir bölgede yer alan Türkiye, tarihi boyunca burada etkin olmak isteyen birçok güç için ilgi odağı olmuştur. Bu stratejik mevcudiyet daima önemini korumuştur. Doğu ile Batının ortasında kalması her zaman büyük oyuncuların gidişata müdahalesine neden olmuştur.² Bu müdahaleler çoğu zaman Türk dış politikasını belirlemiş olsa da Türkiye'nin tarihsel tecrübesi ve sosyal kültürel karakteri Türk dış politikasının ana eksenini oluşturmuştur.

Birinci Dünya Savaşından geriye kalan Osmanlı bakiyesinin hayat alanını tanımlayan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde, ilerdeki coğrafi alanının meşruiyetini belirleyen Misak-ı Milli sınırları, Doğu ve Batı Trakya ile Balkanlardan, dolayısıyla Avrupa'da tutunmaya, ihtilafli doğu vilayetlerine yönelik politikayla Kafkaslarda irtibatı kaybetmemeye, güney sınırları ile de artık devletten kopması mukadder Arap coğrafyası ile çizilecek hatta Ortadoğu'dan kopmamaya çalışan gizli bir savunmacı irade, Türk dış politikasının ruhuna egemen olmuş bir vizyonun kanıtıdır.³

Tarihsel ve kültürel bağları bakımından Türk dış politikasının en yoğun şekilde etki alanına giren Ortadoğu, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türk dış politikasının belirleyici unsurlarından biri haline gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası bölgeye hakim olan İngiliz ve Fransız sömürge güçleri ile kıtasal ölçekte çatışmaya girmemeye çalışan bir politik bakış açısına sahip olan Türk dış politikası, İkinci Dünya Savaşı sonrası gerek konjonktürel gerekse bölgede tarihsel bağlarının bulunduğu toplumların milli bağımsızlıklarını ilan etmesiyle Ortadoğu'da aktif bir dış politika vizyonu geliştirmiştir.

¹ Ramazan Gözen, Ramazan Gözen, **Türk Dış Politikasında Vizyon ve Revizyon**, AKPLİ Yıllar Der; Zeynep dağı Ankara:Orion Yayınevi, 2006, sy. 73

² Oral Sander, **Türkiye'nin Dış Politikası**, Ankara: İmge Yayınevi, 3.baskı,2006, s. 24.

³ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, 17. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2004, s. 69.

Ortaya çıkan bu yeni dış politika anlayışı dönemin başlangıcı itibari ile Türk dış politikasının uluslararası alanda belirleyeceği tutumun temelini oluşturmaya başlamıştır.

Soğuk Savaşa damgasını vuran “Ortadoğu Meselesi” Soğuk Savaş sonrası dönemde çok boyutlu çelişkiler taşıyan daha da karmaşık bir nitelik kazanmıştır. Filistin ve petrol boyutlarıyla özdeşlenen Ortadoğu Meselesi’ne doğrudan müdahil olmayan Soğuk Savaş şartları gereği dengeli ve mesafeli bir politika geliştiren Türkiye, istese de istemese de 21.yy’da, Irak- Kürt ve su eksenli bu yeni projeksiyonun merkezinde bulunmaktadır.⁴

Kökeni yüzyıllar öncesine dayanan ve uluslararası ilişkilerin en karmaşık konularından biri olan Filistin Sorunu, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’nin Ortadoğu politikasını belirginleştiren en temel mesele konumunda olmuştur. Türkiye açısından tarihi, kültürel ve psikolojik unsurların beraberce barındığı bu mesele Türk dış politikası açısından oldukça çelişkili bir ilerleme sürecine neden olmuştur. Tarihi mirası ve kültürel yapısı itibari ile Arap topluluklarıyla önemli bağları bulunan Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan uluslararası konjonktürde İsrail Devleti’nin ortaya çıkması ve bu ortaya çıkışı sağlayan uluslararası güç eksenli ve Sovyet tehdidi dolayısı ile yapmak zorunda olduğu blok tercihi, bu meseleye yaklaşım açısından önemli çelişkilerin oluşmasına neden olmuştur.

Devletin kuruluşu ile birlikte çatışma ortamı içine giren ve dış politika normlarını “hayatta kalma” üzerine kuran İsrail devleti ile ilişkilerini Soğuk Savaş döneminde kuzey komşusu SSCB’yi sınır güvenliği konusunda bir tehdit olarak algılaması nedeniyle Türkiye için meselenin modern dönemde ortaya çıkmasının başlangıcı itibariyle, dolaylı bir bağ oluşmuştur. Bu bağ Filistin sorununa karşı Türk dış politikasının duruşunu önemli ölçüde etkilemiş ve politika açısından sürekli bir değişimin önemli bir parametresini oluşturmuştur.

Yapmaya çalışacağımız çalışmamızda, İlk aşamada Filistin Sorununun tarihsel boyutunu inceleyerek, sorunun medeniyetler çatışması temelli yapısına ve Yahudi sorununun dönemler içerisindeki boyutuna değinmeye çalışacağız. Yahudi sorunuyla

⁴ Ahmet Davutoğlu, age, s 452

başlayan bu sürecin, daha sonrasında Filistin Sorunu haline nasıl geldiğini tarihsel açıdan irdelemeye çalışacağız.

İkinci aşamada Türk dış politikasının Ortadoğu politikasını temel parametresi haline gelen bu sorunun, Türkiye'nin Ortadoğu politikasının şekillenmesinde nasıl bir etki yarattığını ve Türk dış politikasının dönemler içerisinde yaklaşımını irdeleyeceğiz.

Son aşamada ise; Filistin Sorununun ağdaş dönemde gelişimine neden olan İsrail devleti ile Türkiye'nin Filistin Meselesi çerçevesinde ilişkilerini analiz etmeye çalışıp, kendi siyasal alanını muhafazakar demokrat olarak tanımlayan Adalet ve Kalkınma Partisinin, Filistin meselesi temelli İsrail devleti ile ilişkilerini irdeleyeceğiz.

1 BÖLÜM: İSRAİL'İN KURULUŞ SÜRECİ ve FİLİSTİN SORUNUNUN ORTAYA ÇIKIŞI

1.1 İsrail'in Kuruluşuna Giden Tarihsel Süreç

İsraillilerin Filistin'in erken tarihini referans göstererek Filistin'i Yahudi milletin tarihini toprağı olarak tanımlamaları, Filistin sorununun, tarihin erken döneminden itibaren ele alınmasını göstermektedir. Filistin bölgesinde ilk insan izlerinin bulunması M.Ö dört bine kadar inmektedir.⁵

Yahudi Tevrat'ta M.Ö. 10. yüzyılda Şeria (Ürdün) Nehrinin batısında kurulmuş bulunan Yuda devletine mensup kişi manasına gelen Yahudi kelimesinin çoğul şekli Yahud'tur. Kelimenin Yakup'un dördüncü oğlu Yuda (Yahuda)'ya (Tekvin, 29;49) mensup anlamında geldiği rivayet edilir. Yahudi'nin, Yahuda'nın Arapçalaştırılmış şekli olduğu da kaydedilmektedir. Bütün bu farklı rivayetlere rağmen, Yahudi kelimesi Yuda bölgesinde yerleşmiş bulunan eski İsrail halkının yeni nesilleri için kullanılmıştır.⁶

Yine Tevrat'a göre Yahudiler Hz Nuh'un oğlu ve Sami ırkının atası sayılan Sam neslindedir. Sami ırkına mensup olan Yahudilerin en eski vatanları Mezopotamya idi. Yahudiler uzun süre Arabistan çöllerinde yaşadıkdan sonra Fırat ve Dicle Nehirleri'nin uzandığı Mezopotamya ile Akdeniz sahillerini içine alan, Yeşil Hilal olarak adlandırılan tarıma elverişli alanlara göç etmişlerdir. Mezopotamya ile Suriye arasında çobanlıkla geçinen ve ilkel bir topluluk olan Yahudiler, daha sonra Filistin'e yerleşmişlerdir. Tevrat'a göre Hz. İbrahim, Yehova(Allah)'nın emriyle kabilesinin başında Babil'deki Ur şehrinde Tanrı tarafından vaat edildiğine inanılan "vaat edilmiş toprak" Kenan diyarına göç etmişlerdir. Tevrat'ta Tanrı'nın Hz. İbrahim'e " Mısır Nehrin'den büyük olan Fırat'a kadar Kenaniler, Keniziler, Kadmoniler, Hettiler, Perizziler, Refailer, Amoriler, Girgaziler ve Jebuzilerin memleketini senin nesline veriyorum" dediğine inanılır. Kenan diyarına gelen Yahudiler, bölgeye hakim olan Kenaniler ile baş edemeyince Mısır'a göç etmişlerdir. Bölgedeki kuraklık da göç etmelerine eklenen diğer bir nedendir.⁷

⁵ Will Durant ve Roger Lambelin, *Yahudi Tarihi ve Siyonist Liderlerin Protokolleri*, İnkilap Yayınları, 1992,s, 22

⁶ M.Asım KÖKSAL, *Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit "Tevrat ve İncil"*, İstanbul, 1985, s.23

⁷ Malike Bileydi Koç, *İsrail Devletinin Kuruluşu ve Bölgedeki Etkileri*, Günizi yayıncılık,2006 s 60

Bu topraklarda bir süre barınmaya çalışan İsrailoğulları, Mısır'dan Firavun II. Ramses döneminde karşılaştıkları baskılardan dolayı Mısır'dan göç etmek zorunda kalmışlardır. Peygamber Musa liderliğinde M.Ö 12.yy da gerçekleştiği söylenen bu göç Yahudi tarih ve kültüründe tekvin (Exodus) olarak anılmaktadır. Bu olay İsrailoğulları adına önemli bir dönemin başlangıcı olmuştur.⁸

Tekvin olayı sonrasında bir süre Sina Çölünde yaşayan topluluk Musa'nın ölümünden sonra öğrencisi Yuşa (Joshua) öncülüğünde Kenan diyarına geri dönmüşlerdir.⁹

İsrail halkını oluşturacak olan bu göçebe topluluk Kenan ülkesine girdiğinde burada kendileri gibi Sami asıllı ama yerleşik hayata geçmiş, tarımla uğraşan bir halkla karşılaşırlar. Kitap-ı Mukaddes'in Yuşa kısmında anlatıldığına göre, yerli halkın kökünün kazılması İbranilerin açık politikası olarak gösterilmektedir.

İbranilerin Başına Yuşa'nın ölümünden sonra Hz Davut geçmiştir. Hz. Davut zamanında, yaklaşık M.Ö 1030 yılında ilk Yahudi devleti kurulmuştur. Hz. Davut'un ölümünden sonra kavmin başına gecen Hz Süleyman -zamanında ağlama duvarı olarak bilinen ve Yahudilerce kutsal sayılan- (Mescit-i Aksa'nın bulunduğu yer) mabet yaptırmıştır. Hz Davut zamanında kurulan Yahudi devleti Hz. Süleyman'ın ölümünden sonra yaklaşık 70 yıl daha devam edip iç çekişmeler yüzünden, güneyde başkenti Samiriye olan İsrail krallığı adında ikinci bir devlet kurmuştur. Güneyde iki kabileden oluşan Yahuda devleti ise MÖ 589'da Babil Kralı Nabukadnezar tarafından yıkılmıştır. Kudus'te bulunan Yahudi halkının bir kısmı burada bırakılarak büyük bir kısmı Babil (Irak) ülkesine getirilmiştir. Babil'e getirilen Yahudiler için tarih yeniden yeni bir sürgün hayatını ortaya çıkarmıştır.¹⁰

Babil'e sürülmüş olanlar, Yahudilerin aydın ve aristokratlarıdır. Bunun içindir ki, devletin yıkılmasından sonra ulusu kurtaran dinsel Rönesans, manevi uyanış burada

⁸ Daha fazla bilgi için ;Almaz Ahmet ve Batu Pelin, **Yahudilik Tarihi**. İstanbul: Nokta Kitap, 2007

⁹ E.Montet, A.Lods, A.S.Rappoport, R.Garaudy, **Tarihte ve Günümüzde Siyonizm ve Yahudilik**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2006, s.37,

¹⁰ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu**, Siyaset Savaş ve Diplomasi, Alfa Yayınları, İstanbul,2007, s 36

belirmiştir. İsrailoğulları'nın ulusal devletsiz, kralsız ve topraksız da yaşayabilecekleri görüşü Babil sürgünleri arasında doğmuş ve zamanla gelişmiştir¹¹

M.Ö 538'de Babil ordusunun Pers Kralı Büyük Cyrus tarafından yenilmesi ile birlikte Persler Yahudilere kendi topraklarına dönmesine izin vermiştir. Yahudiler Refah içinde geçirdikleri Perslerin egemenliğinin ardından, M.Ö. 331 de Pers Kralı III.Darius'u mağlup eden Makedon Kralı Büyük İskender'in egemenliğine girmişlerdir.

Yaklaşık 250 yıl bölge Helen hakimiyetinde kalmış, Yahudiler de büyük ölçüde Helen kültüründen etkilenmişlerdir. Yine bu dönemde kendi arzuları ile çeşitli ülkelere Yahudi göçleri olmuş ve gittikleri bu ülkelerde Yahudiler ticaretle uğraşmaya başlamışlardır.¹²

M.Ö. 140'da Kudüs'te ayaklanma çıkararak yeniden bir Yahudi devleti kurmayı başaran Yahudilerin kurduğu bu devlet yaklaşık 70 yıl kadar yaşadktan sonra bölgeyi işgal eden Roma İmparatoru tarafından ortadan kaldırılmıştır. Nitekim M.S. 66 yılında Roma İmparatorluğa karşı başlatılan ayaklanma üzerine M.S. 70 yılında Filistin'de yaşayan bütün Yahudilere karşı başlayan toplu sürgün hareketi gerçekleşmiştir. "Diaspora" olarak anılan bu toplu sürgün sonucunda Yahudilerin büyük bir kısmı Filistin'den çıkarak dünyanın dört bir yanına dağılmıştır.¹³

Yahudi toplulukları bu dönemde başta Avrupa olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Geçmiş dönemlerde sürekli vatanları saydıkları topraklardan sürülen bir topluluk olmaları, topluluk içindeki insanların dini inançlarına ve geleneklerine bağlı kalan ve kendi aralarındaki bağı sürekli kılan kapalı bir toplum modelini ortaya çıkarmıştır. Gelecekte "vaat edilmiş" topraklara dönme fikri Yahudiler için her zaman kimliğini korumak için büyük bir araç olmuştur. Roma İmparatorluğunun bölgedeki devamı olan Bizans döneminin ardından bölgeye hakim olan İslam kültürü Yahudilerin bölgeye dönmesine izin vermiş ve bölgeye dönen Yahudiler siyasi örgütlenme girişimine devam etmişlerdir. Bu durum "Kutsal topraklara" ilk haclı seferleri düzenlene kadar devam etmiştir. "1096'da Avrupalı Hristiyanları İsa döneminden kalan

¹¹ E.Montet, A.Lods, A.S.Rappoport, R.Garudy, Age. s. 113

¹² Plutarkhos, Büyük İskender Hayatı Ve Savaşları, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2001, s.67

¹³ Tayyar Arı, **A.g.e.** s 36.

kutsal yerlerin Müslümanlardan kurtarılması amacı ile yapılmıştır. Haçlılar bu dönemde Yahudileri katletmiştir. Müslümanlar tarafından savunulmalarına rağmen, 1099 yılında bölgenin bir bölümünü ele geçiren Haçlı orduları tarafından, Hıristiyan olmayan bütün topluluklar gibi kılıçtan geçirilmiştir.”¹⁴

Yahudiler için ikinci mutlu hadise Osmanlı İmparatoru Yavuz Sultan Selim’in 1517 de Suriye ve Mısır’ı almasıdır. Suriye ile birlikte Filistin’in Türk egemenliğine girmesi üzerine bilhassa Kudus’e Avrupa ülkelerinden Yahudi göçü başlamış ve bunu takip eden yıllarda bu göçler giderek artmıştır.¹⁵ Osmanlı İmparatorluğu’nun İslam Kültürünü benimsemesi ve İslam kültürünün Hıristiyan dinini olduğu gibi Musevi dinini kutsal din olarak görmesi Yahudi topluluğunun Osmanlı içinde yaşamasını kolaylaştırmıştır.

Osmanlı İmparatorlu ve Yahudi toplulukları arasından ki en belirgin ilişki İstanbul’un fethi sonrasında Fatih Sultan Mehmet’in Yahudilere bir takım imtiyazlar tanınması¹⁶ ve 1492 yılında İspanya’dan sürülen Yahudilerin Osmanlıya sığınması ile başlamıştır. Fakat Osmanlıda Yahudi varlığı sanıldığığının aksine- 1492 de Yahudilerin İspanya’dan Osmanlı İmparatorluğu’na göçleri ve 1453’de İstanbul’un fethi ile başlayan süreç- Konstantinopolis’in fethinden önceye gitmektedir.¹⁷ Konstantinopolis’in fethinden önce İmparatorluğun başkenti olan Edirne 1376’da Yahudilerin göç ettiği bir şehirdir. Ayrıca, 1394 yılında Fransa’dan uzaklaştırılan Yahudilerinde aynı kente geldikleri bilinmektedir.¹⁸

Filistin Sorunu’nda Osmanlı Devleti dönemini, Filistin Sorunu’nun doğuşunun özünü oluşturan sistemli Yahudi göçleri ve Yishuv (Yahudi Toplumu) kurma projesi ile başladığını söylemek mümkündür. Filistin Yahudileri, Çarlık Rusya’sının yoğun Yahudi nüfus barındıran yerleşimleriyle bağlantı kurmayı başarmalarıyla, I.Aliyah ile I.Dünya savaşı arasında (1881 – 1914) Osmanlı Hükümeti’nin şüphe ile baktığı Yahudi göçlerini

¹⁴ Yusuf Basalel, **Yahudi Tarihi**, Gözlem Gazetecilik ve Basın yayını A.Ş. İstanbul, 2000 s. 74

¹⁵ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları**, Türkiye İş bankası Kültür yayınları, 1989, Ankara, s 11

¹⁶ Malike Bileydi Koç, a.g.e, s 75

¹⁷ Naim Güleriyüz **Türk Yahudileri Tarihi**, Gözlem Gazetecilik ve Basın Yayını, İstanbul, 1993, s. 13

¹⁸ Esther Benbassa ve Aron Rodrigue, **Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi**, İletişim yayınları,2001,s. 79

çeşitli yollarla önlemeye çalışmıştır.¹⁹ Bu konuda adımlar atan Osmanlı yönetimi, 1867’de yabancı uluslar tarafından Osmanlı topraklarının alımının yasaklanması kararını büyük devletlerin baskısıyla iptal etmiştir. II. Abdülhamid 1891’de Filistin’e Yahudi göçüne imkan veren bir muhtırayı bu isteklerin ileride bir Yahudi Hükümeti’nin kurulması sorununa sebep olacağını ifade ederek geri çevirmiştir.²⁰ 1892’de yabancıların toprak alımının tamamen yasaklandığı kararname yabancı konsolosların müdahalesiyle iptal edilmiş ancak Yahudilere toprak satımı resmi izne bağlanmıştır.²¹

Dönem çerçevesinde Yahudilerin siyasi birlik oluşturma çabası Osmanlı Devleti tarafından bir tehdit olarak görülmüş ve konu devlet nazarında iç ve dış politika bazında tehdit oluşturmaya başlamıştır. II. Abdülhamit Yahudilerin sistemli faaliyetleri ile ilgili düşüncelerini şöyle aktarmıştır: “ Para kuvveti her şeyi yapar. Onlar bugün Filistin’de bir hükümet teşkil edecek değiller ya bu bir mukaddemedir. Gaye ve emeldir. Şimdi işe başlayıp birçok sene hatta bin sene sonra maksatlarına muvaffak olabilirler ve zannedirim olacaklardır.”²²

1.2 İsrail Devletinin Kuruluşu ve Filistin Sorununun Ortaya Çıkışı

Dünyanın her yerine dağılmış (Diaspora) bulunan Yahudilerin milli bir şuur altında birleşmesi, yani Siyonizm hareketin doğuşu²³, 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa’da hızlanan milliyetçilik hareketi ile yakından bağlantılıdır. Bilindiği gibi Alman birliğinin kuruluşu hemen bütün Avrupa’da milliyetçilik akımlarına hız vermiştir. Fransa’nın 1871 yılında Prusya’ya yenilmesi, bir yandan intikamcılık öte yandan da Fransız milliyetçiliğini kışkırtırken, Balkanlarda da Slav milliyetçiliği ortaya çıkmıştır. Avrupa da milliyetçiliğin ortaya çıkması Yahudiler üzerinde biri müspet biri menfi olmak üzere birbirleri ile çelişkili gibi görünen iki tesir meydana getirmiştir.

Avrupa’da ki milliyetçilik, Avrupa ülkelerine dağılmış bulunan Yahudileri de milliyetçiliğe şevketmiş ve bu milliyetçilik daha ziyade bir din-kültür milliyetçiliği

¹⁹ Paul Johnson, **Yahudi Tarihi**, çev. Gorny, **Zionism and The Arabs (1882 – 1948)**, Clarendon Press, Oxford, 1987 s 15

²⁰ M. Lütfullah Karaman, **Uluslar Arası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu**, İz yayıncılık,1991, s. 26

²¹Yosef Gorny, **Zionism and The Arabssy**, Clarendon Press ,1987, s. 17

²² Malike Bileydi Koç, a.g.e, s.95

²³ **Siyonizm veya Zionism**, Yahudilerin Kudüs’ün kutsal bir kısmı saydıkları Zion’dan gelmekle beraber, zamanla Zion, Kudüs için kullanılan bir isim olmuştur. Siyonizm ise Filistin’i ’ anavatan sayan bir hareket haline gelmiştir. Bknz; Bernard Lewis, **Semitizm ve Antisemitizm**, İstanbul: Everest Yayınevi, 2004

şeklinde kendini göstermiştir. Çünkü Yahudiler başka başka ülkelerin insanları olmuşlardır. Bu sebeple, Yahudiler de kendi kültürlerini incelemeye ve geliştirmeye başlamışlar, eski Yahudi kültürünün incelenmesi ise Yahudilerin dine dayalı milli duygular uyanmasına, gözlerini Zion'a Kudüs şehrinin kurulduğu ve İbrani Kralı Süleyman'ın kutsal mabedi yaptırdığı yere çevirmesine sebep olmuştur. Dolayısı ile Siyonizm, bir bakıma Avrupa milliyetçiliğinin bir eseri halinde doğmaya başlamıştır. Ne var ki milliyetçilik aynı zamanda her ülkede Yahudi aleyhtarlığını yani anti-semitizm'i tahrik etmiştir.²⁴

Tayyar Arı'ya göre de Yahudiler, Fransız devriminin yaydığı Milliyetçilik akımına kadar ulus olma bilincine varmamışlardır. Yahudilerin Filistin'i yurt edinmeye yönelik bir milli bir şuur etrafında örgütlenmeleri anlamına gelen Siyonizmin doğuşunda özellikle Fransız Devriminin yaydığı milliyetçilik fikirlerinin Avrupa ülkelerine yerleşmeye başlamasıyla ortaya çıkan yabancı düşmanlığının etkisi yadsınmaz.²⁵ Bu konu ile ilgili olarak şu durum dikkate alınabilir. Haçlı Seferleri'nin ardından Orta Doğu'ya düzenlenen ilk askeri sefer Fransa tarafından gerçekleştirilmiştir. 1798 yılında General Bonapart komutasındaki bir ordu o zamanlar Osmanlı eyaleti olan Mısır'a girerek ülkeyi kolayca ele geçirmiş ancak Fransız işgalini Filistin'e kadar genişletmesi mümkün olmamıştır.

1801 yılında Fransızlar Mısır'dan geri çekildi ama Fransızların Mısır'dan geri çekilmesinin nedeni ne Osmanlılar ne de Mısırlılardı. Sorun teşkil eden mücadele İngilizler ve Fransızlar arasında çıkmıştır. Burada önemli olan iki husus; Batılı bir devletin küçük bir ordusu Orta Doğu'da kolayca toprak alabilir ve Orta Doğu'da bir batılı devleti ancak diğer bir batılı devlet topraklardan çıkarabilirdi. Bu çifte ders daha sonra çok kötü sonuçlar doğurabilecek bir durumu işaret etmiştir.²⁶

Burada dikkate değer başka bir nokta da İngilizlerle bölge içi rekabette üstünlük sağlamaya çalışan Fransızların, İngiliz birliklerine yenilmesi ile daha sonra bölgeye yapacağı girişimleri Yahudilerden faydalanarak takviye etmeyi amaçlamasıdır.²⁷ Ancak

²⁴ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.12

²⁵ Tayyar Arı a.g.e. ,s. 115

²⁶ Bernard Lewis **Ortadoğu**,;Arkadaş yayınları, Ankara 2007, s. 355

²⁷ Süleyman Kocabaş, **Vaat Edilmiş Toprak Filistin için Mücadele Türkiye ve Siyonizm**, Vatan Yayınları,2005s.9

Napolyon'un Filistin'de bir Yahudi Devletini yeniden kuracağına ilişkin 22 Mayıs 1799 da yayınladığı bildiri Yahudiler tarafından destek görmemiştir²⁸

Siyonizm'in sistemli bir hale gelmesinin en önemli aktörü Avusturyalı gazeteci Theodor Herzl'dir.²⁹ Fransa'da Yahudi düşmanlığının bir göstergesi haline gelen Dreyfus Davası'nı³⁰ izleyen Yahudi gazeteci Herzl, dava ile birlikte tekrar alevlenen antisemitizm söylemlerinden çok etkilenerek 1896 yılında Der Judenstaat (Yahudi Devleti) adlı bir kitapçıkta fikirlerini yayınlamıştır.

Bakıldığında bu yıllarda özellikle ABD'de yaşayan Yahudiler arasında da bir Yahudi Devleti'nin gerekli olup olmadığı tartışılmış, Yahudiliğin bir millet mi yoksa dini bir topluluk mu olduğu tartışmaya açılmıştır. Ancak I. Dünya Yahudi Kongresi Yahudi Devleti'nin kurulmasına yönelik organlar ve Filistin'e Yahudi göçünün organizasyonuna yönelik teşkilatların kurulmasıyla İsrail Devleti tarihinde önemli bir mihenk taşı oluşturmuştur.

Herzl'e göre bir Yahudi devletinin kurulması için dünyadaki bütün Yahudiler bir an önce teşkilatlanmalıydı. Batı Avrupa'daki Yahudiler bu fikre çok sıcak bakmasalar da Rusya, Almanya ve Galiçya Yahudileri kendisini hararetle desteklemiştir.³¹

Teşkilatlanma için gerekli ekonomik desteği bulmakta zorlanmasına rağmen Herzl, 1897'de İsviçre'nin Basel kentinde toplanan ilk Uluslararası Siyonist Kongresine katılmış ve eserinde belirttiği düşünceler, kongrenin amacını oluşturmuştur. Herzl başında olduğu Siyonist Kongre ilk adım olarak bazı aşamalar kaydetmiş, hatta Britanya Hükümetinden Siyonistlere dünyanın belli yerlerine yerleşme fikri ortaya atılmıştır. 1. Siyonizm kongresinde alınan kararlar şunlardır.³² Siyonizm'in amacı, Yahudi halkı için Filistin'de kamu hukukuyla güvence altına alınmış bir vatan oluşturmaktır. Kongre bu amaca ulaşmak için aşağıdaki adımların izlenmesine karar vermiştir:

²⁸ Malike Bileydi Koç, a.g.e, s.86

²⁹ Theodor Herzl, 1860-1904 yılları arasında yaşamıştır. 1897 yılından ölümüne kadar Dünya Siyonistler teşkilatının başkanlığını yapmıştır.

³⁰ 1894 Eylül'ünde Fransız Ordusundan Almanlar lehine bir casusluk olayı meydana gelmiştir. Alfred Dreyfus adlı Yahudi asıllı yüzbaşı olayın faili olarak yakalanıp yeterli delil olmadığı halde suçlanıp hapse atılmasıyla sonuçlanan yargı sürecine verilen isim.

³¹ Armaoğlu, a.g.e, s.17

³² Arthur Goldschmidt Jr- Lawrebce Davitson, a.g.e, s.364

1. Filistin’de, uygun yollarla, Yahudi tarım ve sanayi işçilerinin koloniler kurmasının sağlanması.

2. Uygun kurumlarla, yerel ve uluslararası örgütlerle bütün Yahudiliğin bir araya gelmesini ve örgütlenmesini, her ülkenin uygun yasalarıyla sağlanması,

3. Yahudi ulusal duygu ve bilincini güçlendirilmesi ve beslenmesi,

4. Siyonist amaçların elde edilmesi için zorunlu yerlerde hükümetlerin rızasını almak üzere hazırlık çalışmalarının yapılması.

Siyonist Kongre’de kurulan Dünya Siyonist Örgütü’ne bağlı Yahudi Ajansı, Filistin Toprak Fonu gibi kuruluşlar Dünya Yahudiliğini fiilen bir hükümet gibi yönetmiştir. Ekim 1898’de Alman Kayser’i II. Wilhelm’le İstanbul’u ziyareti sırasında görüşen Herzl, Almanya himayesinde Siyonistler tarafından işletilecek imtiyazlı bir Arazi Kalkınma Şirketi’nin kurulmasını teklif etmiş ancak, Kasım’da Filistin’de tekrar görüştüğü Wilhelm teklifi büyük devletlerin şiddetli tepkisine yol açacağını gerekçe göstererek reddetmiştir.³³

Alman İmparatoru II. Wilhelm ile görüşmelerinden sonuç alamayan Herzl, Osmanlı Padişahı ile doğrudan görüşmenin yollarını aramış ve sonunda da İstanbul’a tekrar geldiğinde 1 Mayıs 1901 günü Abdülhamit tarafından huzura kabul edilmiştir. Abdülhamit ile görüşmesinde Herzl, Yahudilerin Filistin’e yerleşmelerine izin verilmesine karşılık, Avrupa’daki zengin Yahudi bankerlerin Osmanlı’nın dış borçlarını ödeyeceğini söylemiştir.³⁴

Abdülhamit’in bu teklife yanaşmaması, Dünya Siyonist örgütünün farklı yollarla Filistin’de toprak edinme çabasını ortaya çıkarmıştır. 1901 yılında kurulan Yahudi Fonu, kurulan bankalardan yerleşim yeri almak için fon yaratmaya çalışılmıştır. Bu dönemde İngilizler doğu Afrika’da Yahudiler için yerleştirebileceği önerisini getirmiştir. Bazı Siyonistler, Yahudiler’in dönem itibari ile kıyım uğradığı ve en azından geçici bir barınak bulabilmek için öneriye sıcak baksalar da, Zion olmadan Siyonizmin

³³ Tayyar Arı, a.g.e, s 116

³⁴ Fahir Armaoğlu, a.g.e, s. 21, Daha fazla bilgi için; Yaşar Kutluay, **Siyonizm ve Türkiye**, Çatı Kitapları, İstanbul, 2004

olamayacağını savunan karşı taraf öneriyi sıcak bakmamıştır. Öneri hemen reddedilmese de Theodor Herzl(1904) öldükten sonra toplanan Siyonist Kongre’de(1907) vaat edilen topraklar dışındaki yerleşim talebini reddetmiştir.³⁵

Bazı verilerde Yahudilerin 1860 yılı itibari ile Filistin’de toprak sahibi olmaya başladığını göstermektedir. Ama asıl Mülkiyet edinme düşüncesinin hızlandığı süreç Dünya Siyonist Birliğinin kurulması ile ortaya çıkmıştır. Filistin topraklarına göç konusunda Yahudileri tahrik etme dışında bölgede toprak almak için Yahudilere ekonomik güç de sağlayan Siyonist Birliği süreç içerisinde büyük rol oynamıştır. Bölgede ki Arap toprak sahipleri teklif edilen cazip fiyatlara toprakları Yahudilere satmaları da süreci hızlandırmıştır. İlk dönemlerde Osmanlı Devletinin Yahudilerin bölgede toprak edinmesine izin vermemesi nedeniyle Yahudiler, aldıkları toprakları Araplar üzerine tescil ettirmişlerdir. 1920 yılında bölgeye hakim olan İngilizlerin Yahudilere toprak edinme iznini verene kadar süreç bu şekilde devam etmiştir.

Filistin Yahudilerinin topraklarını genişletmelerinde şu kuruluşların yardımları ile mümkün olmuştur. Zion’u sevenler tarafından kurulan dernekler ve mali gücü yüksek olan Yahudiler. Zengin Yahudi banker Baron Rotschilled ve 1900’den sonra da onun kurduğu ve desteklediği Yahudi Kolonizasyon Derneği, Siyonist hareketlerin Filistin Ofisi tarafından 1901’de, münhasıran toprak satın almayı desteklemek üzere Yahudi Milli Fonu ve Filistin Toprak Geliştirme Şirketi’ni kurdu.³⁶

Filistin’de tarıma elverişli toprakları 7.120.000 dönüm olarak tahmin edilmiştir. 1918 yılın da ise Filistin’deki Yahudi topraklarının miktarı 418.000 dönümü bulmuştur. Filistin’in Osmanlı egemenliğinden çıkıp İngiliz yönetimi altına girmesi ile 1939 yılına kadar Yahudilerin elindeki toprak miktarı 1.543.000 dönüme çıkmıştır.³⁷

Bu dönem öncesine bakıldığında Arap-İsrail çatışması çok da ön plana çıkmamıştır. Yahudilerin toprak sahibi olmaları ve toprağa bağlı duruma geçmeleri Araplar ile Yahudilerin çatışmasını ortaya çıkartan temel unsur olarak görülebilir.

³⁵ Yusuf Basalel, a.g.e s. 91

³⁶ Fahir Armaoğlu,a.g.e,s. 26

³⁷ A.g.e., s. 26

Tayyar Arı'ya göre ise 1917'de nüfusun %8'ini oluşturan Yahudiler, Filistin topraklarının da ancak yüzde 2,5 ine sahip olmuştur. 1947'de nüfusun %31'ini oluşturan Yahudiler, Filistin topraklarını tüm çabalarına rağmen hala %6-7'sini ele geçirmiş bulunuyorlardı. Böylece 1. Dünya Savaşı'nın sonunda 60.000 dolayında olduğu tahmin edilen Filistin'deki Yahudi Nüfusu 1929'da 170.000'e çıkmıştır. En büyük artış 1930-1936 arası dönemde gerçekleşmiştir. 1930-1936 yılları arasında Yahudilerin nüfusundaki artış sayı olarak 200.000'dir. 1936'da Yahudi nüfusunun miktarı 400.000'e çıkarak toplam nüfusa oranı %31 olmuştur. 1947'ye gelindiğinde ise rakamlar değişse de oranlar değişmemiştir.³⁸

Osmanlı Devletinin son döneminde batılılaşma çabası ve ulus devlet modelinin ortaya çıkması ile Arap topraklarında sorunlar yaşamasına neden olmuştur. Fakat Abdülhamit'in Ortadoğu'da ümmetçi politikası ile sorunu azaltmasına rağmen, II. Meşrutiyet sonrasında Arapların kendi devletlerini kurma fikirleri canlanmıştır. Bu sırada iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki Partisi Yahudilere karşı konulan kısıtlamaların bir kısmını kaldırmıştır. Fakat asıl kitlesel alımlar İngilizlerin bölgeye hakim olması ile başlamıştır.

“Birinci Dünya Savaşı, Siyasi Siyonizm'in güçlenmesinde en büyük etkenlerden biri olmuştur. Savaşın iki tarafta Yahudilerin desteğine ihtiyaç duymuştur. 1914'de Berlin, Siyonist hareketin ana haline gelmiştir. Siyasette en etkin olan Yahudiler ittifak devletlerinde, yani Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayanlardı. ABD'nin İtilaf devletlerinin yanında savaşa girdiği 1917 yılına kadar, Amerikan Yahudileri sayısız Yahudi'nin zor bela kaçtıkları Çarlık Rusya'sının tiranlığına karşı duydukları nefret nedeniyle İttifak devletlerini destekleme eğiliminde olmuşlardır.

1917 yılı 1.Dünya Savaşının en kritik yılıydı, Almanya da Yahudi desteğini almak istiyordu, ama hala Filistin'i elinde tutmakta olan Osmanlı İmparatorluğuyla kurduğu bağlar yüzünden Siyonizmi desteklememiştir. Bu ancak İngiliz hükümeti devreye girdiğinde gerçekleşebilmiştir.”³⁹

³⁸ Tayyar Arı, a.g.e s 121-122

³⁹ Arthur Goldschmidt Jr- Lawrebce Davitson, a.g.e, s. 366

Osmanlıyı Ortadoğu'dan tasfiye etmek isteyen İngilizler, hem Araplarla işbirliği yapma çabasında hem de Fransızlarla Ortadoğu için anlaşma sağlamak ihtiyacı duymaktaydılar. Fransa'nın girişimi sonrasında İngilizler ile Ortadoğu'nun paylaşılması için 16 Mayıs 1916 da Skyes Picot anlaşması imzalandı.

Bu anlaşma ile, Beyrut dahil Akka'dan itibaren kuzey doğu Suriye'nin bütün kıyı bölgeleri ile Adana ve Mersin bölgeleri Fransa'ya veriliyor; Bağdat-Basra arasındaki Dicle-Fırat bölgesi de İngiltere'ye veriliyordu. Fakat Filistin için yine bir açıklık yoktu.⁴⁰

İngilizler bu anlaşmanın ardından Yahudilerle aralarındaki ilişkinin gelişmesi için bir takım adımlar atmışlardır. "İngiltere, 2 Kasım 1917'de Dışişleri Bakanı Lord Arthur James Balford'un adıyla bilinen ve Balfour Deklerasyonu denilen Filistin'de bir Yahudi Yurdu kurulmasını İngiliz Hükümetinin destekleyeceğini ifade edildiği bir mektubu İngiltere'deki Siyonist Teşkilatları Federasyonu'nun Başkanı İngiliz Yahudisi Baron Lionel Walter Rothdchild'e göndermiştir. Mektupta kısaca şöyle denilmekteydi:

"Saygıdeğer Lord Rotschild,

Majestelerinin hükümeti, Filistin'de Yahudiler için bir milli yurt kurulmasına uygun karşılamaktadır ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak için elinden geleni yapacaktır. Filistin'deki mevcut Yahudi olmayan toplumların medeni ve dini haklarına ve başka ülkeler de yaşayan Yahudilerin sahip olukları hak ve politik statülerine zarar verecek hiçbir şeyin yapılmayacağı açıkça anlaşılmalıdır.

Bu deklarasyonu Siyonist Federasyonu'nun bilgisine sunmanızda memnuniyet duyacağım."⁴¹

Bu deklarasyon ile birlikte ilk defa bölgede Yahudi Devleti'nin kuruluş süreci, büyük bir devletin hazırladığı resmi belgeyle somut bir adıma dönüşmüştür. Bu durumun oluşması, yıllardan beri bölgeye göç ettirme ve toprak alımı çabasında olan Siyonist Birliği'nin etkisi ile Yahudi göçünün artarak devam etmesi Arap-Yahudi çatışmasının başlamasına önemli nedenidir.

⁴⁰ Fahir Armaoğlu, a.g.e.,s. 31

⁴¹ Tayyar Arı,a.g.e.,s. 122

Birinci Dünya Savaşından sonra San Remo’da toplanan Müttefikler Yüksek Konseyi Osmanlı topraklarının paylaşılması ve bölgelerin durumu hakkında kararlar almışlardır. Bu Konferansta Wilson Prensipleri gereğince fetih yoluyla toprak ilhakının kabul edilmeme ilkesi nedeniyle hukuki çözümü manda yöntemi ile çözmeyi mümkün hale getirmişleridir. 24 Temmuz 1922’de Milletler Cemiyeti Sözleşmesi ile durum uluslararası alanda da kabul edilmiştir. Milletler Cemiyeti’nin 22. Maddesi; Osmanlı İdaresi altındaki toprakların geçici olarak manda rejimi altına alınması ve gereken şartlar oluştuğunda bu bölgelerdeki toplumlara bağımsızlık ve kendi iradelerini tayin etme hakkının verilmesi kabul edilmiştir.

İngiliz Mandasının Filistin üzerinde ki yönetimi devam ederken, Araplar ve Yahudiler arasındaki çatışmalar, Filistin’e birçok araştırma komisyonunun gönderilmesine neden olmuştur. Komisyonların ortaya çıkardığı sonuçlar sonrasında İngiltere, Araplarla arasını bozmamak amacıyla, Sömürgeler Bakanı Lora Passfield’in hazırladığı 1930 da yayınlanan Beyaz Kitap’ta, “İngiliz manda yönetiminin esas görevi, Yahudi göçlerinin Filistin halkının diğer kesimlerinin zararına olmamasını sağlamak iken, bu göçlerin Araplar için hem toprak yetersizliğine hem de Arap işsizliğine neden olmaktadır. Dolayısıyla, hem göçler hem de Yahudilerin toprak alımı sınırlandırılmalıdır.” Şeklinde ifade edilmiştir. Denilebilir ki İngilizlerin, Filistin sorununu çözmek için hazırladıkları belgeler içinde Arapları destekleyen ve Arap görüşlerinin benimsendiği tek belge Beyaz Kitap olmuştur.⁴²

İsrail Devletinin kuruluşunun temeline indiğimizde 20.yy da ortaya çıkan iki dünya savaşı sonucunda İsrail Devletinin kurulduğu bölgede ortaya çıkan hakimiyet boşluğu ve 19.yy sonları ile birlikte Yahudilerin Dünya Siyonist Örgütü’nü kurarak sistemli bir şekilde organize olmaları görülmektedir.

Davutoğlu’na göre; “bu dönemde güç merkezinin Atlantik eksenine kayışı Yahudi toplumuna Siyonist Kongrenin belirlediği nihai hedefi gerçekleştirmek için uygun zemin sağlamıştır. Bu asır içinde iki dünya savaşını ve soğuk savaşı müteakip ortaya çıkan üç önemli uluslararası değişim Avrupa’da ki Yahudi meselesinin kademeli bir şekilde Ortadoğu’da ki İsrail meselesine dönüşmesine zemin hazırlamıştır. I. Dünya

⁴² Armaoğlu, A.g.e, s. 66

Savaşı neticesinde Osmanlı Devletinin dağılmasını müteakip Ortadoğu'da ortaya çıkan hakimiyet boşluğu İngiliz ve Fransız manda yönetimleri ile doldurulmaya çalışılmıştır. Bölge dışından gelen bu müdahale Şark Meselesi adı altında Ortadoğu'da asırlardır İslam kimliği etrafında şekillenen jeopolitik ve jeokültürel kimliği değiştirmeye yönelik bir sürecin uzantısıdır. Ermeni ve Rum etnik temelli hareketlerin Anadolu'da İstiklal Harbi neticesinde başarısız kalmalarından sonra kimlik bütünlüğünü zedelemeye yönelik üçüncü atılım savaşı müteakip gittikçe artan ve İngiliz manda yönetimince desteklenen Yahudi göç hareketidir. Bu açıdan bakıldığında İsrail Devleti'nin kuruluşunun temel taşı olan 1917 yılında ki Balfour Bildirisi, 1920 San Remo Konferansı ve Filistin üzerinde İngiliz mandasının Milletler Cemiyeti tarafından 24 Temmuz 1922'de kabulü ile birlikte gerçekleşmeye başlayan Yahudi göçü birbirini tamamlayan adımlardır. Bu adımlar Yahudileri nerde olursa olsun tek bir ulus olarak tanımlayan Siyonist Kongre ve Atlantik ekseninde Avrupa merkezli uluslararası sisteme karşı ortaya Wilson Prensipleri ile meşru kılınmıştır.⁴³

İngiliz manda yönetimin altındaki Filistin topraklarında sürdürülen politika sürekli bir kaos ortamına neden olmuştur. İngilizlerin Yahudi yanlısı tutumları, Arapların dönem içerisinde ayaklanmalarına neden olmuştur. "Arapların ilk ayaklanması 1920 yılında Kudus'te gerçekleşmiş ve askeri müdahale ile önlenebilmiştir. 1921 yılında çıkan ikinci çatışma Necef'de meydana gelmiş, Araplar Yahudilere ve Yahudi yerleşim birimlerine saldırmışlardır. 1929 yılında patlak veren çatışmada karşılıklı olarak Kudus'te gösteriler düzenlenmiş, olayların boyutu ülke geneline çıkarak büyük kayıplara yol açmıştır. Araplar, Yahudi göçünün durmasını Arap topraklarının Yahudilere transfer edilmesini ve sayı üstünlüğüne dayanarak Arapların çoğunlukta olacağı bir hükümet istemişlerdir.⁴⁴

Arap-İsrail çatışmalarına neden olan göçleri incelediğimizde ilk göçlerin Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı milliyetçilik akımının Avrupa'da yayılması ile beraber yabancı düşmanlığından etkilenen Yahudilerdir. Bu süreçte ilk ciddi etki, 3 milyon Yahudi'nin yaşadığı Rusya'da ortaya çıkmıştır. Çar III. Aleksander (1881-1894) ve Çar II. Nikola (1894-1917) zamanında Çar III. Aleksander'ın öldürülmesiyle başlayan Aliyah

⁴³ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, 17. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2004, s 380

⁴⁴ Malike Bileydi Koç, a.g.e, s. 109

adı verilen kitle halindeki ilk göç dalgası 134.000 Yahudi'nin ABD'ye 5.000 Yahudi'nin Filistin'e 10.000 Yahudi'nin başka ülkelere göç etmesine neden olmuştur. 1881'de Rusya'da ortaya çıkan antisemitik dalga daha sonra Romanya'da ortaya çıkmış 60.000 Yahudi başka ülkelere göç etmiştir. Rusya'da devam eden baskıların ardından 500.000 Yahudi, başta ABD olmak üzere dünyanın diğer ülkelerine göç etmek zorunda kalmıştır. Şüphesiz bunlar Amerika'nın iç ve dış politikasında etkili konuma gelerek bir anlamda ileride ortaya çıkacak olan Yahudi Devleti'nin temellerini burada atacaklardır.⁴⁵

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da imparatorlukların yıkılması, Rusya'daki iç savaş (1918-1920), Rusya- Polonya Savaşı (1919-1920) gibi olayların etkisiyle kitlesel Yahudi göçünü tetiklemiştir. Bu dönemde Balfour Deklarasyonu'nun etkisi Yahudiler arasında Siyonist ülkünün gerçekleştirilmesi umudunu güçlendirmiştir. Daha sonra 1929-1939 arasında ortaya çıkan göçlerin temelini Almanya'da Nazilerin iktidara gelişi oluşturmuştur.⁴⁶

Bu göçlerde şekillendirici dönem olarak adlandırabileceğimiz 1882–1924 yılları arasında gelenler iki önemli neden ve sonucu ortaya çıkarmışlardır. Rusya'daki anti-Semitizmden kaçan Yahudi göçmenleri Filistin bölgesindeki milliyetçiliği canlandırmışlardır. Bu göçmenler tarımsal yeteneklerden ve maddi güçlerden yoksundu. David Ben-Gurion, Yitzhak Ben Zvi ve Yosef Shprinzak, yani İsrail'in ilk Başbakanı, ikinci Cumhurbaşkanı ve ilk Meclis Başkanı bu göçle gelmişlerdir. İkinci olarak Kurdukları siyasi organizasyonlar ülkenin geleceğini şekillendirmiştir. Yeni gelen göçmenler ayrıca tarımsal faaliyetlerde, sanayide gelişime hız vermişlerdir. Bunun yanı sıra Yahudi kültürel yaşamına da katkılarda bulunmuşlardır.⁴⁷

Filistin bölgesine yönelik bu göçler zaman içerisinde bölgede nüfus ve toprak dağılımı oranlarında değişimlere neden olmuştur. Bu dönem içerisinde oluşan denklemlerden rahatsız olan Arapların bölgede bir takım ayaklanmalar çıkardığını yukarıda belirtilmiştir. İngiliz manda yönetiminin başlangıçtan beri Filistin-Yahudi işbirliğini sağlayarak özerk bir bölge kurmak istedikleri ve Arapların bu konuya olumlu

⁴⁵ Tayyar Arı, a.g.e, s. 114.

⁴⁶ Yusuf Basalel, a.g.e, s 101

⁴⁷ Asher Arien, **The Second Republic: Politics In Israel**, CQ Press; 2Rev Ededition, 2001, s. 22. Aktaran; Tayyar Arı, a.g.e, s22

bakmamaları bu düşüncenin oluşumu engellemiştir. Bu konuda İngilizlerin Balfour Deklarasyonunu açıklamaları ve Yahudi göçüyle ilgili olan sınırlamalara karşı esnek davranmaları bu durumun oluşmasındaki önemli etkenlerdir.

Arapların bu dönemde ki ayaklanmalarına karşılık olarak 1930 yılında, İngiltere Sömürgeler Bakanı Lord Passifield'in, Passifield Beyaz Kitabı olarak bilinen raporunda Arap-Yahudi işbirliği esaslı olan fakat ilk defa Arap yanlısı bir bildiri yayınladıkları görülmektedir. Bu belgenin yayınlanması sonrasında ortaya çıkan Yahudi tepkisi üzerine dönemin İngiltere Başbakanı MacDonald'ın Dönemin Siyonistler Birliği Başkanı Weizmann'a mektup yazmasına sebep olmuş ve mektupta Balfour Deklarasyonu'na İngiltere'nin bağlılığının devam ettiği belirtilmiştir. Ortaya çıkan bu süreç Passifield Beyaz Kitabı'nın Araplar tarafından önemli olmadığı kanısını oluşturmuştur. Bakıldığında da 1931-1936 yılları arasında Yahudilerin nüfusları ve toprakları neredeyse iki misli artmıştır.⁴⁸

Arapların bu dönemde öfkesi artarak devam etmiştir. 1936 yılında genel grev kararı alınarak aylarca sürececek bir isyan başlamıştır. Bunun üzerine İngiltere Hükümeti bir soruşturma komisyonu oluşturarak bölgeye göndermiştir. Komisyonun başında Eski Hindistan İşleri Bakanlarından Lord Pell vardı. Pell yönetimindeki komisyon, 1937 yılında Filistin'de incelemelerde bulunmuş, Araplar ve Yahudilerin bir arada yaşamalarının mümkün olmadığı vurgulayarak, Filistinli Araplar ve Yahudilerin ortak bir devlet içinde yaşamaları için Taksim Planı'nın uygulanması gerektiği görüşünü bildirmiştir. Bu rapora Yahudiler, Balfour Deklarasyonuna uymadığı görüşünü savunarak itiraz etmiş, Araplar ise topraklarının bölünmesine ve Yahudi yurdunun kurulmasına itiraz ederek karşılık vermişlerdir.⁴⁹

Peel Başkanlığında ki komisyonda taksim ile ilgili kısmın çok fazla belirginleşmemiş olması İngiltere Hükümeti'ni tatmin etmemiş ve Hükümet 1938 yılında tekrar incelemeler yapması için bir komisyon kurmuştur. Bu komisyonun başına Sir John Woodhead getirilmiştir. Komisyon Kasım 1938'de yayınlanmıştır. Raporda küçük bir

⁴⁸ Armaoğlu, a.g.e, s 55

⁴⁹ Malike Bileydi Koç, a.g.e, s. 111

Yahudi devleti ve büyük bir Arap devleti olmak üzere Filistin'in ikiye bölünmesi öngörülmüş fakat rapor İngiliz Hükümeti tarafından beğenilmeyerek arka plana itilmiştir.

İngilizlerin Filistin üzerindeki uzlaşma komisyonlarının başarısızlığı ve bu sırada İkinci Dünya savaşının başlaması Yahudilerin devlet kurma adına başka yönelimler içerisine girmesine neden olmuştur. Amerikalı Yahudilerin siyasi alanda etkinleşmesi ve bu çerçevede Franklin D. Roosevelt ve Harry. S Truman'ın Yahudi davasına destek veren liderler olarak öne çıkması, Yahudileri Amerika destekli devlet kurma fikrini belirginleştirmiştir. Yahudiler 11 Mayıs 1942'de New York da Biltmore Otelinde yaptıkları toplantıda kabul edilen Bitmore Programı ile Yahudilerin temel amacının Filistin'de bir devlet kurmak olduğunu belirtmişlerdir.⁵⁰

İkinci Dünya Savaşı esnasında bölgeye göçleri hızlandıran Yahudiler ve İngilizlerin göçleri engelleme adına aldığı tedbirler sonrasında sorun giderek büyümüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngilizlerin gücünü kaybetmesi ve Amerika'nın Yahudi göçünün kısıtlanmasına ve toprak alımına engel konulması ile ilgili İngilizlerin kararlarına karşı çıkması sonucunda baskı altında tutması bölgedeki İngiliz kontrolünün zayıflamasına neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sona erdiği 1945 Eylülüne kadar İngiltere, Filistin bölgesindeki sorunların büyüdüğünü fark etmiş ve bölge ili ilgili bir takım çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalara baktığımızda İkinci Dünya Savaşında zayıflayan İngiltere'nin bölge ile daha fazla uğraşmak istemediğini göstermektedir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Filistin bölgesi ile ilgili yapılan çalışmalar önemli olanları şöyledir;

İngiliz Savaş Kabinesi, İngiltere'nin uzun vadeli Filistin politikasını tesbit etmek üzere, kendi içinde bir komite teşkil etmiş ve bu Komite'nin başkanlığına da İçişleri Bakanı Herbert Morrisson getirilmiştir. Komite çalışmalarında 1937 Peel Komisyonu raporunun Taksim formülünden hareket edecekti. Komite Morrisso Beyaz Kitabı adını alan raporunu 26 Eylül 1944'de verdi. O zaman açıklanmayan bu rapor, esas itibari ile Filistin'in Araplarla Yahudiler arasında taksimini öngörmekteydi.

⁵⁰ Tayyar Arı, a.g.e, s. 215

İngiltere'nin Kahire'deki Ortadoğu Devlet Bakanı da 4 Nisan 1945'de hükümetin sunduğu raporunda Filistin'de üniter bir devlet, yani tek bir bağımsız Filistin Devleti kurulmasını teklif etmiştir.

Sömürgeler bakanlığı ile Dışişleri Bakanlığının ortaklaşa hazırladıkları¹¹ Haziran 1945 tarihli raporda ise, muhtelif alternatifleri değerlendirerek, herhangi bir formül üzerinde kesin karar verme yerine, bu alternatiflerin elde bulundurulmasına karar verilmiştir. Bu alternatifler şöyle sıralanıyordu:

- Taksim,
- Üniter devlet,
- Yahudi göçlerine müsadeye devam etmek,
- Filistin'i, bugünkü idare şekli ile yani manda yönetimi altında götürmek.

Görülüyor ki, İngiltere savaş sonrasında Filistin'in kaderinin çizileceği şartlara, çözüm için kesin bir formül bulamamış olmanın kararsızlığı içinde girmekteydi. Bu kararsızlık tabiri caizse, İngiltere'yi Filistin'i bırakıp kaçmaya sevk edecektir.⁵¹

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Filistin'de bir çözümün ortaya çıkmaması ve ABD'nin İngiltere'ye uygulanan göç kısıtlamasının kaldırılması ve Yahudilerin devlet taleplerini kabul etmesi için baskı yapması, İngiltere'nin ABD ile birlikte hareket etmesini ortaya çıkardı.⁵² ABD ve İngiltere tarafından oluşacak bir komitenin kurulması kararı alındı. Bu komite'de her iki ülke içinden oluşturulacak komisyonlar ortak çalışmaları kararlaştırıldı. Amerikan Komitesinin başına Bakan yardımcılarında Henry F. Grandy, İngiliz komitesinin başına ise kabinenin Filistin komitesi başkanı ve kabine üyesi Herbert Morrison getirildi. Komisyonun çalışmaları sonunda Morrison Planı adında bir rapor hazırlanmıştır. Bu raporda temel olarak, Filistin Yahudi Eyaleti, Arap Eyaleti ve İngiltere'ye ait olan merkezi yönetim olarak üç kısma ayrılıyordu. Bu rapora Yahudiler bir devletin kurulmasına izin verilmediği için karşı çıkarken Araplar da Yahudi Devleti'nin kurulmasına ilk adım teşkil edeceği için itiraz etmişlerdir. ABD Başkanı

⁵¹ Fahir Armaoğlu, a.g.e, s 64

⁵² Arthur Goldschmidt Jr- Lawrebce Davitson , a.g.e, s 379

Truman'ında 100.000 Yahudi mülteci sorununun çözülemediği gerekçesi ile raporu kabul etmemiştir.⁵³

İngiltere'nin uzlaştırma çabalarının çözüme ulaşmaması ve Filistin'de gerek Araplarla Yahudiler arasındaki çatışmaların, gerekse İngiliz makamlarına yönelik Yahudi terörünün gün geçtikçe artması üzerine İngiltere, 1947 Şubat'ında aldığı karar doğrultusunda Filistin sorununu 2 Nisan 1947'de BM'ye havale etmiştir. 21 ve 22 Nisan 1947'de Mısır, Irak, Suriye, Lübnan ve Suudi Arabistan da Genel Sekreterden Filistin'deki mandanın sona erdirilmesi gerektiğini ve bağımsızlığın ilanını talep ettiyse de Arap teklifleri gündeme alınmadı. Bununla beraber İngiltere'nin isteği üzerine 28 Nisan 1947'de toplanan BM Genel Kurul'u, 11 üyeden oluşan bir BM Filistin Özel Komitesi'nin (UNSCOP) oluşturulmasını ve Komitenin 1 Eylül 1947 ye kadar çalışmasını tamamlayarak Genel Kurul'a rapor vermesini kararlaştırmıştır.⁵⁴

Özel Komite Raporunu 31 Ağustosta tamamlamış ve 11 Eylül 1947'de genel sekretere sunmuştur. Özel Komitenin 7 üyesi Çoğunluk Planı'nı 3 üyesi Azınlık Planı'nı önermiş Avustralya ise Çekimser kalmıştır. Kanada, Çekoslovakya, Guatemala, Hollanda, Peru, İsveç ve Uruguay'ın önerdiği çoğunluk planına göre Filistin: Arap ve Yahudi devletleri ile BM vesayetinde Kudüs olmak üzere 3'e ayrılıyordu. Arap ve Yahudi devletleri 1 Eylül 1947'den itibaren 2 yıllık geçişten sonra bağımsız olacaklardı. Paylaşımına göre Filistin'in %42.88'i ayrılan Arap devletinin 725 bini Arap, 10 bini Yahudilerden oluşan bir nüfusa sahip olacakken Yahudilere ayrılan % 56.47 de 498 bini Yahudi ve 407 bini Arap Nüfus oluşturacaktı.⁵⁵ Bu taksim planı üzerinde alt komisyonda daha sonra bir takım çalışmalar yapılmıştır. Neticede 29 Kasım 1947 günü saat 17:35 de yapılan oylamada Çoğunluk Plan'ı Genel Kurulun 181(II) A sayılı kararı olarak kabul edildi. Bu suretle Birleşmiş Milletler Filistin'in Araplarla Yahudiler arasında bölüşürülmesine kadar vermiş olmaktadır.⁵⁶

⁵³ Armaoğlu, a.g.e, s 81

⁵⁴ Arı, a.g.e, s. 220.

⁵⁵ Armaoğlu, a.g.e s. 84.

⁵⁶ A.g.e, sy 89

1.3 Soğuk Savaş Dönemi ve Sonrası Filistin Sorununun Gelişimi

İngiltere BM Genel Kurulunda Kasım 1947 yılında alınan karardan hemen sonra bölgeden yavaş yavaş kuvvetlerini çekmeye başlamıştır. Bu sebeple Yahudiler kararlar kendilerine verilmiş bölgeleri İngiltere çekilmeden ele geçirmek Araplarda buna engel olmak için harekete geçmiştir. Kısacası Genel Kurul kararının hemen ardından Arap – İsrail çatışmaları başladı. İngiltere Hükümeti'nin 1 Ocak 1948 de Filistin'den çekilmiş olacağını açıklaması çatışmaların büyümesine yol açmıştır. Fakat savaş resmen 15 Mayıs 1948 günü başlamıştır.⁵⁷

14 Mayıs 1948 Cuma günü öğleden sonra Davit Ben Gurion, Tel Aviv Müzesi'nde İsrail Devleti'nin kurulduğunu ilan etti. Ertesi gün ABD, de facto iki gün sonra Sovyetler birliği de jure olarak bu devleti tanıdıklarını bildirdiler.⁵⁸ Araplar ve İsrail arasındaki Filistin konusundaki anlaşmazlık hep savaşlara neden olmuştur. İlk savaş 1948'de bu açıklamadan sonra başlamıştır. Beş Arap Devleti; Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak İsrail'e savaş ilan etmişlerdir. Birleşmiş Milletler bu savaşı durdurmak için arabulucu olarak İsveç Kontu Folka Bernadotte'yi bölgeye yollamıştır. Fakat Kont'un çabaları bir sonuç vermemiştir. İsrail, Batılı güçler ve Rusya'dan aldığı destek sayesinde savaşı kazanmıştır ve savaş sonunda 1947 Taksim Planı ile kazandığı %52'lik Filistin toprağını %78'e çıkarmıştır. Savaşın bitmesinde BM önemli rol oynamıştır çünkü hiçbir Arap ülkesi İsrail'le doğrudan görüşme yapmak ve İsrail'i fiilen tanımak istemiyordu.⁵⁹ Savaş bitiminde her Arap ülkesi İsrail'le ayrı ayrı ateşkes imzalamıştır. Ateşkes imzalanmasına rağmen Ürdün Batı Şeria'ya, Mısır da Gazze'ye asker yığmıştır. İsrail, Sina'nın büyük bir kısmını ve Kudüs'ün batısının kontrolünü ele geçirmiştir. Toprakları İsrail tarafından işgal edilmiş olan 750.000'e yakın Filistinli evini terk etti, komşu Arap ülkelerine sığındı ve mülteci durumuna düştü. Böylece günümüze kadar süregelen Filistinli mülteciler sorunu başlamış oldu.⁶⁰ Bu sorunun başlamasıyla birlikte BM'nin önlem alması gerekmiştir. Bu konuda BM'nin ilk girişimi 1949'da geçici olarak oluşturulan Filistinli mültecilere yardım kuruluşudur. 1 Mayıs 1950'de 'BM Yardım ve

⁵⁷ Armaoğlu, a.g.e., ,s. 89

⁵⁸ Basalel, a.g.e,s 116

⁵⁹ Arthur Goldschmidt Jr- Lawrebce Davitson , a.g.e, s. 388.

⁶⁰ A.g.e, s. 392.

Çalışma Ajansı' (United Nations Relief and Work Agency - UNRWA) kurulmuş ve Filistinlilerin önemli bir bölümüne yardımda bulunmuştur.⁶¹

Filistin Sorunu 1950'ler boyunca Araplar ve Yahudiler arasında mücadeleyi derinleştirmiştir. BM ve her iki taraf herhangi bir barış girişimine önderlik edebilecek bir tavır içinde bulunma ihtiyacı hissetmemişlerdir. Barış bir tarafa Ortadoğu'nun hassas coğrafyasında Süveyş Kanalı krizi patlak vermiştir.⁶² "II. Arap-İsrail Savaşı'na kadar Ortadoğu'da yaşanan en önemli gelişme 1952'de Mısır'da darbeyle monarşiye son verilmesinin ardından 1954'te bütün denetimi ele geçiren Nasır'ın darbenin yıl dönümü olan 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nı Şirketi'ni millileştirdiğini açıklaması olmuştur."⁶³

Süveyş Bunalımı aslında bakıldığında Filistin sorunu ile ilgili bir konu değildir. Dönem itibari ile Nasır Yönetimindeki Mısır'ın silahlanma konusundaki adımları ve Arap Devletlerine liderlik yapma isteği sorunun ortaya çıkmasındaki temel nedendir. ABD'nin Mısırın yapmak istediği Asuvan Barajı inşasına maddi yardım yapmaktan kaçınması karşısında tepki olarak Nasır Süveyş kanalını millileştirmiştir.

Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesine en büyük tepki İngiltere ve Fransa'dan gelmiştir. İngiltere ve Fransa'nın 23 Eylül'de konuyu BM götürmesi fakat BM'de konuya çözüm getirilememesi, bu iki ülkenin güç kullanarak konuyu çözme girişime kararı almasına neden olmuştur.⁶⁴ İsrail ise Mısır'ın Elat'taki deniz ablukasını sona erdirmek ve Sina Yarımadasını ele geçirme düşüncesi ortaya çıkan bu operasyona katılma nedeni olmuştur.⁶⁵

29 Ekim 1956'da İsrail güçlerinin Mısır'a saldırması ile savaş başlamış oldu. Ertesi gün İngiltere ve Fransa İsrail ve Mısır'a 12 saatlik bir ultimatom göndererek savaşa son vermelerini ve kanalın 10 millik bir alanın gerisine geri çekilmelerini istediler. Ültimatomu İsrail kabul ederken Mısır reddetti. Bunun üzerine Fransa ve İngiltere Mısır'a karşı saldırıya geçti. İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a saldırısı uluslar arası platformda büyük

⁶¹ Bülent Aras, **Filistin İsrail Barış Sürecinde Türkiye**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2007, s. 23.

⁶² A.g.e., s. 23

⁶³ Arı, a.g.e., s. 237.

⁶⁴ Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, **Ortadoğu Bunalımları ve Türkiye**, editör; Baskın Oran, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular Belgeler, Yorumlar**, Cilt 1,6.baskı, İstanbul, İletişim Yayınları 2002 s,628

⁶⁵ Yusuf Basalel, a.g.e., s. 120

tepkilere yol açtı. Gerek ABD gerekse SSCB iki ülkeyi saldırgan olmakla suçladılar. Uluslar arası baskılara dayanamayan Fransa ve İngiltere 3 Aralık'ta Mısır'dan çekileceklerini açıkladılar. İsrail'de Sina yarımadasını boşalttı. Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi süreci tamamlanmış oldu.⁶⁶

1956 savaşı'ndan sonra tarafsızlık siyaseti güden Nasır, Araplar arasındaki liderlik rolüne bağlı olarak siyasal ve ekonomik birleşme konusunu ve Arap Federasyonu kurmayı tasarlamıştır.⁶⁷ Fakat Arap Devletleri arasındaki uyuşmazlıklar bu sürecin oluşmasını geciktirmiş ve engellemiştir. 1948–1958 yılları arasında Filistinliler kendileri organize olamamış ve Arap ülkelerinin sorunlarını çözmelerini beklemişlerdir. 1958–1961 arasında Mısır ile Suriye'nin Arap Birliği kurma çabaları başarısızlıkla sonuçlanınca, Filistinlilerin Arap ülkelerinden beklentilerinin gerçekçi olmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca Filistin milli bilinci de yavaş yavaş oturmaya başlamıştır.⁶⁸

Arap Devletleri'nin 9 Ocak 1965'te toplanarak İsrail'i susuz bırakmak amacıyla Şeria Nehri'nin Suriye, Ürdün ve Lübnan'daki kollarının yatağını değiştirme kararı almıştır. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün, Sina'daki Mısırlı fedailerin ve Suriye'nin desteklediği ve Ürdün'de üslenen El-Fetih komandolarının İsrail'e yönelik silahlı saldırılarını arttırmaları, İsrail ordusunun Ürdün, Lübnan ve Suriye'ye misilleme saldırıları yapmasına yol açmıştır.⁶⁹ Nasır'ın savaşın ilk zamanlarında savaşa girmek istememesi gözlerden kaçmamıştır. Fakat İsrail'in Suriye sınırına asker yığması ve Sovyetlerin de Nasır'ı itmesiyle, Nasır 16 Mayıs'ta, İsrail-Mısır sınırındaki BM barış gücü (UNEF) askerlerinin çekilmesi doğrultusundaki isteğinin UNEF komutanlığı tarafından geri çevrilmesi üzerine aynı isteği 18 Mayıs'ta BM Sekreterine bir mektupla başvurarak yapmış ve Genel Sekreter U. Thant'ın verdiği talimatla sınırdaki BM askerleri çekilmiştir. Nasır, 22 Mayıs'ta İsrail'in Akabe Körfezi'nden Kızıldeniz'e çıkışını sağlayan Tiran Boğazı'nı kapadığını açıkladı.⁷⁰

İsrail'in 5 Haziran'da ki saldırısıyla başlayan ve Altı Gün Savaşları olarak bilinen bu savaşta İsrail altı gün içerisinde Mısır, Ürdün, Suriye ve Irak kuvvetlerini

⁶⁶ Ed:Baskın Oran, a.g.e, s 628

⁶⁷ Malike Bileydi Koç, a.g.e, s 149

⁶⁸ Dış Politika, **Filistin dosyası**, No:3, Ekim 1988, İstanbul, s.104.

⁶⁹Malike Bileydi Koç, a.g.e., s. 163.

⁷⁰ Tayyar Arı, a.g.e s. 315.

yenilgiye uğratmıştır. İsrail, savaş sonunda Ürdün'ün elindeki Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ü, Suriye'ye ait olan Golan Tepeleri'ni ve Mısır'a ait olan Gazze bölgesi ve Sina yarımadasını işgal etmiştir. Böylece İsrail, 1947 Taksim Planı'yla kendisine verilmiş olan topraklarını aşağı yukarı dört katına çıkarmıştır.⁷¹

“1967 Savaşı'nda İsrail işgallerine karşı yükselen uluslararası kamuoyunun etkisiyle BM Güvenlik Konseyi Filistin Sorunu hakkında BM bağlamında alınan kararlardan en önemlilerinden birisi olan, bugüne kadar Filistin Sorunu'na yönelik çözüm planlarında temel alınan “242 Sayılı Kararı'nı” almıştır. 9 Kasım- 22 Kasım arasında 7 toplantı sonunda Arap, üçüncü dünya ve sosyalist bloğun desteklediği tasarıyla sorunun çözümünün temel öncülünün İsrail'in işgal ettiği yerlerden geri çekilmesi olduğu kararlaştırılmıştır.”⁷²

28 Eylül 1970'de Mısır lideri Abdülnasır'ın ölümü üzerine devlet başkanlığına yardımcısı Enver Sedat'ın geçmesi Ortadoğu'da yeni bir dönem başlatmıştır. Enver Sedat İsrail'e karşı ılımlı bir teklifte bulunarak anlaşma zemini hazırlamaya çalışmıştır. Enver Sedat Şubat 1971'de yaptığı teklifte, İsrail'in Sina Çölü'nde ki El-Ariş hattına kadar çekilmesi halinde Suveyş Kanalı'nı uluslar arası trafiğe yeniden açacağını ve Tel-Aviv'ile Barış anlaşması imzalayacağını belirtmiştir. Tiran Boğazını Kontrol eden Şarm el-şeyh'in de uluslar arası bir kuvvet tarafından denetlenmesine onay vermiş, bu tavizlere karşılık İsrail'in işgal ettiği toprakları 22 Kasım 1967 tarihli Güvenlik Konseyi kararına uygun olarak boşaltmasını istemiştir. İsrail bu teklifi ilkeleşmiş kararları doğrultusunda reddetmiştir.⁷³

Filistin bölgesinde yaşayan Araplarda oluşmaya başlayan Filistin Milliyetçiliği, kendi ülkelerinde hareket etme ve bağımsız bir Filistin Devleti kurma fikrinin oluşmasını temellendirmiştir. Bu Milliyetçi duygunun gelişmesi ile birlikte, 1964 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü kurulmuş ve Filistin Milli Misakı kabul edilmiştir. Bu Misak'da Filistin'in kurtuluşunu Arap milletinin sorumluluğunda meşru bir savunma olduğu ve 1947 yılındaki paylaşımın geçersiz olduğu vurgulanmıştır. Misak 1968 yılında daha da sertleştirilmiş ve Filistin halkının yurt kurma hakkını öne çıkarmıştır. 1969 yılında da

⁷¹ Tayyar Arı, a.g.e., s. 321.

⁷² Bülent Aras, a.g.e., s. 25.

⁷³ Malike Bileydi Koç, a.g.e., s. 181.

1950'lerden itibaren El-Fetih örgütünde İsrail'e karşı mücadeleyi sürdüren Yaser Arafat⁷⁴ FKÖ'nün başına getirilmiştir. 1960'lı yıllarda İsrail ile Arap devletleri arasındaki çatışmalar ve karşılıklı çarpışmalar El-Fetih ve FKÖ'nün direnişi, saldırıları ve eylemlerinin de etkisiyle ciddi krizler haline gelmişlerdir.⁷⁵

FKÖ'nün bölgede etkin hale gelmesi ve birçok eylemde başrol oynaması Araplar içerisinde etkin bir aktör oyuncu haline gelmesini sağlamıştı. FKÖ'nün Filistin Milli Misakı benimsemesi, FKÖ liderlerinin Arap ülkeleri ile diyaloglar çerçevesinde İsrail sorununun Ortadan kalması için girişimlere dönüşmüştü. Altı gün savaşlarının ardından Mısır ve Suriye ordularını yeniden düzenlemişlerdi. Mısırın Devlet Başkanı Enver Sedat İsrail korkusu engelini aşmak için tek çözümün geniş çaplı bir savaş olduğuna inanıyordu.

6 Ekim 1973 Yom Kipur (Büyük Oruç) günü Suriye ve Mısır orduları İsrail'e saldırdı.⁷⁶ Bu savaşta Arap devletlerinin amacı diğer savaşlardan farklı olarak 1967 Savaşı'nın sonuçlarını ortadan kaldırmaktır. Ayrıca, ABD'nin İsrail'e, Sovyetler Birliği'nin de Arap devletlerine giderek artan oranda silah vermeleri sonucunda ABD-Sovyet ilişkileri gerginleşmiştir. Savaşın giderek doğu-batı çatışmasına dönüşmesi ihtimali karşısında, BM Güvenlik Konseyi 22 Ekim 1973'de 338 sayılı kararı kabul ederek ateşkes ilan etmiştir. 338 sayılı karar, 1973 Ortadoğu Savaşı'nda acil ateşkes isterken 242 sayılı kararın bütün yönleri ile derhal uygulanması çağrısında bulunuyordu.⁷⁷ ABD, İsrail ile Mısır arasında 1973 Savaşı'nı sonlandıran mütarekenin imzalanmasının ardından, Dışişleri Bakanı Henry Kissenger'ın mekik diplomasisi aracılığıyla, İsrail'in işgal ettiği topraklardan adım adım çekilmesini sağlamaya çalışmıştır.⁷⁸ Anlaşmalar tarafların aralarındaki ateşkesi sürdürmelerini sağlamış, İsrail ile Mısır ve Suriye arasında BM Barış Gücü'nün yerleştirildiği tampon bölgeler güvenliğe katkıda bulunmuştur.⁷⁹

1973 Savaşı'ndan sonra Mısır ile Suriye arasında imzalanan mütarekeler, Camp David Antlaşmaları'na giden süreci başlatmıştır. Mısır Başkanı Enver Sedat'ın 1973 Savaşı'yla kaybettiği toprakları tekrar geri almanın yolunun ABD ile ilişkilerini

⁷⁴ Yaser Arafat için ayrıntılı bilgi, bkz; Marco Koskas, **Yaşayan Bir Efsane Arafat**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994

⁷⁵ Fahir Armaoğlu, s. 220-224.

⁷⁶ Yusuf Basalel, a.g.e, s 125

⁷⁷ Malike Bileydi Koç, a.g.e, s. 188-189.

⁷⁸ Tayyar Arı, a.g.e, s. 370.

⁷⁹ Tayyar Arı, a.g.e, s. 374.

geliştirmekten geçtiğini görmesi Mısır'ın Sovyetler Birliği'nden uzaklaşmasını ve batıya yakınlaşmasını sağlamıştır.⁸⁰

ABD, Ocak 1978 itibaren İsrail ve Mısır arasında görüşmeler başlatılması için girişimlerde bulunmuştur. Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat, İsrail Başbakanı Menahem Begin ve ABD Başkanı Jimmy Carter arasında toplanan ve 6 Eylül 1977 den itibaren çalışmalarını sürdürün Camp Davit⁸¹ Üçlü zirvesi anlaşmasıyla sonuçlanmış ve biri “Mısır-İsrail barış çerçevesi” diğeri de “Ortadoğu Barış Çerçevesi” olmak üzere iki anlaşma Sedat ve Begin tarafından imzalanmıştır.⁸² Camp David Barış Antlaşması son yürürlüğe giren şekliyle Mısır ve İsrail arasında 26 Mart 1979'da imzalanması nedeniyle antlaşmanın resmi tarihi olmuştur.⁸³ Bu anlaşmaya göre İsrail Sina Yarımadası'ndan tamamen çekilecek ve bu topraklar yeniden Mısır hâkimiyeti altına girecektir. İsrail gemileri Süveyş Kanalı ve Körfezi'nden serbestçe geçebilecek, Akabe Körfezi ve Tiran Boğazı uluslararası deniz trafiğine açılacaktır.⁸⁴

Bu anlaşma yönelik, FKÖ Enver Sedat'ın Filistin adına bir anlaşma yetkisinin olmadığı yönünde bir açıklama yaparak tepkisini belirtmiştir. İlk önce Suriye, Libya ve daha sonra Suudi Arabistan, Ürdün, ve Kuveyt anlaşmaya karşı çıkmışlardır. 1967'de İsrail'in işgal ettiği topraklardan geri çekilmesine ve Kudüs'ün boşaltılmasına değinilmediği gerekçesiyle anlaşmayı tanımadıklarını belirtmişlerdir. Batı dünyası anlaşmayı barış için atılmış bir adım olarak nitelendirirken, Sovyetler Birliği, Arap dünyasıyla paralel bir tepki göstermiştir.⁸⁵ Mısır'ın diğer Arap ülkelerinden ayrı olarak İsrail ile anlaşma imzalaması Arap dünyasında büyük tepki doğurmuştur. Bağdat'ta toplanan Arap Birliği Zirvesi'nde Kahire'de bulunan diplomatik temsilcilerinin geri çekilmesi kararı çıkarılmıştır.⁸⁶

Camp Davit anlaşmasının ardından uluslar arası ortamda oluşan farklı

⁸⁰Tayyar Arı, a.g.e s. 394.

⁸¹ Buna göre İsrail, askeri birliklerini Sina Yarımadasından çekecek ve Mısır ile diplomatik ilişkilerini normalleştirecekti. Diplomatik ilişkiler 1980'de normale döndü. İsrail'in umduğundan daha az olmakla birlikte ticari ilişkiler canlandı. Mart 1980'de havayolu taşımacılığı başladı. Mısır İsrail'e petrol satışına başladı. Bu sözleşme ile İsrail tarafından Altı Gün Savaşı'nda ele geçirilen Sina Yarımadası, Mısır'a geri verildi.

⁸² Malike Bileydi Koç, a.g.e., s. 202

⁸³ Bülent Aras, a.g.e., s. 34.

⁸⁴ Armaoğlu, a.g.e, s. 418

⁸⁵ Malike Bileydi Koç, a.g.e, s. 204

⁸⁶ Bülent Aras, a.g.e, s 36

düşünceler sürecin gelişiminin başarısızlıkla sonuçlanacağını ilk işareti olarak görülmektedir. Camp Davit anlaşmasının ardından uluslar arası ortamdaki en önemli açılım Avrupa'nın Venedik Deklarasyonudur. Venedik deklarasyonunda özellikle, FKÖ'nün Filistin'in temsilcisi olarak barış görüşmelerinde eşit statülü taraf olarak kabul edilmesi, 1967 savaşıdan sonra İsrail'in yerleştiği bölgelerden geri çekilmesi konularının üzerinde durulmuştur. Venedik Deklarasyonu Filistin Sorunu'nda barışa yönelik ilk bağımsız Avrupa girişimi olmasıyla önemlidir.

Camp Davit süreci sonrasında Regan Planı (1980) ve Fahd ve Fez planları ön plana çıkmıştır. Regan Planı genel hatları ile Camp Davit ile aynıdır. Fakat plandaki bazı maddeler gereğince, Araplar FKÖ'nün pasifleştirilmesini bir tehdit olarak algılamış ve plan birkaç aylık görüşmelerden sonra sonuçsuz kalmıştır. Suudi Arabistan Prensi Fahd 1981'de bir barış önerisi deklare etmiş, bu öneride bölgedeki bütün devletlerin barış içinde yaşayabilmesi yönünde çağrıda bulunmuştur. İsrail'in dolaylı bir şekilde tanınması anlamına gelmiştir.

1975'de başlayan Lübnan iç savaşında, Müslüman ve Filistinli gerillaların Hıristiyanlara karşı gösterdikleri üstünlük, Suriye'nin de müdahalesi ile durdurulmuş ve iç savaş sona ermişti. Fakat 1977 yılına gelindiğinde Müslüman-Hıristiyan çatışması tekrar gün yüzüne çıkmaya başladı. 1977 Eylül ayı, Hıristiyan Lübnan Ordu subayı asi Saad Haddad komutasındaki askerlerle Filistinlilerin çarpışmasına sahne oldu. Bunun üzerine İsrail'in kuzeyindeki Galile'ye yönelik Filistin operasyonlarını bahane eden İsrail, Saad Haddad'a yardım etmek üzere asker gönderdi.⁸⁷ Bu girişimden sonraki dönemde İsrail, 1960'lı yıllardan beri Filistin sorununda önemli bir aktör olan Lübnan iç savaşına müdahil olmuştur. 3 Haziran 1982'de İsrail'in Londra büyükelçisinin bir saldırı sonucunda öldürülmesi, İsrail'in bölgeyi işgal etmesi için önemli bir neden olmuştur.⁸⁸ 6 Haziranda İsrail, Galile'ye Barış Operasyonu adı altında başlattıkları işgale başlamışlardır. Kısa süre içerisinde Lübnan'ın iç kesimlerine kadar ulaşan İsrail askerleri, Temmuz başında Beyrut'u kuşatmıştır. Olayların içinden çıkılmaz bir hale gelmesi sonucunda ABD başkanı Ronald Reagan, İsrail Başbakanı'nı sert bir dille uyarmış ve çatışmaların durmasını istemiştir. Çatışmaların durmasıyla birlikte Habib Planı adı altında bir barış

⁸⁷ Türel Yılmaz, **Uluslar arası Politikada Ortadoğu**, Akçağ yayınları, 2004, Ankara s, 257

⁸⁸ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s555

imzalanmıştır. Plan gereği İsrail 15 gün içerisinde Lübnan'ı boşaltacak FKÖ liderliği Lübnan'ı halka açık olarak terk edecektir.10 Eylül 1982Tahliye işlemi tam olarak bitmiş ve Lübnan'da Filistin-İsrail mücadelesi sona ermiştir.⁸⁹

1980'li yılların ikinci yarısından sonra işgal edilmiş topraklarda tüm dünyanın ilgisini Ortadoğu'daki gelişmelere çeken "İntifada"⁹⁰ olayı meydana gelmiştir. 8 Aralık 1987'de bir İsrail kamyonunun Filistinlileri taşıyan vagonlara çarpması sonucu ölen Filistinlilerin 2 gün önce Gazze'de öldürülen bir Yahudi'nin intikamı için öldürüldükleri söylentilerinin çıkması, 9 Aralık tarihinde bir grup Filistinlinin protestolarına neden olmuştur. İsraili askerlerin grubun üzerine ateş açması ve Filistinlilerin buna taş ile karşılık vermeleri sonucu başlayan olaylar, kısa sürede Arapçada silkinme anlamına gelen İntifada hareketine dönüşmüştür.⁹¹ Hizbullah, İslami Cihada, İslami Direniş Hareketi (HAMAS) gibi İslami direniş örgütleri de İntifadayı desteklemişlerdir. İsrail tarafından terörizm olarak tanımlanan ve bastırılmaya çalışılan bu hareket birçok Filistinlinin hayatını kaybetmesine, yaralanmasına veya hapsedilmesine yol açmıştır.⁹² İntifadanın başlamasından bir yıl sonra 1988'de Cezayir'de toplanan FKÖ, Filistin Ulusal Konseyi 1948 bölünme sınırlarını esas alan ve başkenti Kudüs olan sürgünde bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulduğunu açıklarken, geçici Filistin hükümetinin devlet başkanının FKÖ Genel Sekreteri ve Yürütme Komitesi Başkanı Yaser Arafat olduğu açıklanmıştır.⁹³

15 Kasım 1988 tarihli FKÖ toplantısında alınan bazı kararlar sonrasında Filistin-İsrail çatışmasıyla ilgili önemli bir dönüm noktasının başlangıcı ortaya çıkmıştır. FKÖ aldığı kararla silahlı mücadeleden vazgeçmiş diplomasi yoluyla soruna çözüm arayışı getirme kararı almıştır. 13 Aralık 1988'de Cenevre'deki BM Genel Kurul toplantısında 242 sayılı güvenlik kararını ve İsrail'in yaşama hakkını tanıdığını söyleyen Arafat barış için çok önemli bir adım atmıştır.⁹⁴

⁸⁹ Türel Yılmaz, a.g.e., s 263

⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için, bkz; Christian Chesnot -Josephine Lama, **Filistinliler, 1948-1998 Fedai Nesli, Silahlı Mücadeleden Özerliğe**, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2003

⁹¹ Bülent Aras, a.g.e., s, 52

⁹² Charles D. Smith, **Palestine and Arab-Israeli Conflict**, New York: St. Martin's Press, 1996, s. 301.

⁹³ Tayyar Arı, a.g.e., s. 459.

⁹⁴ Türel Yılmaz, a.g.e., s 269

Soğuk Savaşın sona ermesiyle ve Körfez Savaşı sonrası ABD geçmişte olmadığı kadar etkili bir diplomatik konuma gelmiştir. Bu dönemde ABD barış süreci adına; Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan dahil bir çok Arap ülkesinin desteğini almaya başlamıştır. Bu destekle birlikte Arap-İsrail arasındaki çatışmaların bitmesi ve barışın sağlanması adına atılan en önemli adım, 1991 Ekim ayında ABD ve SSCB'nin ortak sponsorluğunda Madrid'de başlayan Ortadoğu Barışı Konferansı olmuştur. Konferansa İsrail, Suriye, Lübnan, FKÖ ve Ürdün katılmıştır. Konferansın temel amacı, BM Genel Kurulu'nun 242 ve 338 sayılı kararları çerçevesinde İsrail'in işgal ettiği toprakları tahliye etmesi karşılığında Suriye, Lübnan, FKÖ ve Ürdün'ün İsrail'i tanıması ve taraflar arasında barış tesis edilmesi olarak belirlenmiştir.

ABD ve Sovyetlerin gözetiminde başlayan Madrid Konferansı'nda İsrail Başbakanı Irak Şamil'in "barışa karşı toprak" ilkesini kabul etmeyeceklerini bildirmesi ve ikili görüşmelerin İsrail dâhil Ortadoğu ülkelerinde gerçekleştirilmesini istemesi nedeniyle konferans çıkmaza girmiştir. Konferansla ilgili en önemli gelişmeler, Filistinliler, Ürdün ile ortak delegasyon şemsiyesi altında gerçekleşse de uzlaşma masasında bağımsız bir taraf olarak oturma hakkını elde etmeleri ve Arapların doğrudan masaya oturması ile Arapların gözündeki İsrail Tabusunun ortadan kalkmasıdır.⁹⁵ Görüşme dönemi içerisinde Likut Partisi'nin Haziran ayı içerisinde seçimi kaybetmesi ve İşçi Partisi lideri İzak Rabin'in seçimi kazanarak barış yanlısı bir tavır sergilemesi konferansı önemli ölçüde umutlandırmıştır. Fakat 22 aylık görüşmeler sonrasında görüşmelerde net bir sonuç alınamamasına rağmen Oslo süreci için önemli bir aşama kaydedilmiştir. Ancak 1993'te FKÖ ile İsrail arasında Oslo süreci olarak bilinen gizli görüşmeler başlamıştır. 9 Eylül 1993'te taraflar birbirlerini tanımışlar ve ardından 13 Ekim 1993'te Washington'da Prensipler Deklarasyonu imzalanmıştır. Söz konusu deklarasyona göre taraflar öncelikle Gazze ve Eriha'da Filistin Özerk Yönetimi kurulması, daha sonra Batı Şeria'nın diğer bölgelerini de içerecek şekilde genişletilmesi konusunda mutabakat sağlamışlardır.

⁹⁵ Bülent Aras, a.g.e, s 93

İsrail ile Filistin arasında güven arttırıcı önlemlerin yarattığı istikrar koşullarında nihaî statü görüşmelerinin başlaması ve bu çerçevede Kudüs'ün statüsü, mülteciler, su, yerleşim birimleri ve sınır sorunlarının ele alınması kararlaştırılmıştır.

Oslo süreci hükümlerine uygun olarak Gazze Şeridi ve Eriha'da Filistin Özerk Yönetiminin kurulmasını düzenleyen Kahire Antlaşması, İsrail ile FKÖ arasında 4 Mayıs 1994'te imzalanmıştır. 28 Eylül 1995'te imzalanan geçici antlaşma ile Filistin otonomisinin sınırları genişletilmiş ve 20 Ocak 1996'da seçimlerin yapılması kararlaştırılmıştır. Bu arada Ürdün ile İsrail arasında 1994 Ekim Barış Antlaşması imzalanmıştır.⁹⁶

İsraili ve Filistinli aşırılık yanlıları barış sürecini saptırmak için çaba içine girdiler. Başbakan Rabin 1995 Kasımı'nda bir barış mitinginde konuşma yaptıktan hemen sonra bir Yahudi köktenci tarafından öldürüldü. 1996 seçimlerinde, İşçi Partisi yerine Likud Partisi lideri Benjamin Netanyahu seçildi. Likud, FKÖ ile görüşmelere karşıydı ama İsrail'in Oslo Anlaşmalarıyla altına girdiği taahhütlere uyma sözü vermişti. İsrail'de 1999 yılında yapılan seçimlerde İşçi Partisi Başkanı Ehud Barak'ın seçilmesiyle barış süreci tekrar hızlanmıştır. İsrail ve Filistin arasında Şarm el-Şeyh Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla Oslo barış sürecinin devam ettirilmesi amaçlanmış ve İsrail'in işgal ettiği bölgelerden çekilmesi için daha önce öngörülen takvimin uygulanmasına çalışılmıştır.

İsrail ile Filistin arasında ABD'de 11-24 Temmuz 2000'de Camp David'de⁹⁷ yapılan görüşmelerde, İsrail, bağımsız Filistin Devleti'nin kurulması ve Batı Şeria'dan çekilmesi için Kudüs'ten çekilmeme şartı koymuş. Buna karşılık Arafat liderliğindeki Filistin idaresi ise Filistin'in başkentinin Doğu Kudüs olduğu düşüncesinden vazgeçmemiştir. Bu anlaşmazlığın yanında İsrail, kurulacak Filistin Devleti'nin tarafsız ve silahsız olmasını istemesi ve Filistinli mültecilerin eve dönüşleri konusunda taviz vermemesi de II. Camp David sürecinin sonuçsuz kalmasına neden olmuştur.⁹⁸

28 Eylül 2000 günü General Ariel Şaron Müslümanların kutsal saydıkları

⁹⁶ Bülent Aras, a.g.e., s 107

⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için, Edwart Sait, **Yeni Binyılda Filistin Sorunu**, Aram Yayıncılık, İstanbul, 2002

⁹⁸ Malike Bileydi Koç,a.g.e., s. 245.

Harem'ül Şerif'e, yanında binin üzerinde asker ve polisle gösterişli bir ziyaret gerçekleştirmiştir.⁹⁹ Şaron, ziyaretiyle olayları körükleyeceğini bile bile ve de isteyerek Barak'ın tavizlerini benimsemediğini göstermeyi, kutsal tepelerin Filistinlilere bırakılmayacağını ve Kudüs'ün hakiminin İsrail olduğunu kanıtlamayı amaçlamıştır. Şaron'un bu davranışı Filistinlileri çileden çıkardı ve Yahudi yerleşimlerine taşlı ve bazen de silahlı saldırılar başladı. Böylece II. İntifada başlamış oldu. İsrail hükümeti ağır silahları kullanarak o güne kadar Filistin yönetimine terk ettiği Batı Şeria'daki işgal edilmiş toprakları yeniden işgal ederken Filistin yönetiminin bunu önleyecek politik ve askeri gücü bulunmuyordu. Ancak söz konusu gelişmelerin yol açtığı karşılıklı şiddet ve inisiyatifin HAMAS, İslami Cihad, Filistin Halk kurtuluş Örgütü, El-Aksa Şehitleri Tugayı ve Tanzim gibi örgütlerin eline geçmesi Filistin yönetiminin yıpranmasına ve İsrail yönetimi karşısındaki pazarlık gücünün zayıflamasına yol açmıştır.

⁹⁹ Goldschmidt ve Davitson, a.g.e, s 543

2 TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA ORTADOĞU YAKLAŞIMININ ANALİZİ

2.1 Türk Dış Politikasının Genel Yaklaşımı

“Dış politika, Klasik/Realist uluslararası ilişkiler teorisine göre; bir devletin gücünü arttırmak/ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek adına uluslararası sisteme dönük olarak yaptığı planlar, aldığı kararlar gerçekleştirdiği uygulamalar bütünüdür. Bu yaklaşıma göre dış politikanın yönü dışa dönüktür; en temel ulusal çıkar olan devletin varlığını ve birliğini korumaya ve uluslar arası sistemdeki diğer aktörler üzerinde etkili olmayı hedefler. Devletin içyapısına yani topluma, ekonomisi ve bireye dönük bir vurgu yoktur. Fakat Modern/plüralist uluslararası ilişkiler teorisine göre, dış politikanın amacı sadece ülkenin ve devletin ölüm kalım anlamında varlığını korumak değil aynı zamanda, insanların refah, huzur, barış, özgürlük, prestij ve onur ile yaşaması için çalışmaktır.¹⁰⁰

Bu çerçevede, birçok devletin dış politikasında olduğu gibi Türk dış politikasına, dış politikanın klasik okulu Realizm ya da reel politik Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri kılavuz niteliğini taşır.

Dış politikanın yapılmasında ve uygulanmasında birçok faktör rol oynar. Bunların en önemlileri jeopolitik konum, Tarihsel tecrübe, sosyal ve kültürel karakter, ekonomik ve askeri gelişmişlik düzeyi, siyasal rejim ve dinamikler ve uluslar arası yapı olarak belirtilebilir.¹⁰¹

Sander'e göre Türkiye'nin dış politikasını esas olarak jeopolitik konumu belirlemektedir. Balkanlar, Ortadoğu, Kafkaslar, Karadeniz ve Orta Asya'nın kesiştiği bir bölgede yer alan Türkiye tarihi boyunca burada etkin olmak isteyen birçok güç için ilgi odağı olmuştur. Bu stratejik mevcudiyet daima önemini korumuştur. Özellikle Boğazlar her zaman gündemde olmuştur. Doğu ile Batının ortasında kalması her zaman büyük oyuncuların gidişata müdahalesine neden olmuştur. Diğer yandan, Türkiye modernleşmeyle yüzünü Batıya dönünce çizgisini de belirginleşmiş oldu. Türkiye'nin

¹⁰⁰ Ramazan Gözen, *Türk Dış Politikasında Vizyon ve Revizyon, AKP'li Yıllar* Der; Zeynep dağı Ankara:Orion Yayınevi, 2006, s. 73

¹⁰¹ Ramazan Gözen, a.g.e., s. 74

sürekli olarak batıya yönelmesinin 3 temel nedeni gösterilebilir; I.- Atatürk'ün dış politikanın temellerine ilişkin mirası ve Ulusal Kurtuluş Savaşının çarpıcı özellikleri, II- Türkiye'nin coğrafi konumu, uluslararası sistemdeki yeri ve bu özelliklerin yol açtığı güvensizlik duygusu, III- ilk iki etmenin hazırladığı siyasi çerçeve içinde gelişen bir ekonominin gerektirdiği tercihler.¹⁰²

Oran ise Türkiye'nin dış politikasının oluşumunda askeri gücüyle öne çıktığını savunmaktadır; “Cumhuriyetin kuruluşundan beri Orta Büyüklükte bir devlet olan Türkiye, askeri gücüyle öne çıkmaktadır. Kültürel olarak doğu kökeninden yavaş yavaş sıyrılan Türkiye, siyasi alanda ulus-devletin kurulmasıyla laik bir devlet esasına da geçmiştir. Tarihsel olarak bölgesindeki devletlerle yakın ilişkileri vardır. Ekonomik olarak kalkınma ve sanayileşme hedef seçilmiştir. Uluslararası alanda merkezi oluşturan Batılı ülkeler ve çevreyi oluşturan az gelişmiş ülkeler arasında gelişmekte olan bir ülke olarak ‘yarı çevre’ rolünü üstlenmiştir. Dış politikada Türkiye'nin genel eğilimi statükoyu devam ettirmek yani güvenlik ve siyaset temelinde dengeyi korumak Batılı çizgiden ayrılmamaktır.”¹⁰³

Türkiye'nin dış politikasına temel oluşturan ana prensip devlet merkezliktir. Kısmen tarihi tecrübelerinin bir sonucu olarak kısmen de ulus-devlet yaratma politikasının bir gereği olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet-i ali ya da kutsal devlet felsefesi onun dış politikasına yansımıştır. Cumhuriyetin başından beri iktidara gelmiş hükümetlerin, yöneticilerin ve elit/aydın sıfatını taşıyan kişilerin büyük çoğunluğunu genel olarak uluslar arası politikayı ve Türk dış politikasını devlet penceresinden bakarak anlamaya çalışmışlardır. Tüm devlet yönetimleri ve yöneticileri için Türk devletinin varlığı birliğini siyasal/coğrafi/ideoloji sınırları temeli olan Misak-ı Milli'yi korumak sadece bir sorumluluk değil aynı zamanda kutsaldır. Bu çerçevede ülkenin bölünmez bütünlüğünün korunması ve güçlendirilmesi, temel dış politika hedefidir.¹⁰⁴

¹⁰² Oral Sander, **Türkiye'nin Dış Politikası**, Ankara: İmge Yayınevi, 3.baskı,2006, s. 24.

¹⁰³ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2002, s. 32.

¹⁰⁴ ¹⁰⁴ Ramazan Gözen, a.g.e., s. 75

2.1.1 Soğuk Savaş Öncesi Türk Dış Politikası

Türkiye Cumhuriyeti, dış politika alanında izleyebileceği iki yol vardı; ilk olarak Milli Mücadele döneminden beri devam etmekte olan Türk- Sovyet ilişkilerini devam ettirmek, ikinci olarak ise Batı uygarlığını örnek almış, laik, cumhuriyetçi bir ülke olma idealini gerçekleştirebilmek için Batı Paktına dahil olmak. Türkiye ikinci seçeneği seçerek Milletler Cemiyetine üye olma yolunu seçmiştir. Türkiye'nin bu yönde seçim yapmasının bir takım nedenleri vardır. Birincisi, Türkiye'nin meselelerini barışçı yolla çözmek istemesi ve status quo yanlısı bir politika izlemek istemesidir. İkincisi pek çok dünya devletinin işbirliği ve savaşın önlenmesi için bir araya geldiği ortamın dışında kalmak istememesidir. Üçüncü olarak Sovyetler birliği ile ilişkilerinde izlediği politika gereği Türkiye M.C'ne girmeyi tercih etmiştir.

Davutoğlu'na göre; Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası, Osmanlı devletinin son yıllarına damgasını vuran sorunlar ve bu tarihi mirasın ortaya çıkardığı reflekslerle uluslararası konjonktürün gerektirdiği zorlukların kesişim alanı üzerine gelişmiştir. Yeni devletin bütün uluslararası mesuliyet ve iddialardan soyutlandığını iki temel unsur; I- Uluslararası alanda iddialı bir konum yerine Misak-ı Milli sınırlarını koruma ve ulus-devleti müdafaa stratejisi, II- Yeni Türk devletinin yükselen batı eksenine alternatif ya da muhalif değil, bu eksenin bir parçası olması olarak görülebilir.¹⁰⁵

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin dış politikasının temel taşı, Atatürk'ün belirttiği gibi "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" vizyonudur. Büyük bir savaştan çıkmış uluslar arası alandaki karmaşa ve yeni kurulan devletin kendini uluslar arası alanda gösterme çabası, en önemlisi de sınırlarını koruma çabası, devletin vizyonunun barışçıl bir yönelim içinde olduğunu gösterme gayreti olarak ortaya çıkarmıştır. "Atatürk'ün Yurtta Sulh Cihanda Sulh ilkesiyle hareket eden bu yeni yaklaşım, barış eksenli idealist bir uluslar arası ilişkiler çizgisini gösterme yanında sömürgeciliğin zirveye ulaştığı uluslar arası konjonktürü göz önüne alan ve bu çerçevede sömürgeci sistemik güçlerle çatışmaktan kaçınan realist bir dış politika tavrını ortaya çıkarmaktadır."¹⁰⁶

¹⁰⁵ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, 17. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2004, s. 69.

¹⁰⁶ A.g.e., s. 69

Dünyada 1925-1929 yılları arasında nispi bir yumuşama devresi yaşanmıştır. Fakat 1929-1930 yılları arasında ortaya çıkan ekonomik kriz, uluslar arası gerginliği arttırmış ve Birinci Dünya Savaşının getirdiği statükoyu korumak isteyen anti-revizyonist devletlerle bu yapıyı değiştirmek isteyen revizyonist devletler arasında ciddi bir kutuplaşma doğmuştur. Avrupa ve dünyanın kısa sürede bunalımlar dönemine girdiği yıllarda Türkiye, revizyonist Avrupa devletleri gibi bu buhranı kendi çıkarları için kullanma yoluna gitmemiştir. Aksine kolektif barış güvenliğinin hararetli bir savunucu olarak anti-revizyonist bir politika takip etmiştir.¹⁰⁷

Türkiye bu dönemde Nüfus mübadelesi, Musul ve Hatay Sorunu, Boğazlar sorunu, değişen konjonktür gereği Sovyetler Birliği, İtalya, Almanya gibi ülkelerden gelebilecek saldırılara karşı ulusal güvenliği korumak gibi dış politika sorunlarıyla ilgilenmiştir. Bu dönem içerisinde Lozan Barış anlaşmasının yapılması, Milletler Cemiyetine üye olunması, Sadabad Paktının içerisine girmesi gibi uluslararası alana kendini kabul ettiren adımlar atmıştır.

Türkiye İkinci Dünya Savaşında coğrafi mevkiinin önemi dolayısı ile Müttefik ve Mihver devletlerinin yanlarında savaşa sokabilme amacıyla yoğun baskılarıyla karşı karşıya kalmıştır. Savaşan tarafların bu baskısı karşısında Türkiye'nin politikası ise ülkenin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını hiçbir taviz vermeden muhafaza etmek amacı ile savaşın dışında kalmak ve büyük devletlerarası denge unsuru olma politikasını koruyarak saldırılardan kurtulmaktır.¹⁰⁸

1939 yılında, geçmiş dönemlerde Nazi-Sovyet paktının Türkiye'yi tehdit eden bir durum olarak ortaya çıkması sonucunda Fransa, İngiltere ve Türkiye arasında yapılmış olan anlaşma ikinci defa yenilenmiştir. Bu anlaşma gereği Türkiye, Fransa ve İngiltere ile savaş durumunda aynı safta yer almasını öngörüyordu.

“1940 yılının mayısında Almanya'nın Fransa'ya saldırması ve İtalyanların Almanya'nın yanında savaşa girmesiyle savaşın Akdeniz'e de sıçraması sonucunda, İngiltere ve Fransa üçlü ittifak gereği Türkiye'nin savaşa girmesini istemiştir. Buna

¹⁰⁷ “XII. Atatürk Sonrası Türkiye Dış Politika (1938-1995)” (t.y.)
<http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II12.pdf>. (12 Mart 2009)

¹⁰⁸ “XII. Atatürk Sonrası Türkiye Dış Politika (1938-1995)” (t.y.)
<http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II12.pdf>. (12 Mart 2009).

Karşılık Türkiye, anlaşmanın 2 numaralı protokolü gereğince savaşa girmeyi reddetmiştir. Savaş sonrası barış düzenin esaslarını belirlemek amacı ile 4-11 Şubat 1945’de Yalta Konferansı düzenlenmiştir. Yalta Konferansında alınan kararlar gereği, Türkiye 25 Nisan 1945 yılında San Francisco’da toplanacak olan Birleşmiş Milletler Konferansına kurucu üye olarak katılmak için 23 Şubat 1945’te Mihver devletler olarak bilinen Japonya ve Almanya’ya savaş ilan etmiştir.”¹⁰⁹

2.1.2 Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası

İkinci Dünya Savaşını izleyen ilk yılda Türkiye’nin dış politikada en büyük sorunu, savaş içinde düştüğü yalnızlıktı. 25 Nisan 1945’te Birleşmiş Milletler Teşkilatı’nın kurulması amacıyla toplanan San Francisco Konferansında bu yalnızlığı daha çok hissedecektir.¹¹⁰

II. Dünya Savaşı sonunda güçler dengesini iki ülke elinde bulunduruyordu. Bunlar ABD ve Sovyet Birliği idi. Artık dünyada bloklar arası sıcak savaş sona eriyor ve yeni bir dönem başlıyordu. “Soğuk Savaş” denen bu dönem etkisini 21.yy’a kadar sürdürürken, iki büyük devletin mücadelesi diğer devletler üzerinde etki kurmak için gösterdikleri çabalar olarak nitelendirilebilir.

“İkinci Dünya Savaşı sonu dünyası; hem Avrupa açısından, hem de uluslararası sistem açısından çok büyük değişikliklere tanık oldu. Batı dünyasında, Birinci Dünya Savaşı sonunda kendi içinde Demokratlar ve Faşistler diye bölünen ve SSCB ile ABD gibi rakipleri ortaya çıkmaya başlayan Avrupa, bu savaş sonunda başatlığını tamamen yitirdi ve bir dünya sistemi olmaktan çıkarak bir dünya alt sistemine indirildi.”¹¹¹

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı’nın hemen sonrasında SSCB’nin İkinci dünya savaşı sonrası değişen koşullara uygun olmaması ve esaslı değişiklikleri geciktirdiği gerekçesiyle 1925 yılında imzalanan Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık anlaşmasının feshetmesiyle dış politika anlamında yeni bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Ortaya çıkan bu durumun sinyalleri Yalta Konferansı’nda Stalin’in Boğazlar meselesini ve

¹⁰⁹ “XII. Atatürk Sonrası Türkiye Dış Politika (1938-1995)” (t.y.) <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II12.pdf>. (12 Mart 2009)

¹¹⁰ Mehmet Gönlübol, Haluk Ülmen, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, (1919-1965), A.Ü.S.B.F. Yayınları ,Ankara, 1969, s. 205

¹¹¹ Baskın Oran, Türk Dış Politikası, s 480

Montreux Sözleşmesini ortaya atmasıyla kendini göstermişti. Bu gelişmelerle birlikte Sovyetler Birliği'nin Montreux Sözleşmesinde bazı maddelerin değişmesi ve boğazlar üzerinde üst istemesi Türkiye ile SSCB arasındaki gerginliğin büyümesine neden olmuştur. Bu Ortamın oluşmasıyla birlikte Türkiye, 1939'dan beri ittifak içinde olduğu İngiltere ve ABD'nin desteğini aramıştır. Fakat gerek Türkiye'nin İkinci Dünya savaşında fiilen tarafsız kalması gerek İngiltere ve ABD'nin Sovyet tehdidini Türkiye kadar endişe edici bulmaması bu desteğin gelmesini geciktirmiştir.¹¹²

Uluslararası ortamın tehditler algılatan ve bu ortamın gereği iç ekonomik ve siyasi durumu derinden etkilenen Türkiye, tüm bu olumsuzluklara rağmen ve yalnızlık duygusu içindeyken dış politika kararlarını Batı'ya paralel almıştır.¹¹³ Bu dönemde Batı'nın Türkiye için Sovyetlerle savaşma riskini göze almak istememesi, Türkiye'nin Batı bloğuna alınmasını geciktiren nedenlerden biri olmuştur. ABD'nin Savaş sonrasında bölge devletlere gönderdiği Marshall Yardımından Türkiye'ye pay verilme taraftarı olmayan bir tutumda ortaya çıkmıştır. Fakat SSCB'nin yayılımcı politikası ve Ortadoğu'da etkin olma çabası, Türkiye'ye Batı'nın kapılarını açmıştır. Türk dış politikasında ise “yükselen eksen ile işbirliği yapılarak yakın tehdidin dengelenmesi politikası Türkiye'nin güvenlik örgütü NATO ile bütünleşerek Sovyet tehdidini bertaraf etmeye sevk etmiş,”¹¹⁴ ABD'nin Truman Doktrini ile başlattığı Çevreleme Politikası sürecinde, askeri ve jeostratejik konumu Türkiye'ye NATO üyeliği kapısını açmıştır. Kuzey Kore savaşına ABD'nin yanında katılan Türkiye sonuçta NATO üyesi ülkelerin yanında yerini almıştır.

Türkiye'nin Batı ile yakın işbirliğinin, bugün daha açık biçimde görülen şu amaçları vardır; birincisi, İkinci Dünya Savaşı içinde ve hemen sonrasında Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelik Sovyet tehlikesi, ikincisi; önceki dönemdeki amacın devamı olarak, Türk hükümetlerinin ülkenin ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmede gerekli

¹¹² XII. Atatürk Sonrası Türkiye Dış Politika (1938-1995)” (t.y.)
<http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II12.pdf>. (12 Mart 2009)

¹¹³ Baskın Oran, a.g.e., s. 494

¹¹⁴ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 71.

gördükleri dış yardımı sağlama uğraşı, üçüncüsü ise Batılılaşma ile modernleşme yönünde ki ikiz amacı gerçekleştirmek.¹¹⁵

Türk dış politikası 1950'li yıllarda milli uzlaşmaya ve üç temel prensibe dayanıyordu

- Sovyet yayılcılığını önlemek
- Batı ile askeri ve ekonomik işbirliği
- Kıbrıs Taksimi

Türkiye, Ortadoğu'da Sovyet yayılcılığını önlemeye çalışıyordu. Bağdat Paketi, Amerika ile Ortadoğu'da ortak çıkarları izleyen Türk dış politikasının temel taşı olarak teşkil ediyordu. Amerikan Stratejisine göre Türkiye, Ortadoğu'da güvenliğin kurulması için önemli bir rol oynaması gerekiyordu. Türk Hükümeti, Amerika'nın stratejisindeki bu algılamayı kabul ediyor ve buna karşılık çok eski silahlara sahip ordusunu modernize etmek için de askeri ve ekonomik yardım alıyordu.¹¹⁶

Sander, dönemin dış politika anlayışı ile ilgili olarak, yardım ve gerçekçi dış politika gereği, Amerika ile ilişkilerin temelinde 1945'den bu yana hemen hemen hiç değişmeden gelen ve sürekliliği sağlayan öğenin Türkiye'nin ekonomik ve askeri yardıma gereksinimi olduğu belirtir.¹¹⁷

Davutoğlu'na göre ise Türkiye'nin Soğuk Savaş Dönemi dış politikası iki önemli parametreye bağımlı kalmıştı. Sovyet tehdidine karşı Batı Güvenlik Şemsiyesi içinde yer alma ve bu güvenlik şemsiyesi içindeki diplomatik alanı yine aynı Güvenlik Şemsiyesi'ndeki Yunanistan ile olan problemlere endekslemektir. Son derece önemli Avrupa Topluluğuna üyelik müracaatını bile, Yunanistan ile yaşanan blok içi mücadelede geri kalmama kaygısının ürünü olmuştur.

Bu iki boyut yaklaşım önce Johnson Mektubu sonra da Kıbrıs Bunalımı ile ciddi bir yara almıştır. Johnson Mektubu Yunanistan ile yaşanan bunalımların blok içi

¹¹⁵ Oral Sander, a.g.e., s.157

¹¹⁶ Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Türk Dış Politikası**, Der: Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., s. 115

¹¹⁷ Oral Sander, a.g.e., s.122

bunalımlara dönüşebileceğini ve bu konuda Türkiye'nin tek yönlü dış politikada kırılma eğilimini ortaya koyarken, Kıbrıs Bunalımı sonrası Sovyet tehdidi dışında kalan alanlardaki ulusal stratejik çıkarların tanımlanması ve korunmasındaki öncelikler problemini gündeme getirmiştir. Johnson Mektubu başta SSCB olmak üzere Doğu Bloğu ülkeleriyle ilişkilerini ekonomi ağırlıklı olmak üzere tekrar gözden geçirmeye sevk etmiştir. Kıbrıs bunalımında özellikle BM platformunda yaşanan yalnızlık ise sömürge devrimleri ile ortaya çıkan yeni aktörlerin ihmal edilmesinin bir faturasını gözler önüne sermiştir. Böylece, başta İKÖ olmak üzere çift kutuplu yapının doğrudan etki alanı dışında kalan bölgeler ve ülkelere açılma gerekliliği görülmeye başlanmıştır.”¹¹⁸

“Türkiye Soğuk Savaş dönemi boyunca uluslararası konumdan çok, sınırları boyu bir güvenlik anlayışına dayalı bir politika ve askeri stratejiler oluşturmuş ve uluslararası konumu bu güvenlik anlayışının dar kapsamı içinde yorumlanmaya çalışılmıştır. Mesela uçak filosunun ikmal ve kapasite açısından Balkanlarda bile operasyon yapamayacağı gerçeği küresel ve bölgesel konumu ihmal eden ve sadece sınırlar boyu güvenlik anlayışını benimseyen yaklaşımın bir ürünüdür. Tipik bir ölçek küçülmesinin sonucu olan bu durum tarihi bir birikimin uluslararası konumu güçlendirici imkanlarını reddeden, maliyet ve risklerini ise üstlenen bir dış politika anlayışı ile bütünlük arz etmektedir”.¹¹⁹

Kırım savaşı ile Osmanlı - Türk Hariciye geleneğinde Osmanlının dış tehditlere karşı Avrupa-İçerik ihtilaflar kullanarak denge sağlamak suretiyle saldırganı bertaraf etme politikasının ilk misalidir. Osmanlı Devleti büyük güçlerin stratejik çıkarlarını dengeleyerek taktik manevra alanı kazanması hedeflenmekteydi. Bu dönemde de etkisini gösteren bu politika özellikle yakın/etkin düşmanın uzak/potansiyel düşmanlarla dengelenmesi şeklinde özetlenebilir. Avrupa-İçerik koalisyona ve ittifakına dayalı bu yaklaşım Soğuk Savaş dönemi dış politika geleneği halinde devam etmiştir.¹²⁰

¹¹⁸ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 72.

¹¹⁹ A.g.e., s. 73.

¹²⁰ A.g.e., s. 67.

2.1.3 Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikası

Soğuk Savaş sonrasında Türk dış politikasını Realist vizyonu, özü itibari ile değişmeden ama şiddeti ve kapsama alanı bakımından daha da genişleyerek farklı bir şekil almıştır. Bu farklılığı kısaca, sınırların kutsallığı bağlamında Misak-ı Milli'ye sıkı sıkıya bağlı bir dış politika anlayışından, bu sınırların ötesine uzanan ve Balkanlardan Akdeniz'e, Kafkaslara ve Orta Asya'ya kadar uzanan' Avrasya bölgesinde etki alanı oluşturma hedefini içeren bir anlayışa geçiş olarak tanımlayabiliriz.¹²¹

“Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin durumu kesin ve istikrarlıydı, Türkiye Batı Bloğunun ileri bir karakoluydu ve bunun getirdiği stratejik önemden, bu önem teknolojik ve siyasal etkilerin yarattığı dalgalanmalara tabi olmakla birlikte, büyük ölçüde yararlanıyordu.

“Soğuk Savaş bitince dünyadaki her şey gibi Türkiye'nin politikasını üzerine dayandırdığı her şey alt üst oldu ve birbiriyle çelişkili iki durum birden ortaya çıktı. Birincisi, Türkiye'nin bölgedeki ağırlığı arttı, İkincisi, Türkiye'nin önemi zayıfladı.” Türkiye'nin bölgedeki ağırlığının artmasının nedenleri ise; Komşularının zayıflaması ve Körfez savaşıyla beraber ABD'nin bölgede etkin hale gelme isteğiyle ve politik anlayışının yenilenmesiyle Türkiye'nin bölgedeki gücünü desteklemesi olarak değerlendirilebilir. Türkiye'nin öneminin azalması açısından ise Batı Avrupa'nın güvenlik anlayışı açısından Türkiye'ye gereksiniminin azalması olarak görülebilir.¹²²

Bütün bunların yanı sıra, Türkiye açısından mevcut uluslararası siyasal ortam yeni seçenekler yaratmaktadır. Soğuk Savaş döneminde istikrar unsuru olarak değerlendirilen iki kutupluluğun yerini çok kutupluluğa bırakmış olduğu bu ortamda Batı değerlerinin bir arada tuttuğu Avrupa-Atlantik kuşağı kendi içerisindeki çıkar/güç dengesini nasıl yeniden dengeye oturtacağıın arayışı içerisinde girmiş bulunmaktadır¹²³

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin dış politikasında ki sınırlı vizyon, uluslar arası ortamda geleceğe yönelik adımlar açısından bir takım problemler doğurmuştur.

¹²¹ Ramazan Gözen, a.g.e., s. 79

¹²² Baskın Oran, **Türkiye'nin Dış Politikası: Temel İlkeler ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar.** <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5529.pdf> (1 Nisan 2009)

¹²³ Fuat Aksu, **Türk Dış Politikasının İlkeleri,** <http://www.turkishgreek.org/yorum3.htm> (1 Nisan 2009)

Türkiye'nin AT'ye başvurma sürecinde Yunanistan'dan geri kalmamak adına başvuru yapması, Kıbrıs konusunda uluslararası kamuoyunun desteğini almaması ve Ortadoğu'daki gelişmelerdeki istikrarsız tutumu bu problemlere örnek gösterilebilir. Soğuk Savaş sonrası yeni uluslararası düzenin oluşma sürecinde Türkiye hem jeopolitik, coğrafi ve tarihsel durumu yeni bir dış politika oluşumunu gereksinim olarak ortaya çıkarmaktadır.

1990'larda Orta Avrupa'dan Orta Asya'ya uzanan geniş Avrasya bölgesinde 27 devlet ortaya çıktı. Bu yeni ülkelerden dördte biri Türkiye ile sınır paylaşmaktaydı. Bütün bu yeni bağımsız ülkelerin ve geçiş dönemindeki ülkelerden çoğunun Türkiye ile tarihi, etnik ve kültürel bağları vardı. Soğuk Savaş sonrası dönemde Bulgaristan, Romanya ve Arnavutluk'la olan ilişkilerde olumlu yönde büyük bir değişim yaşanmıştır. Aralarında Gürcistan, Azerbaycan Ukrayna Moldova ve eski Yugoslavya'nın dağılmasıyla ortaya çıkan dört yeni devletin de bulunduğu diğerleriyle de yakından ilişki kurulmuştur, Orta Asya'daki yeni bağımsız devletlerden Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'la da etnik yakınlık temelinde sıkı bağlar geliştirilmiştir. Bütün bu yeni ilişkiler ve değişen koşullar, Türk diplomasisinin gündemini beklide hiç olmadığı kadar yoğunlaştırmıştır.¹²⁴

Soğuk Savaş sonrası ortam, Türkiye'nin güvenlik politikası açısından da bir takım değişimleri ortaya çıkarmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dış ilişkileri ve güvenlik anlayışının NATO merkezli olması ve soğuk savaş sonrasında bu durumun ortadan kalkması değişimin en önemli nedenidir. Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla birlikte Türkiye yoğunluğu daha az fakat çok odaklı bir tehdit haritasının ortasında yer almaya başlamıştır.¹²⁵ Soğuk savaşın sona ermesine paralel olarak dünya da yaşanan işbirliği ve uzlaşma eğilimine rağmen, Türkiye'nin bulunduğu coğrafya yeni bir çatışma alanı haline dönüşmüş, uzun bir süredir istikrarsızlıkla adeta özdeşleşmiş olan Ortadoğu bölgesine,

¹²⁴Şule Kut, **1990'larda Türk Dış Politikasının Anahtarı**, Der; Barry Rubin ve Kemal Kirişçi, **Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002

¹²⁵ Ersin Kalaycıoğlu, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye'nin Dış Politikası**, Der, Faruk Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikası Analizi**, s. 645

Balkanlar ve Kafkasya bölgeleri de eklenmiştir. Böylece Türkiye kendisini sıcak bir üçgenin tam merkezinde bulmuştur.¹²⁶

Soğuk Savaş döneminde atılan adımlar içerisinde, dönem sonrasında ilgili devamlılık arz edecek en önemli konu Türkiye'nin AT'ye başvurusudur. Başvuru sonrasında 1 Aralık 1964'de yapılan Ankara Anlaşması ile Avrupa Birliği ile diplomatik bir sürecin çerçevesi oturtulmuş oldu. Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'yi sonradan etkileyecek diğer önemli gelişmeler ise, Türkiye'nin 60'lı yıllarda ekonomi politikası olarak İthal İkameci bir politika seçmesi, daha sonrasında da Türkiye'nin demokrasisindeki kırılmalar ve Türk - Yunan ilişkileri ve Kıbrıs Sorunu olarak görülebilir.

Cumhuriyetin kuruluşundan Batı eksenli olan dış politika anlayışının, Soğuk savaş sonrasında ki en belirgin gelişmesi, AB ve Türkiye arasında uzun süredir imzalanması planlanan Gümrük Birliği anlaşmasının Mart 1995'te Türkiye-AB Ortaklık Konseyi tarafından kabul edilmesi ve Aralık ayında Avrupa Parlamentosunda onaylanması, Ortaklık Anlaşması'ndan bu yana Türkiye'nin Brüksel ile olan ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur.¹²⁷ Daha sonra "Türkiye, 10-11 Aralık 1999 tarihinde AB devlet ve hükümet başkanlarının Helsinki zirve toplantısında AB'ye tam üyelik adaylığını tescili ile Türkiye-AB ilişkileri yeni bir sürece girmiştir. Helsinki zirvesinde Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üye olması için demokrasi ve insan hakları açısından Kopenhag kriterlerine uyum sağlaması, Ege ve Kıbrıs sorunlarına barışçı çözüm bulunması gibi ön şartlar ileri sürülmesine rağmen; bu karar Türk devlet adamları tarafından Lüksemburg zirvesinde yapılan hatanın düzeltilerek Türkiye'nin 36 yıldan beri sürmekte olan AB ile bütünleşme sürecinin artık geriye dönülemez bir biçimde yeni bir aşaması olarak görülmüştür. Ayrıca 18-19 Kasım 1999 tarihinde İstanbul'da yapılan Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT) zirve toplantısında da Türkiye'nin uluslararasıdaki saygınlığı artmıştır. Türkiye; gerek zirvede, gerekse zirveyi izleyen aylarda Hazar Havzası ve Orta Asya petrol ve doğal gazının Türkiye üzerinden dünya pazarlarına intikali yolunda

¹²⁶ Çiğdem Nas, "Batı Avrupa Birliği Oluşumu Karşısında Türkiye'nin Durumu" der; Faruk Sönmezoğlu, **Değişen Dünya ve Türkiye**, Bağlam Yay., 1996 s.79

¹²⁷ Rubin ve Kirişçi, a.g.e., s. 65.

imzalanan antlaşma sözleşme ve projeler ile dünyada enerji terminali olma yolunda önemli bir atılımı gerçekleştirmiş bulunmaktadır.”¹²⁸

Bugün ise “Türkiye bir istikrarlı politika arayışı içindedir. Geçmişindeki süreksizlik mevcut duruma yansımış uluslararası planda kendine bir yer bulma çabası kısmen bazı konularda olumlu sonuçlar vermiş, buna karşın çoğu zaman bocalama devreleri geçirilmiştir. Bu pozisyon belirleme çabası esas olarak Osmanlı'nın son döneminden beri var olan büyük devletlerin çatışan emellerin ortasında kalarak burada ancak bir denge siyasetiyle ayakta kalabileceğinin bilincine varmış ve bu yönde adımlar atmıştır.”¹²⁹

2.2 Türk Dış Politikasında Ortadoğu

2.2.1 Soğuk Savaş Dönemi Öncesi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası

Türkiye'nin İsrail ile ilişkisinde, Filistin Meselesi çoğu zaman belirleyici bir unsur olarak yer almıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan yeni düzen ve İsrail Devleti'nin uzun ve çetrefilli bir süreç sonrasında kurulması, Türkiye'nin hem dünya hem de Ortadoğu politikasını kökten etkilemiştir. Bu nedenle İsrail-Türkiye ilişkilerinde Filistin Meselesi temelli yaklaşımı irdelemeden önce Türkiye'nin Ortadoğu politikasını incelemekte yarar vardır.

Ortadoğu; Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Somali, Etiyopya, Sudan ve Mısır'dan başlayarak doğuda Umman Körfezi'ne kadar uzanan ve Irak, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman'ı içine alan Kuzeyde Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya Türk cumhuriyetlerini kapsayan, ayrıca İran, Afganistan ve Pakistan'ın da dahil edildiği, Güneyde ise Suudi Arabistan'dan Yemen'e uzanan Arap yarım adasını çevreleyen ve ortada Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Filistin'in yer aldığı coğrafya olarak tanımlanabilir.”¹³⁰ Daha dar anlamıyla ise, batıda Mısır, kuzeyde Türkiye ve İran'ın yer

¹²⁸ Yusuf Sarıay, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 48, Cilt: XVI, Kasım 2000, s. 24

¹²⁹ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, a.g.e., s. 67.

¹³⁰ Tayyar Arı, a.g.e., s.25.

aldığı doğuda yine Umman Körfezi'ne güneyde ise Aden Körfezi ve Yemen'i içine alan bölge Ortadoğu olarak tanımlanabilir.¹³¹

İkinci tanımda belirtilen ve başka bir tabir ile Yakın Doğu olarak adlandırılabilen bölge, konumuzun değerlendirildiği bölge olarak dikkate alınmalıdır.

Türkiye, Türk milliyetçiliği yoluyla ulus devletini kurma mücadelesi içinde bulunduğu sırada ve ulus devletini kurduktan sonra da temel ideolojisi gereği yüzünü batıya dönmüştü. Ve uzun süre başta Arap devletleri olmak üzere Ortadoğu ülkeleri ile sınırlı ilişkilerle yetinmeyi yeğledi. Ancak, çeşitli etkenler dolayısı ile sınırlı ilişki seçimi uzun sürmedi. Bu etkenlerin başında coğrafya, tarih ve kültür geliyordu. Türkiye, seçimi ne denli Avrupa'ya yönelik olursa olsun konumlanışı dolayısıyla Ortadoğu ülkeleriyle sınır koşmuşuydu ve coğrafi açıdan tıpkı bir Balkan, bir Kafkas ülkesi olduğu gibi bir Ortadoğu ülkesiydi. Bu sabit ve değişmez etken, Türkiye'yi daha kuruluşundan itibaren komşu ülkelerle ortak sorunlar ve konular üzerinde ilişki kurmaya zorladı.¹³²

Ortadoğu bölgesi, uluslar arası bir bölge için gerekli olan şartlardan istikrar ve siyasal meşrutiyet kavramları konusunda sorunlu bir bölgedir. Ortadoğu siyasetinin genel karakteristikleri olan oryantalist yargı ve çatışma eğilimi, Türkiye'nin Ortadoğu politikasında belirleyici unsur olmuştur.¹³³

Türkiye'nin Ortadoğu politikası da Mutlak hakimiyet -Mutlak terk açmazının ve stratejik planlama yetersizliğinin izlerini taşımaktadır. Birinci dünya savaşı sonunda Ortadoğu ile bütün politik, kültürel ve stratejik köprüleri atarak sırtını dönme politikası uygulayan Türkiye bu bölgenin bütün küresel ilişkilerin belirleyecek güçteki tabii kaynaklarının paylaşım süreci içinde 400 sene hüküm süren hakimiyetinin getirdiği hiçbir avantajı kullanamamıştır. Bunun da tek istisnası Fransa'nın terki ile ortaya çıkan boşluğu ve II. Dünya Savaşı öncesi belirsizlik konjonktürünü iyi bir zamanlama ile değerlendiren Hatay politikası olmuştur.¹³⁴

¹³¹ A.g.e., s.25.

¹³² Baskın Oran, a.g.e., s 197

¹³³ Bülent Aras, **Ortadoğu ve Türkiye**, Q-Matris Yayınları, 2003, İstanbul, s 9

¹³⁴ Ahmet Davutoğlu, **Türk Dış Politikasında Stratejik Teori Yetersizliği ve Sonuçları**, Yeni Türkiye Dergisi, sayı 3, 1995, s,500

Cumhuriyetin kurulmasıyla beraber, hem iktisadi hem de toplumsal bir dönüşüm yaşayan Türkiye, başlangıçtan itibaren Batı'ya yönelen bir politik anlayış içerisindeydi. Milletler Cemiyetine üye olması, barış yanlısı bir tutum içinde olduğunun önemli bir göstergesi olarak görülebilir. Bu dönem de Türkiye'nin barış yanlısı bir politika izlemesi görülürken, Birinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan bunalımlar ve ekonomik buhran Avrupa'da bir takım siyasi ve askeri gelişmelerin hızlanmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler karşısında Türkiye, bölgesel ve uluslararası alandaki barışçı faaliyetlere aktif bir şekilde katılmakla beraber, kendi güvenliğini ön planda tutarak öncelikle bölgesel ittifaklara yönelmiş ve Balkan ve Sadabat Paktlarının kuruluşuna öncülük etmiştir. İtalya'nın Ortadoğu'da yayılımcı bir politika izlemesi sonucunda imzalanan Sadabat Pakti¹³⁵ Türkiye'nin Ortadoğu'da dönem itibari ile attığı en önemli adımdır.

2.2.2 Türk Dış Politikasında Soğuk Savaş Dönemi Ortadoğu Politikası

Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerine geniş bir perspektiften bakıldığında zaman 1945-1947 arası ilişkilerin önceki ve sonraki dönemlere oranla daha yakın olduğu göze çarpmaktadır. Bundan önceki dönemde Cumhuriyetin dış politikası gereği bu bölge ile fazla ilgilenilmemiştir. Zaten kurulan ilişkiler de burada hakim olan Fransa ve İngiltere ile olmuştur. Bununla beraber manda sistemi altındaki bu milletlere fazla yardımcı olma girişiminde de bulunulmamıştır.

İkinci Dünya savaşı sonrasında, Irak Kralı Naibi Abdülillah, 15 Eylül 1945'de Türkiye'ye gelmiş ve ziyaretine Türkiye'de büyük önem verilmiştir. 28 Şubat 1946'da Türkiye'ye gelen bir Irak heyeti, Türkiye ile işbirliği konusunda görüşmeler yapmış ve bu temaslar sonucunda, 29 Mart 1946 tarihinde Türkiye ile Irak arasında bir "Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması" imzalanmıştır. Bu arada Türkiye 6 Mart 1946'da Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlığını tanımıştır. 20 Haziran 1946'da Lübnan Cumhurbaşkanı Beşare El-Huri, resmi bir ziyaret için Türkiye'ye gelmiştir. Bu ziyaretleri, Ürdün Kralı Abdullah'ın 8 Ocak 1947'de Türkiye'ye gelişi izlemiştir. Bu ziyaret sırasında Türkiye ile Ürdün arasında bir de "Dostluk Antlaşması" imzalanmıştır. Kral Abdullah'ın ziyareti dostluk antlaşmasının imzalanması, Türkiye'nin ;Arap ülkelerinin her biriyle ilişkilerini

¹³⁵ **Sadabat Pakti**, Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında, 8 Temmuz 1937'de Tahran'da Sadabad Sarayı'nda imzalanan dörtlü pakt.

geliştirmek suretiyle Arap halklarına yakınlaşma isteğinin bir belirtisi olarak yorumlanmıştır.¹³⁶

İkinci Dünya Savaşının bitişinin hemen ardından yaşanan bu gelişmeler, İsrail Devletinin kurulması ve Türkiye'nin İsrail'i yaklaşık 9 ay sonra tanınması (28.03.1949) bölgede ki Arap ülkeleri ile dış politika açısından uzaklaşmaya neden olacaktır. Bu dönem de Türkiye'nin iç siyaseti açısından da önemli bir değişimin başladığı görülmektedir. Türkiye'nin çok partili döneme geçişi ve sonrasında iktidarın el değiştirmesi, Türkiye'nin Ortadoğu ile ilgili dış politikasında önemli bir dönüşüme yol açacaktır.

Türkiye'nin Yakın ve Ortadoğu ülkelerine yönelik siyaseti, İkinci Dünya Savaşı hemen sonrasında yeni bir eğilimin ilk işaretlerini vermesine rağmen, asıl aktif değişim 14 Mayıs 1950 serbest seçimlerini kazanan Adnan Menderes önderliğindeki Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle gerçekleşmiştir. Demokrat Parti iktidarı Batı'nın Ortadoğu'daki çıkarlarını Türkiye'nin kendi çıkarlarıyla özdeş algılamıştır. Menderes Hükümeti, bu bölgede bilinçli olarak Batı kulübünün aktif üyesi rolünü dış politikasına yansıtmıştır. Menderes Hükümetinin Ortadoğu politikasında üç ana temel öge ön plana çıkmaktaydı;

- Ortadoğu'da güvenlik ve istikrarın korunması,
- Arap ülkeleri ve İsrail arasındaki anlaşmazlığın tatmin edici bir çözüme ulaştırılması,
- Komünizmin bu hassa bölgeye girmesini engellemek için etkili bir güvenlik sisteminin yaratılması.¹³⁷

Soğuk Savaş döneminde uluslararası konjonktüre uygun olarak hareket etme çabası, Türk dış politikasında kökten bir takım değişimlere neden olmuştur. Türkiye'nin İsrail'i tanıyan ilk ülke olması ve Batı çıkarlarına hizmet etmeyi ve Arap ülkelerini Sovyetler Birliği'ne karşı kampta toplamayı amaçlayan talihsiz Ortadoğu Savunma

¹³⁶ Baskın Oran, Türk Dış Politikası, s.619

¹³⁷ Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Türk Dış Politikası**, Der: Faruk Sönmezoğlu, a.g.e, s 103

Örgütünün kurulması sürecinde liderliği üstlenmesi ve Mısır'ın Süveyş Kanalı'ndan İsrail gemilerinin geçişini engellemeye çalıştığıında, 1888 İstanbul Sözleşmesi'nin ilgili maddelerini ileri sürerek karşı görüşte yer alması bu değişimlerin başlıca göstergeleridir. Bu değişimlerin göstergesi olarak, ülkenin toprak bütünlüğüne yönelik Sovyet tehdidi, çok partili parlamenter sisteminin kuruluşu ve Türkiye'nin Ortadoğu'da devam etmekte olan istikrarsızlıktan kaynaklanan savunma endişeleri gösterilebilir.¹³⁸

Bağdat Paktı ve Merkezi Anlaşma Örgütü (CENTO)¹³⁹ kurulmasında Türkiye'nin önder olması, Moskova'nın Müttefikleri olan Pan-Arap ve Basçı rejimlerin tepkisini çekmiştir. Dahası Türk Hükümetinin Batı yanlısı tutumu, radikal Araplar tarafından Türkiye'yi Batının Jandarması olarak görmesine sebep olmuştur. Temmuz 1958'de Irak'ta ki kralcı hükümetin devrilmesi ve yerine General Abdulkerim Kasım'ın radikal Pan-Arap rejiminin geçmesiyle Bağdat Paktı sona ermiştir. Sonradan Türk Dış Politikası Ortadoğu Politikalarına karışmama ve müdahalede bulunmama özelliğini taşımaya başlamıştır. Türkiye'nin Ortadoğu politikasındaki bu kısa süreli etkinliği tek parti yönetiminden parlamenter demokrasiye ve görece liberalleşmeye geçiş ile aynı zaman rastlamıştır. Türkiye'nin Ortadoğu ile ilişkileri bir yere kadar bu iç siyasi dönüşüme ve yeni siyasi elitlerin Türkiye'nin Batılı kimliğini kanıtlamak ve algılanan Sovyetler birliği tehdidinde karşı destek toplamak için verdikleri çabalara bağlanabilir.¹⁴⁰

60'lı yıllarla birlikte, Türkiye'nin Ortadoğu politikasında değişimler gözlemlenmiştir. Bu değişimlerin nedeni olarak 1963'ün sonlarına doğru ortaya çıkan Kıbrıs Bunalımı ve bunu izleyen 17 Aralık 1965 tarihli BM Genel Kurulu kararıdır. Bu karar Türk Hükümeti ve halkı tarafından büyük ölçüde Türk Çıkarlarına karşı olarak görüldü ve Genel Kuruldu büyük çoğunluk aleyhte oy kullanması gerçeği ile birlikte Türkiye kendisini uluslar arası arenada yalnız buldu. Türk Hükümeti bundan, Üçüncü Dünya Ülkeleri ve özellikle Arap ülkeleri ile ilişkileri konusu üzerinde daha fazla durması gerektiği sonucunu çıkardı. Sonuç olarak Türkiye yavaş yavaş İsrail ve Batı'ya karşı Arap

¹³⁸ Oral Sander, a.g.e, s, 228

¹³⁹ CENTO (Central Treaty Organization - Merkezi Anlaşma Teşkilatı), önceki adı: **Bağdat Paktı** (1955-1958), Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve Birleşik Krallık arasında, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da nüfuz kurmasını önlemeye yönelik olarak kurulan, güvenlik ve savunma örgütü. Şubat 1955'te **Bağdat Paktı** adıyla kurulmuş, 1958'de Irak'ın pakttan çekilmesi üzerine, ABD'nin de dahil olduğu yeni bir anlaşma yapılmıştır. 1979'da önce Pakistanın ardından da İranın çekilmesiyle CENTO'nun varlığı sona erdi.

¹⁴⁰ Kemal Kirişçi, **Türkiye'nin Ortadoğu Politikasının Geleceği**, age, Der; Rubin ve Kirişçi, s 160

davasını daha çok destekler hale geldi. Bu fikir değişikliğinin başka bir nedeni Johnson Mektubu ile Türk – Amerikan ilişkilerinin bozulmaya başlamasıdır.¹⁴¹

1960 sonrasında izlediği dış politika ile Ortadoğu ülkeleriyle bir yakınlaşma içinde olmaya özen göstermiş ve 1967 savaşı öncesi ve sonrasında da bu tavrını sürdürmüş olan Türkiye, 1967 Savaşı sırasında öncekilere göre daha net bir tavır ortaya koyarak bu kriz esnasında Arap ülkelerini desteklemiş ve topraklarında bulunan Amerikan üslerinin Araplara yönelik bir saldırıda kullanılmasına izin vermeyeceğini açıklamıştır. Ayrıca bir oldubittiyi kabul etmesinin mümkün olmadığını açıklayan Türkiye, sınırların güç kullanılarak değiştirilmesine karşı olduğunu her fırsatta ifade etmiştir.¹⁴² Bu dönemde Ortadoğu politikasının önemli bir unsuru haline gelen FKÖ'ye Türkiye'nin de sempati ile baktığı gözlenmiştir. Türkiye BM nezdinde ki toplantılarda Arap ülkelerini destekleyerek işgal altındaki Arap topraklarının boşaltılması ve Filistin'in devlet kurmayı da içeren var olma hakkının tanınması doğrultundaki çabalara destek vermiştir. Türkiye'nin bu politika değişikliği bölge ülkeleri tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. 1967 savaşının sonrasında yaşanan bir olay İslam ülkelerini örgütlenme çabalarını hızlandıran bir gelişme olmuştur. Kudüs'ün İsrail işgalinde bulunan ve İslam dünyası açısından kutsal olan Mescide-i Akça'nın 21 Ağustos 1969'da yakılması, Müslüman ülkeler arasındaki dayanışmanın artmasında önemli bir dönüm noktası olmuş ve bunun arkasından 25 Ağustos'ta Kahire'de yapılan Arap Dışişleri Bakanları toplantısında bir Arap Zirvesi'nden ziyade bir İslam Zirvesi yapılması kararlaştırılmıştır. İslam Konferansı Örgütü'nün doğmasına sebep olan ve 35 ülkenin davet edildiği İslam Zirve Konferansı 25 ülkeden gelen temsilcilerle 22-25 Eylül 1969 tarihlerinde Fas'ın başkenti Rabat'ta yapılmıştır.¹⁴³

12 Mart 1971 darbesi sonrasında yaşanan ara dönemde Türkiye'nin Arap ve İslam ülkeleriyle 1965'ten beri geliştirilen ilişki kısa bir süre de olsa mesafeli olmuştur. 12 Mart döneminden sonra 70'li yıllar boyunca Türkiye'nin Arap ülkeleriyle ilişkilerinin giderek gelişmesine paralel olarak İKÖ ile ilişkilerde gelişmiştir. 1975'de Cidde'de yapılan Dışişleri Bakanları Konferansına ilk kez dışişleri Bakanlığı genel sekreteri değil

¹⁴¹ Oral Sander, a.g.e, s, 233

¹⁴²Tayyar Arı,a.g.e, s. 174.

¹⁴³ Ömer E. Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası 1945-1970** , Ankara: Ankara Üniv. Siy. Bil. Fak. Yayınları,1972, s. 21.

bizzat Bakan Çağlayangil katıldı. Türkiye'nin attığı bu adıma cevap gecikmedi ve aynı toplantıda Kıbrıs Türk Federe devleti Başkanı Rauf Denktaş, Devlet Bakanı Çelik ve Kıbrıs Müftüsü konuk olarak kabul edildiler. Bu toplantıda Türkiye'nin Dışişleri Bakanları Konferansının İstanbul'da yapılması çağrısı da kabul edildi.¹⁴⁴

1973 petrol krizinin yasandığı ve sonrası dönemde, Türk dış politikası, bir yandan Batı ittifakına dayanırken bir yandan da, Batı ile ilişkilerini, Orta Doğu politikası ile uyumlu hale getirmeye çalışmıştır.¹⁴⁵ Türkiye'nin İKÖ'ye üyeliği ve bu örgüt içinde Kıbrıs için aradığı desteği bulması ve bu desteğin sonrasında da Ankara, İslam ülkeleriyle ortak hareket etmeye başlamıştır. Örneğin 1975'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda Siyonizmin bir ırkçılık türü olduğu yönündeki karara tasarısına Müslüman Ülkelerle beraber olumlu yönde oy kullanmıştır. Ayrıca Türkiye 1975'de Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Filistin halkının tek ve meşru temsilcisi olarak tanımıştır.

1980'li yıllarda Ankara Filistin halkının siyasal hakları ve Arap-İsrail sorununun Ortadoğu'daki istikrarsızlığın ana kaynağı olduğunu savunmuştur. 1988'de Filistin'in bağımsız devlet ilanını tanıyan ilk NATO devleti olmuştur.¹⁴⁶

Türkiye'nin 1965'den beri çok yönlü bir dış politika anlayışı Ortadoğu'yla ilişkilerin gelişmesinde önemli bir etken olarak kabul görmektedir. Araplar ve FKÖ ile kurulan sıcak temasa rağmen, Türk Dış Politikasının ana çizgisinden kaymadığı söylenebilir. Ortadoğu ile ilişkiler konusunda bu dönem için ön plana çıkan olaylar, Türkiye'nin İKÖ'ye üyeliği, Kıbrıs konusunda Araplardan alınan destek, Türkiye'ye karşı uygulanan petrol ambargosuna OPEC'in uymaması ve 73 savaşında Türkiye'nin ABD'nin İsrail'e desteğini engellemek adına İncirlik hava üssünü kullandırmaması ön plana çıkan hususlardır. 1979 İran İnkılabı gerçekleşip Ortadoğu'nun tüm siyasal dengeleri alt üst oluncaya kadar Türkiye Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini yakın tutma politikasını benimsemiştir.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Baskın Oran, Dış Politika, s. 794-795

¹⁴⁵ Fahir Armaoglu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1980)*, C.1 İş Bankası yayınları Ankara, 1991, s.845.

¹⁴⁶ M. Hakan Yavuz, *İkicilik: Türk Arap İlişkileri ve Filistin Sorunu (1947-1994)*, Der: Faruk Sönmezoğlu, s. 568

¹⁴⁷ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, a.g.e, s. 795

1980'lerde Türkiye'nin bölge üzerindeki dış politikasında önemli değişikliklere yol açmıştır. Dönemin hükümet başkanı Turgut Özal, Türkiye'nin Ortadoğu ile olan ilişkilerinde gittikçe daha etkin ve enternasyonel bir yaklaşım tarzı üzerine damgasını vurmuştur. Özal'ın Enternasyonel yaklaşımı 1990'larda doruğa ulaşır. Özal, TBMM'den

Ortadoğu'da daha aktif bir dış politika izlenilmesi yönünde çağrıda bulunmuş ve Irak'a askeri müdahalede Müttefiklere destek verme konusunda kendisine daha çok yetki verilmesini istemiştir.¹⁴⁸

İki kutuplu dünya düzeni içinde Ortadoğu ile ilgili aldığı kararlarda dönem dönem Batı'nın çıkarları doğrultusunda daha sonra ise kendi ulusal çıkarları adına aktif bir politika izleyerek bir yol çizmiş olan Türk dış politika yapıcıları, SSCB'nin çöküşü ile birlikte politik anlamda, tüm dünyada olduğu gibi vizyon değişimi içine girmiştir. Bölge üzerinde ki SSCB etkisinin ortadan kalkması ve ABD'nin bölgeye hakim olma çabası Türkiye'nin bölge üzerindeki etkinliğini farklılaştırmıştır. Batı nazarında, jeostratejik olarak öneminin azalması bölgede dış politika alanında daha aktif olma çabasını ortaya çıkarmıştır. Bu durum Körfez Krizi etkisiyle kendini göstermiştir.

2.2.3 Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Ortadoğu Politikası

Soğuk savaş döneminin çift kutuplu statik yapısı etkisini kaybettikçe Türkiye'nin Ortadoğu-Kafkaslar-Balkanlar üçgenine dayalı yakın kara havzası politikasında radikal değişiklikler olmuştur. Bu dönemle birlikte Ortadoğu bölgesi de yeni stratejik anlamlar kazanmaya başlamıştır. I. Dünya Savaşından Soğuk Savaş sonuna kadar bu bölgeye doğrudan müdahil olmamaya çalışan ve NATO ve AB gibi bölge-ötesi yapılanmalara dayalı dış politika stratejileri geliştiren Türkiye bugün kendini bu bölgelerin iç parametrelerinin labirentinde bulmaktadır. Bölgede İran-İrak savaşı ile başlayan aktif tarafsızlık politikası, Kuzey Irak müdahaleleri, Suriye gerginliği ve İsrail ile yürütülen stratejik işbirliği çerçevesinde aktif ve müdahil taraf olma politikasına dönüşmüştür.¹⁴⁹

1990'lı yılların başında Turgut Özal'ın Ortadoğu üzerindeki dış politika vizyonu geleneksel Türk dış politikasının dışına çıkan bir yapıdadır. Özal'ın dış politikada ki temel

¹⁴⁸Kemal Kirişçi, *age* der: Rubin ve Kirişçi, s. 165

¹⁴⁹ Ahmet Davutoğlu, *a.g.e*, s 396

amacının ekonomiyi güçlü hale getirmek olduğu görölmektedir. Körfez Bunalımını bir fırsat bilen Özal, kendini göstermeye ve Türkiye'nin bölgesel bir güç olduğunu sergilemeye çalışmıştır. Bu nedenle ABD'nin bölgedeki çıkarlarını kendi vizyonuyla özleştirmiştir.¹⁵⁰

1993'te Özal'ın ölümüyle Türkiye'nin Ortadoğu'daki dış politikası eski çekingen haline geri dönmüş gibidir. Bu, Temmuz 1993'de İsrail ziyareti arifesinde, İsrail'in Güney Lübnan'a saldırıda bulunması işe Dışışleri Bakanı Hikmet Çetin'in ziyaretini iptal ettiğinde görölmüştür. Fakat Körfez Savaşı ve Arap-İsrail barış süreci gibi Soğuk Savaşın bitimini izleyen Ortadoğu'daki muazzam değişiklikler burada yeni bir ortam yaratmıştır. Bu durumdan ilk yararlanan İsrail ile olan ilişkiler olmuştur.

Şubat 1996 Türk-İsrail askeri işbirliği anlaşması Arap milletlerinden önemli bir tepki çekti ve özellikle Mısır, Suriye, İran ve Irak hükümetlerinden gelen sert tepkilere yol açtı. Buna karşılık İran'ın Suriye'ye benzer bir askeri pakt önerisi durumu iyice kötüleştirmiştir.

1996 Haziran'ında Necmettin Erbakan'ın başkanı olduğu Refah Partisinin bir koalisyon hükümetiyle başa gelmesi, Türk dış politikasının değışeceği ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki geleneksel düşmanlarıyla ilişkilerin iyileşebileceğine dair beklentiler ortaya çıkmıştır. Fakat bunun yerine Ortadoğu'da Türk dış politikasının daha da karmaşıklaştığı görölmüştür.

2000'li yıllarda Türkiye'nin Ortadoğu politikası konusunu Türk İsrail ilişkilerini ele alırken daha ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğiz.

¹⁵⁰ M. Hakan Yavuz, Der: Faruk Sönmezoğlu, a.g.e, s, 568

3 FİLİSTİN SORUNU ÇERÇEVESİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASININ ORTADOĞU YAKLAŞIMI VE TÜRKİYE’NİN İSRAİL İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ

Türkiye ile İsrail arasındaki yakınlaşma gerek ikili ilişkiler düzeninde gerekse Ortadoğu ölçeğinde yarattığı sonuçlar bakımından son yılların en ilgi çekici bölgesel gelişmelerinden birisi olarak değerlendirilebilir. İki ülke arasındaki yakınlaşma özgül koşullar altında ortaya çıkan konjonktürel bir işbirliği girişimi olduğunu dolayısıyla zamanla bölgenin hızla değişen dengeleri karşısında sürdürülmesinin mümkün olmadığı ileri süren gözlemciler büyük ölçüde yanılmıştır. İlişkiler olumsuz bölge koşulları, Barış sürecinde karşılaşılan sonuçlar, özellikle Türkiye’de İsrail ile ilişkilere olumsuz yaklaşan partilerin iktidara gelmiş olmasına karşın, öngörülenin aksine, sürekli bir gelişme çizgisi ve dayanıklılığı sergilemiştir.¹⁵¹

3.1 İsrail Devletinin Kuruluşu ve Tanınması

Yahudiler ile Türkler arasındaki ilişkiler geçmişe dayanan bir temele sahiptir. Yahudi Toplumu’nun dağılmasıyla başlayan süreç, Türk egemenliğinin olduğu topraklarda yaşadıkları dönem boyunca iyi şartlar altında devam eden ilişkiler ve Osmanlı Devletinin sunduğu bir takım ayrıcalıklar, başta iktisadi olmak üzere ve inanç ve yaşamlarını serbestçe sürdürmeleri, Yahudiler adına olumlu bir dönem olarak görülmektedir.

İsrail Topraklarının bulunduğu bölgeye Osmanlı İmparatorluğunun yaklaşık 400 yıl hakim olması, Türkiye açısından bölgeyle hem de kültürel hem tarihsel bağların güçlü olduğunun göstergesidir. Birinci Dünya Savaşına kadar bölgeye hakim olan Osmanlı Devleti’nin yıkılması ve bölgenin İngiliz - Fransız Mandası altına girmesiyle ortaya çıkan yeni süreçte Yahudi Devletinin kurulması adına önemli bir sürecin başlangıcı olmuştur.

¹⁵¹ Gencer Özcan ,*Türkiye- İsrail İlişkilerinde Dönüşüm*, İstanbul: Tesev, 2006, s 4

Cumhuriyetin ilk yıllarında, yeni devletin inşası ve uluslar arası ortamda yer edinme çabası Türk dış politikasında Ortadoğu'nun önemini azaltmıştır. Batı yanlısı bir dış politika vizyonu içine giren yeni devlet, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yine Batı'nın beklentileri ve çıkarları üzerinden bir Ortadoğu politikası belirlemiştir.

Savaş sonrasında Türkiye politik tercihinde batıya kayan bir eğilim gösterse de 1947 tarihinde BM'nin Filistin'in bölünmesine ilişkin yapılan oylamada İsrail ile ilişkilerde temkinli bir politika takip etmeye ve Arap devletleriyle ilişkilerini belirli bir dengede tutmaya özen göstermiştir.¹⁵² Aslında bakılırsa bu dönemde "Türk dış politikasının pragmatik doğası gün yüzüne çıkmıştır. 1947 yılında verilen olumsuz rey, popüler tavır ya da İslami kaygılar değil, İsrail'de bir sosyalist devletin kurulmasından duyulan endişe ile verilmiştir. Bu dönem içerisinde dinin etkisinin Türk dış politikasında oldukça azaldığı görülmektedir. 1950'lerde hem Araplarla hem de İsrail devletiyle olan ilişkilerde dinin etkisinin çok az olduğu gözlenmektedir."¹⁵³

14 Mayıs 1948 yılında İsrail devletinin bağımsızlığını ilan etmesi karşısında Türkiye, Arap Devletleri olmaksızın kurulan bir Yahudi Devletine endişe ve temkinli bir yaklaşım sergiledi. Bu süreçte dönemin hükümeti iki konu üzerinde yoğunlaşarak kurulan devlete karşı çıkmaktaydı;

* Uzun yıllardır çözülemeyen Filistin Sorunu'nun bir Yahudi Devletinin tek başına kurulması ile daha karışık bir ortama neden olması düşüncesi

* İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan iki bloklu bölünme sürecinde yeni devletin hangi blokta yer alacağı konusundaki derin şüphesiydi.

İsrail Devleti'nin bağımsızlığını ilan etmesi sonucunda, Mısır, Suriye, Ürdün ve Irak, İsrail topraklarına girdiler. Bu sürece kadar Arap yanlısı bir tavır sergileyen Türkiye, değişen toplu durum ve savaşın İsrail lehine ilerlemesi ile birlikte tavrını değiştirecektir. BM'nin çatışmaların durdurulması adına çıkardığı bildiri ve sonrasında 12 Aralık 1948'de BM Genel Kurulu tarafından oluşturulmasına karar verilen Filistin Uzlaşma Komisyonu'na ABD ve Fransa ile birlikte Arap yanlısı olarak girme kararı aldı. "Fakat

¹⁵² Malike Bileydi Koç, a.g.e, s, 294

¹⁵³ Bülent Aras, Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye, s 131

Arap yanlısı olmak bir yana Arap devletlerinin karşı çıktığı bu komisyonun kuruluşunu destekleyen ve komisyon üyeliğini kabul eden Türkiye, İsrail'in Bağımsızlığına ilişkin tutum değişikliğinin ilk işaretini vermişti.¹⁵⁴

İsrail'in bağımsızlığını ilan etmesinden çok kısa süre sonra 30 Haziran 1948'de Türkiye ile İsrail arasında bir posta anlaşması imzalanmıştır. İmzalanan posta anlaşması Arap devletleri tarafından protesto edilince Ankara, İsrail'de yaşayan 10.000'in üzerinde Türk vatandaşının yaşadığını vurgulayarak, anlaşmanın yalnızca insani nedenlerden dolayı olduğunu açıklamıştır. Arap-İsrail çatışmasının başladığı günlerde tarafsız bir politika izleyen Türkiye, bölgeye gidip çatışan tarafların yanında savaşa girmek isteyen Türk vatandaşlarının seyahatlerini kısıtlayıcı önlemler almıştır. 1948 Eylülünde çatışmaların azalması sonrasında uygulanan seyahat engeli kaldırılmış, Yahudi Ajansı ile yapılan işbirliği sonrasında binlerce Türkiye Musevisi İsrail'e taşınmıştır.

Türkiye, Filistin uzlaştırma Komisyonundaki görevine devam ettiği bir sırada, 28 Mart 1949'da İsrail'i resmen tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştur. Tanıma kararının alınmasından bir süre önce Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, Türkiye'nin Komisyondaki görevini tarafsız olarak yürütebilmesi için o tarihe kadar 30 devlet tarafından tanınan İsrail'e bakışının değişmesi gerektiğini ifade ederek kararın gerekçesini açıklamıştır. Fakat bu gerekçenin yanı sıra kararın alınmasında 3 temel neden daha vardır.

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası izlediği Batı yanlı politika,

İsrail'in kuruluşundan sonra yaşanan gelişmelerde İsrail'in bir Sovyet uydusu olabileceği düşüncesinin ortadan kalkması,

Türkiye'de devletçi-seçkinci aydınların, hükümetin Arap yanlı politikasını eleştirmeleri.¹⁵⁵

İsrail ile Türkiye arasındaki ilişkilerin başlaması ile ilgili ilk atılan adımlar, temelde iki devletin de uluslararası ortam ve bölgesel dengeler gereği güvenlik anlayışı ve endişesinin bir yansıması olarak temellendirilebilir. İsrail'in kurulmasıyla beraber,

¹⁵⁴ Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 640.

¹⁵⁵ Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 641.

bölgesindeki devletlerin varlığını kabul etmemeleri ve çatışma eylemiyle kuruluşa tepki vermeleri İsrail'in bölge ve bölge dışı devletlerle ilişkilerinin ana eksenini belirlemiştir. Türkiye ise İkinci Dünya Savaşından sonra Sovyetler tehdidi karşısında Batı kampına katılmıştır. “ Kısacası 1950-1964 yılları arasında Türk dış politikasına yön veren güvenlik endişeleri olmuştur”¹⁵⁶ Bu temellendirme, İsrail-Türkiye ilişkilerinin geleceğinin askeri ve stratejik ilişkiler çerçevesinde gelişmesinin ana unsurudur.

Türkiye'nin İsrail devletini tanıma sürecinde, Arap dünyasında bir birliğin olmaması ve her devletin farklı düşünceler çerçevesinde hareket etmesi Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinin ilerlemesindeki başka bir etken olarak görülebilir. İsrail'i tanıma süreci sonrasında Arap devletlerinin Türkiye'ye karşı tepkisi gecikmemiştir. Fakat Türkiye'nin hem sosyoekonomik hem de uluslararası alandaki atmosferi gereği Türkiye seçimini Batı yanlısı kullanmak zorundaydı. Kaldı ki Bülent Aras'ın aktardığı gibi; “ Arapların Türkiye'ye güvenlik sorunu ile ilgili önerebileceği bir şey yoktu.”¹⁵⁷

Türkiye'nin İsrail'i tanınması Ortadoğu'da tepki çektiği gibi Türk kamuoyunda da ciddi tepkilere neden olmuştur. O yıllarda Ankara'nın siyasetini yönlendirenler bu tepkiler karşısında; Hıristiyan Batı dünyasındaki Türk ve Müslüman karşıtı fikirleri yok etmeye ve Türkiye'nin Batıyla entegrasyonunu hızlandırmaya yarayacağını savunmuşlardır.¹⁵⁸ Ayrıca Türkiye İsrail'i en geç tanıyan Batılı devlettir.¹⁵⁹

3.2 Soğuk Savaş Dönemi Filistin Sorunu Çerçevesinde Türkiye- İsrail ilişkileri

İsrail'in Ankara'ya atadığı ilk diplomatik temsilci Eliahu Saasson elçi Statüsünde diplomatik delagasyon başkanı olarak 9 Ocak 1950'de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye güven mektubu sunacaktır. Sasson'un yanı sıra müsteşarı Uriel Heyd de göreve başlayacaktır. Buna karşılık Seyfullah Esin daimi maslahatgüzar olarak 7 Ocak 1950'de İsrail'de göreve başlayacaktır. Diplomatik ilişkilerin kurulmasını izleyen ilk yıllar Ankara'nın NATO'ya alınma girişimlerini yoğunlaştırdığı bir döneme rastlamıştır. Kore Savaşı sırasında Arap ülkelerinin tersine İsrail'in BM Güvenlik Konseyi kararlarını

¹⁵⁶ Bülent Aras, Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye, s131

¹⁵⁷ Bülent Aras, a.g.e, s133

¹⁵⁸ Tayyar Arı, a.g.e, s 633

¹⁵⁹ Bülent Aras, Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye, s14

desteklemesi ilişkilerin daha da yakınlaşmasına neden olacaktır. İki ülke arasındaki ilk ticari anlaşma Temmuz 1950’de imzalanmış, askeri alandaki işbirliği de hızla gelişmiştir. Türkiye-ABD ilişkilerinde Yahudi lobileri etkili olmaya başlaması da kuruluş yıllarına özgü başka bir gelişmedir. Ellili yıllar boyunca ABD mali yardımlarının kesintiye uğraması ve Kıbrıs sorunu gibi konularda Yahudi lobisinin desteğine başvurulacaktır.¹⁶⁰

1953 yılında Türkiye ile İsrail arasında kültürel işbirliği anlaşma taslağı hazırlanmış, ancak bu taslak dönemin Başbakanı Menderes tarafından iptal edilmiştir. Taslağın iptal edilmesinde, Menderesin Arap ülkeleriyle aktif ilişkiye girme planları ve Bağdat Paktı’nın hazırlık çalışmalarının yürütülüyor olması etkin olmuştur.¹⁶¹ Arap ülkelerini kapsayan bir bölgesel güvenlik düzeni kurma çabaları Türkiye-İsrail ilişkilerinin gelişimi bakımından olumsuz bir ortam yaratmış, iki ülkenin açık bir işbirliğine yönelmesine engel olmuş, örneğin, temsil düzeyinin büyükelçiliğe yükseltilmesi için yapılan hazırlıkların rafa kaldırılmasına neden olmuştur.

İsrail, Arap ülkelerini bir araya getirecek bir güvenlik düzenlemesinin ancak İsrail’in güvenliği pahasına gerçekleştirilebileceği öngörüsü ile girişime karşı çıkmış, Türkiye’nin İsrail ile ilişkilerini Arap ülkelerini pakta katılmaya ikna etmek için feda edebileceği olasılığından kaygı duyulmuştur. Zaman içinde bu kaygıların yersiz olmadığı görülmüştür. 6 Kasım 1955’te, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Ürdün’e yaptığı ziyaret sırasında, Doğu Kudüs’te yaptığı konuşmada, “haksız bir tecavüze uğraması durumunda” Türk ordusunun Ürdün ordusunun “yanında olacağını” açıklamıştır.

Bağdat Paktının kuruluş sürecinde Ankara’nın Filistin sorununa ilişkin söyleminde belirgin bir değişim gözlenmiştir. Başbakan Menderes Bağdat Paktı’nın imza töreni için gittiği Bağdat’ta “Filistin meselesinin halledilmesinin “cihan sulhu davasına büyük bir hizmet teşkil edeceğini” belirtmiştir.¹⁶² Bütün bu gelişmelerin ortasında Mısır lideri Nasır, 26 Temmuz 1956 tarihinde Süveyş Kanalı Şirketini millileştirdi. Bu girişime tepki olarak Fransız, İngiliz ve İsrail güçleri Mısır’a saldırmışlardır. Bu gelişme sonrasında Türkiye, Mısır’a yapılan saldırıyı kınamıştır. Bu dönemde Türkiye oldukça çelişkili bir politika izlemiştir. Öncelikle 23 Kasım 1956’da Tel Aviv’deki konsolosunu

¹⁶⁰ Gencer Özcan, a.g.e, s 18

¹⁶¹ Tayyar Arı, a.g.e, s 633

¹⁶² Gencer Özcan a.g.e, s 18

geri çağırıştır, konuyla ilgili olarak Dışişleri bakanlığından yapılan açıklamada; Yakın Şark'ta çok esaslı bir huzursuzluk ve tehlikeli bir unsur olmakta devam eden bu meselenin daha halledilmemiş olmasını üzüntüyle karşılayan Türk Hükümeti, Filistin işi hakça ve nihai suretle bir hal şekline kavuşturuluncaya kadar vazifesi başına dönmek üzere Tel Aviv'deki elçisini geri çağırıştır.¹⁶³ Ancak bu hareketin düşmanca bir tavır olmadığını sadece Bağdat Paktını güçlendirmek için yapıldığını açıklama gereği hissetmiştir. 1957'de Eisenhower Doktrinini desteklemesi, 1957 yılında Suriye'ye ve 1958'de Irak'a yönelik çelişkili politikaları ve 1958 yılında Lübnan Krizinde ABD'ye NATO üssü olan İncirlik üssünü kullandırmaması¹⁶⁴ bu dönemin dış politikadaki çelişkilerini yansıtan olaylardır.

Türkiye'nin Filistin konusu ve Ortadoğu'daki çelişkili tutumu İsrail ile ilişkilerin gelişmesi adına bir takım olanakları yaratmıştır. "29 Ağustos 1958'de Türkiye'ye gizlice gelen Başbakan David Ben-Gurion ile Menderes'in başkanlık ettiği üst düzey heyetler arasında yapılan gizli görüşmeler sırasında iki ülkenin askeri, diplomatik ve güvenlik alanlarında örtülü işbirliği yapması kararlaştırılacaktır. Görüşmelerde Shiloah bir liste okuyarak işbirliği konularının dökümünü yapacaktır. Diplomatik alanda gerek hükümetler, gerekse kamuoyları katında ortak çalışmalar yapılması kararlaştırılırken, ekonomik alanda dış ticaret hacminin artırılması için önlemler alınması konusunda anlaşmaya varılacaktır. Güvenlik alanında ise istihbarat paylaşımı, acil durumlarda karşılıklı yardımlaşma için ortak planlama yapılması vb. konular üzerinde anlaşmaya varılacaktır. Yakın askeri ilişkilerin kurulmuş olmasına ve İsrail'in görüşmeler yapıldığını uluslararası kamuoyuna açıklamak istemesine karşın, Arap ülkelerinin tepkisinden çekinen Türkiye'nin isteği üzerine, görüşmeler gizli tutulmuştur. İsraili diplomatlar ise diplomatik temsil düzeyinin yeniden yükseltilmesi için Ankara'ya baskı yapmıştır.

29 Ağustos 1958 görüşmeleri sırasında Menderes Ben-Gurion'a ikili ilişkileri büyükelçilik düzeyine çıkartılacağı sözünü vermiş; ancak, altmışlı yılların başında Başbakanlık yapacak olan İsmet İnönü ve Suat Hayri Ürgüplü İsraili yetkililere aynı konuda sözlerini yinelemiş olsalar da, sözün yerine getirilmesi için otuz yılı aşkın bir

¹⁶³ Malike Bileydi Koç, a.g.e, s 303

¹⁶⁴ Bülent Aras, a.g.e, s. 134

sürenin daha geçmesi gerekmiştir.”¹⁶⁵ İsrail’in isteği ile Etiyopya, İran ve sonrasında Türkiye’nin de katıldığı bir anlaşma sağlanmıştır. Çevresel Pakt olarak adlandırılan bu anlaşma, anlaşmanın zamanlaması ve imzalanma biçimi Türkiye’nin İsrail ile ilişkilerinin Arap ülkeleriyle ilişkilerine olan bağımlılık derecesini göstermektedir.¹⁶⁶

1960’lı yıllara kadar Sovyet tehdidiyle beraber Batı bloğuna girme çabası içinde olan Türkiye’nin dış politikası, Batı yanlı bir anlayış biçimi olarak belirginleşmiştir. İsrail’i tanıma, diplomatik ilişkilerin artırılması, yapılan ekonomik ve askeri anlaşmalar Filistin Meselesi’ne de bu vizyon ile yaklaştığının göstergesidir. Bölgesel oluşumlar ve Arap Devletlerinin baskısı yanı sıra kamuoyunun etkisi dönem dönem dış politika yapıcılarını dengeleme siyasetine itmiş olsa bile Batıya yönelik çizgi bu dönemde etkinliğini göstermiştir.

1960’ların ortalarından itibaren, Türk dış politikasında çok taraflılığa yönlenildiği ve bunun bir sonucu olarak Filistin sorununda da dengeli bir dış siyaseti izlendiği görülmüştür. 1962 Küba Krizi, 1964 Johnson Mektubu, 1965 Genel Kurulunda Kıbrıs ile ilgili olarak yapılan oylamada Türkiye’nin Batı bloğu ülkeleri tarafından yalnız bırakılması, Türkiye’yi böyle bir tutuma ve dış siyasete sürükleyen temel nedenler olmuştur. Davutoğlu’na göre; “1964 Kıbrıs Bunalımı ve Johnson Mektubu ile başlayan ve yetmişli yılların ortalarında Amerikan ambargosu ile tırmanan süreçte Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan sıkıntılar Türkiye’nin İsrail ile olan ilişkilerini de bir küresel parametre olarak etkilemiştir. Türkiye’nin bu dönemde SSCB ile özellikle Ekonomik ilişkilere girmesi ve İsrail’in Özellikle 1967 savaşından sonra sadece Arap ülkelerince değil başta Tarafsızlar Bloku üyeleri olmak üzere Batı dışındaki bütün ülkelere dışlanması Türkiye’nin İsrail ile olan ilişkilerinde temkinli davranmasına yol açmıştır. Petrol bunalımı ile daha çok açıklık kazanan, İsrail’in Kudüs’ü ebedi başşehir ilan etmesi sonrasında ilişkilerin Türkiye tarafından ikinci katiplik düzeyine indirilmesi ile en üstü düzeye çıkan bu yaklaşım biçimi küresel parametrelerin radikal bir değişikliğe uğradığı Soğuk Savaş sonrası dönemde terkedilmiştir.”¹⁶⁷

¹⁶⁵ Gencer Özcan, a.g.e, s 22

¹⁶⁶ Gencer Özcan, **Türkiye-İsrail İlişkileri 50. Yılına Girerken**, Türk Dış Politikasının Analizi, der; Faruk Sönmezoğlu, s 162

¹⁶⁷ Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik, s, 419

1967 Savaşı öncesi Arap-İsrail gerilimi artınca, Türkiye Ortadoğu ülkelerindeki büyükelçileri Ankara'ya çağrılarak, 22-24 Mayıs 1967 tarihleri arasında Hükümetin Arap politikası ile ilgili toplantı yapmıştır. Toplantı üç ilkeye bağlanmıştır.

* Arap ülkeleri ile her alanda ilişkileri canlandırma

* Arapların kendi aralarındaki anlaşmazlıklara karışmama ve taraf tutmama

* Arapları bölcek paktlara ve bölge anlaşmalarına katılmama¹⁶⁸

Bu toplantıda ayrıca Türkiye'de bulunan NATO üslerinin Arap ülkelere karşı girişilecek bir müdahalede kullanılmasına izin vermeyeceğini, ayrıca "Suriye sınırında askeri yığınak yapmayacağını" bildirecektir. Nitekim savaşın başladığı 5 Haziran günü Ankara'da yapılan açıklamalarda Türkiye'deki üslerin Arap ülkelere karşı bir müdahale için kullanılmasına izin verilmeyeceğine dikkat çekilecektir., Dışişleri Bakanı Çağlayangil, 6 Haziran'da Cumhuriyet Senatosunda üslerin kullanılıp kullanılmayacağına ilişkin bir soruyu yanıtlarken, "Bugünkü iktidarımız zamanında memlekette mevcut ve NATO anlaşmasının 3. maddesine göre kurulmuş müşterek tesislerin Türk Hükümetlerinin arzu, rıza ve muvafakati hilafına bir oldu bittiye meydan vermesine imkan yoktur." diyerek hükümetin kararlılığını vurgulayacaktır.¹⁶⁹ "İsrail'in 67 Savaşını kazanması ve geniş Arap topraklarını işgal etmesi sonucunda Türkiye'nin güç kullanımı ile toprak kazanımına karşı olduğunu duyurmuştur. Bunun yanı sıra Türkiye savaş sonrasında Arap ülkelere insani yardım projelerinde aktif olarak yer almıştır.¹⁷⁰

1967 Haziranında başlayan ve 6 gün süren Arap-İsrail savaşı sonucunda BM'de 242 sayılı kararın geçmesinde Araplarla beraber tavır almıştır. Bu karar savaş sırasında İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi yönünde çağrıda bulunmuştur. Türkiye, bununla birlikte, tüm bölgesel devletlerin güvenli sınırlar içinde yaşama hakkını tanıdığını vurgulamış ve kararın birinci maddesine ikili ilişkilere zarar vermemek için çekince koymuştur.¹⁷¹

¹⁶⁸ Malike Bileydi Koç, a.g.e, s. 305

¹⁶⁹ Gencer Özcan, **Türkiye- İsrail İlişkilerinde Dönüşüm**, s. 25

¹⁷⁰ Bülent Aras, a.g.e, s 137

¹⁷¹ Malike Bileydi Koç, a.g.e, s, 30

1973 Arap-İsrail savaşı sırasında Türkiye'nin Arap yanlısı eğilimi devam etmiştir. Fakat dönemin iç siyasi koşulları itibari ile savaş Türk kamuoyunda çok fazla dikkate alınmamıştır. 1971 Müdahalesi sonrasında Türkiye'de yapılan ilk seçimlere rastlaması savaşın derinden incelenmesini engellemiştir.¹⁷² Savaşın başlamasından sonra yapılan ilk resmi açıklamada 1967'den beri dile getirilen görüşler yinelenerek, çatışmalardan duyulan "teessür ve endişe" belirtilerek, Türkiye'nin "kuvvet kullanarak işgal edilen Arap ülkelerinin topraklarının tahliye edilmesini, adil, devamlı ve barışçı bir çözümün en önemli unsurlarından birisi olarak gördüğü" vurgulanmıştır. İzleyen günlerde yapılan açıklamalarda "İncirlik ortak savunma tesisindeki uçakların NATO savunma amaçları dışında kullanılmalarının söz konusu olmadığı" vurgulanmıştır.

Savaşın uzaması üzerine Ankara tarafsız bir politika izlemekte olduğunu vurgulayarak, ABD ve Sovyetler Birliği'nin bu politikaya ters düşen taleplerine olumsuz yanıt vermiştir. Sovyetler Birliği'nin Arap ülkelere askeri nakliye uçaklarıyla malzeme sevk etmek için Türkiye üzerinde bir hava köprüsü kurulması talebi kabul edilmemiştir. Sonuç olarak belirtmek gerekirse, "İşgal edilen toprakların tahliyesi" retoriği bir yana bırakılacak olursa, savaş sırasında Türkiye, siyasal koşulların da dayatması sonucunda, tarafsız bir tutum sergilemiştir.¹⁷³

Türkiye 1973 Savaşı sonrasında Sovyetler Birliğinin ve dolayısı ile Doğu Bloku ülkelerinin BM'de etkinliğinin artmasından dolayı, BM'nin ve uluslararası kamuoyunun Filistin lehine hareket etmesi mümkün hale gelmiş, bu değişiklik Türkiye'nin Filistin meselesinde BM ile uyumlu yürüttüğü politikasına da yansımıştır. BM Genel Kurulu'nun 22 Kasım 1974'de "ulusal bağımsızlık ve egemenliğin, Filistin'de yaşayan Filistinlilerin vazgeçilmez hakları olduğunu ilan etmesi ve 1975 yılında "Siyonizm'i ırkçılık olarak gören kararı" ve ardından FKÖ'nün BM Genel Kuruluna ve konferanslara gözlemci üye olarak davet edilerek Genel Kurul'da Yaser Arafat'ın konuşma yapması Türkiye tarafından da onaylanmıştır. Türkiye FKÖ'yü Filistin halkının tek temsilcisi olarak tanıma

¹⁷² A.g.e.s 307

¹⁷³ Gencer Özcan, *Türkiye- İsrail İlişkilerinde Dönüşüm*, s31-32

kararı almış, 5 Ekim 1979 yılında da Arafat'ın katıldığı törenle Ankara'da FKÖ temsilciliği açılmasını kabul etmiştir.¹⁷⁴

Besalel'e göre; Türkiye 1963-1973 yılları arasında yaşadığı Kıbrıs Sorunu dolayısıyla BM'de taraf bulamayınca, İslam Dünyasının desteğini aramasının da etkisiyle, Filistin Meselesi'ne özellikle önem vermiştir.¹⁷⁵ Özcan ise Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini etkileyecek iki önemli sonuç üzerinde durmaktadır. Bunlardan birincisi, sol bir söylem benimseyen CHP'nin seçimlerden büyük bir başarıyla çıkmasıdır. Bülent Ecevit önderliğindeki parti Türkiye dış politikasının gelenekselleşmiş varsayımlarını sorgulayan bir yaklaşım sergilemeye başlamıştır. İkinci sonuç ise, İslamcı Milli Selamet Partisi'nin oy oranını önemli ölçüde artırarak parlamentoda üçüncü parti konumuna gelmesidir. Başta Ocak 1974'te kurulan CHP-MSP Koalisyonu olmak üzere yetmişli yıllarda kurulan çeşitli koalisyon hükümetlerinde 'anahtar parti' konumunda yer alan MSP ülke dış politikasının İsrail karşıtı bir çizgi izlemesi konusunda ısrarcı olmuştur. Bu iki gelişme, başka uluslararası gelişmelerin de etkisiyle, Ankara'nın Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin yaklaşmasına katkıda bulunurken, aynı zamanda ABD ile sorunların da derinleşmesine yol açacaktır. Bu dönemde Türkiye'nin izlediği Arap yanlısı çizgi daha da belirginleşecek, böylelikle de İsrail ile ilişkilerin Arap ülkeleriyle ilişkilere bağlılığı artacaktır.¹⁷⁶ Kısaca Oran'ın özetlediği gibi "1960-1980 döneminde İsrail ile ilişkilerde uzaklaşma ve soğuma yaşanırken, Arap devletleri ile yakınlaşma ve sıcak ilişkiler içine girilmiştir. Bu süreç 80'lerde İsrail ile ilişkilerde şekillenip 90'larda düzelmeye gidecektir."¹⁷⁷

1980'li yıllarda Türkiye İsrail ilişkilerinde daha açık bir düşünüş yaşandığı görünmektedir. Bu düşünüşte ki en büyük etkenin Üç büyük dinin kutsal şehirlerinden sayılan Kudüs'ü, 67 Savaşından beri işgal ettiği Doğu Kudüs'ü ilhak edip, ebedi başkent olarak kabul ettiğini açıklamasıdır. 1980'li yıllar Ankara'nın Filistin halkının siyasi haklarını savunduğu ve Filistin sorununun Ortadoğu'daki istikrarsızlığın temel kaynaklarından biri olduğunu belirttiği yıllardır. 12 Eylül darbesi ile Türkiye'nin Filistin sorununa yönelik tutumu farklı bir kimliğe bürünmüş, Türk-İsrail ilişkileri en alt seviyeye

¹⁷⁴ Malike Bileydi Koç, a.g.e., s 307

¹⁷⁵ Yusuf Besalel, a.g.e, s 312

¹⁷⁶ Gencer Özcan, **Türkiye- İsrail İlişkilerinde Dönüşüm**, s, 33

¹⁷⁷ Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 801.

inmiştir. Özcan bu dönemle ilgili olarak şunları belirtmektedir; “Seksenli yıllara geçilirken Türkiye’nin bölgeye dönük politikalarında Arap ülkelerini destekleyen eğilimin sürmesine sağlayan nedenler şöyle sıralanabilir: İlk olarak, İran Devriminin ardından gündeme gelen Carter Doktrini¹⁷⁸ uyarınca, ABD’nin Körfez’deki Arap ülkelerini kapsayan yeni bir güvenlik ağı oluşturulması yönündeki girişimleri çerçevesinde Türkiye’nin Körfez ülkeleriyle yakın ilişki geliştirmesini gerektirmiştir. Nitekim seksenli yılların ilk yarısında Türkiye Körfez ülkeleriyle askeri eğitim alanında yakın işbirliği içine girecektir. İkinci önemli neden, 12 Eylül askeri darbesini gerçekleştiren ‘Milli Güvenlik Konseyi’ yönetiminin uluslararası meşruiyet sorununu aşabilmek için Arap ülkeleriyle ilişkileri yakınlaştırması olmuştur.

12 Eylül darbesini izleyen üç yıl boyunca ‘Milli Güvenlik Konseyi’ yönetimi AET ülkeleriyle ilişkilerde karşılaştığı sorunlar nedeniyle, Ankara, ABD, Sovyetler Birliği ve Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesine öncelik verecektir. Üçüncü neden ise ekonomiktir: Seksenli yıllar 24 Ocak 1980’de başlatılan ihracatı özendirme politikaları nedeniyle özellikle Ortadoğu pazarlarının önem kazandığı yıllar olacak, bu eğilim doksanlı yılların başına kadar sürecektir. Ancak, Arap ülkelerinin petrol gelirlerinin azalması ve Batı Avrupa ekonomilerinin durgunluktan çıkması sonucunda Türkiye’den ihracatın yönü yeniden batıya doğru kayacak, 1990’a gelindiğinde OECD ülkelerine yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı %68’e yükselecektir. Bu yeni dinamiklerin Türkiye İsrail ilişkileri üzerinde yaratacağı kısıtlayıcı etkiler, çoğu İsrail’in tek yanlı uygulama ve kararlarından kaynaklanan gelişmelerle birlikte daha da artacaktır. 31 Temmuz 1980’de İsrail tarafından Kudüs’ün başkent ilan edilmesi, 7 Haziran 1981’de Irak’ta Osirek nükleer reaktörünün bombalanması, 18 Ocak 1981’de Golan’ın İsrail’e ilhakı kararı, 6 Haziran 1982’de Lübnan’ın işgali, 16-18 Eylül 1982’de Sabra ve Şatila kamplarında yapılan kıyımlar, Batı Şeria’da Yahudi yerleşim merkezlerinin kurulmaya başlaması, 1 Ekim 1985’de Tunus’taki FKÖ karargâhının bombalanması ikili ilişkilerin gelişimini engelleyecektir. İlişkilerde soğuma Kudüs’ün ebedi başkent ilan edilmesiyle birlikte bunalım düzeyine tırmanacaktır. İsrail hükümetinin yürürlüğe koyduğu Temel

¹⁷⁸ 1979 sonlarında Sovyetler’ in Afganistan’ı işgaliyle yumuşama sürecinin kesintiye uğraması ve İran’da İslami bir devlet kurma girişimlerinin İran Körfezi’ndeki petrol sevkiyatını riske sokması üzerine dönemin ABD Başkanı J. Carter’in İran Körfezi’ne dışardan yapılacak herhangi bir müdahalenin ABD ve Batının çıkarlarına bir saldırı sayılacağı şeklindeki açıklamasında ifadesini bulan ve Ortadoğu’daki Batı çıkarları için gerektiğinde sıcak savaşın bile göze alınabileceğini ima eden doktrin.

Yasa'ya Türkiye sert tepki gösterecek, kararı tanımayacağını, açıklayacaktır. Türkiye, ayrıca, Tel Aviv elçiliğinde görev yapmakta olan maslahatgüzar Üstün Gündoğdu'yu danışmalarda bulunmak üzere Ankara'ya çağırarak, ardından da 28 Ağustos 1980 tarihli BM Güvenlik Konseyi'nin 20 Ağustos 1980'de aldığı 478 sayılı kararı uyarınca Kudüs temsilciliğini kapatacaktır.”¹⁷⁹

Türkiye'nin hem ekonomik hem de iç siyaset açısından Arap devletlerine yaklaşması İsrail ve ABD'yi ciddi şekilde rahatsız etmiştir. Nitekim ABD'nin tepkisi gecikmemiş 21 Ocak 1981'de 69 senato üyesi Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Şükrü Elekdağ'a, Kenan Evren'e iletilmesi için bir mektup vermiştir. Mektupta Türkiye-İsrail ilişkisinin son derece önemli olduğu belirtilmekte ve bu ilişkinin zedelenmesi halinde ABD'nin bölgedeki büyük dostları İsrail ve Mısır'ın zarara görebileceği, bu durumun da aşırı ülkelere yarayacağı ve Camp David ruhuna aykırı olduğu hatırlatılmaktadır. 1983 yılında Turgut Özal'ın başbakan olmasıyla beraber Ortadoğu ülkeleri ile İsrail arasında daha dengeli bir ilişki süreci başlatılmıştır. Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışan Özal, İsrail ile ilişkileri konusunda da bu ülkeleri ikna etmeye çalışmıştır.¹⁸⁰

1987'de Filistin ayaklanmasının başlamasının ardından iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler tekrar gerginleşmeye başlamıştır. İsrail'in intifadaya karşı gösterdiği sert tutum Türkiye'nin İsrail'i kınamasına neden olmuştur. “FKÖ'nün 14 Ekim 1988'de Cezayir'de ilan ettiği devletini tanıma kararı almıştır. Türkiye Filistin devletini tanıyan 11. ülke olmasına karşılık Batıdan gelen ilk tanıma kararı Türkiye'ninki olmuştur.”¹⁸¹ Filistin'i erken tanınması Türkiye'ye İsrail'den eleştirilere neden olmuştur. Türkiye ise Ortadoğu'daki diğer devletlerin belirli sınırlar ve barış içerisinde yaşama hakkını kabul ettiğini bildirmiştir. Türkiye Filistin'i tanıyarak İsrail ile yürüttüğü dengeyi bozması nedeniyle, Arap ülkelerinin her yıl İsrail'in BM'de temsil edilmesinin yasaklanmasına ilişkin önerisine ilk kez 1989 yılında hayır oyu vererek İsrail ile ilişkileri dengelemeye çalışmıştır.¹⁸²

¹⁷⁹ Gencer Özcan, **Türkiye- İsrail İlişkilerinde Dönüşüm**, s. 49

¹⁸⁰ Tayyar Arı, a.g.e, s 636

¹⁸¹ Bülent Aras, a.g.e, s 143

¹⁸² Malike Bileydi Koç, a.g.e, s 313

3.3 Soğuk Savaş Sonrası Filistin Sorunu Çerçevesinde İsrail-Türkiye İlişkileri

Soğuk Savaş sonrası dönemde gerek bölgedeki genel dengeleri gerekse Türkiye'nin bölgesel konumunu doğrudan ilgilendiren en önemli gelişmelerden birisi Türkiye-İsrail ilişkilerinde yaşanan hızlı ve kapsamlı gelişmelerdir. Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan konjonktür, iki ülkenin hem stratejik hem de askeri alanda ortak hareket etme durumunu ortaya çıkarmıştır. Bu durumun oluşmasıyla ilgili olarak Davutoğlu şu yorumu yapmaktadır; Soğuk Savaşın sona ermesiyle ABD'nin tek süper güç niteliği kazanması ve bu niteliğini Körfez Savaşı ile Ortadoğu üzerinde deklare ederek Yeni Dünya Düzeni kavramını öne sürmesi, bu Yeni Dünya düzeni ile birlikte Ortadoğu'da da yeni bir yapılanmaya gidileceği kanaatini pekiştirmiştir. Bu kanaat Soğuk Savaş döneminde ABD ile olan blok ve ittifak ilişkileri konjonktürel nitelikte düşük düzey sıkıntılara rağmen kesintisiz süren iki Ortadoğu ülkesi olan Türkiye ve İsrail'in bu düzenlemelerde mihver ülke konumunda olacakları beklentilerini ortaya çıkarmıştır.¹⁸³

Sovyetler Birliğinin çöküşü ve Sovyet eğilimli devletlerin transformasyon sürecine girmeleri hem uluslar arası alanda hem de bölgesel konjonktürde önemli değişimlere neden olmuştur. Türkiye açısından bölgedeki stratejik öneminin azaldığı düşünceleri ön plana çıksa da kısa zaman sonra ortaya çıkan bir takım gelişmeler Türkiye'nin önemini tekrar arttırmıştır. Bu gelişmeler Irak'ın Kuveyt'i işgali, Sovyetler birliğinin Çözülüşü ve Madrid'de başlayan barış sürecidir.

Ortadoğu'da dengeleri değişmesine neden olan Irak'ın Kuveyt'i işgali, uluslar arası alanda önemli tepkilere yol açmıştır. Bu süreçte FKÖ'nün Irak yanlısı bir politika izlemesi Türkiye'nin FKÖ'ne karşı uzaklaşma politikasını ortaya çıkarmıştır. Bu İşgal sürecinde İsrail'in ise Arap devletleriyle birlikte işgale karşı tutum sergilemesi Türkiye'nin İsrail ile yakınlaşmasını ortaya çıkaracaktır. Yakınlaşmanın somut işaretlerinden birisi savaştan yaklaşık altı ay sonra gelecek, Türkiye 16 Aralık 1991'deyapılan ve 10 Kasım 1975 tarihli siyonizmi bir ırk ayrımcılığı türü olarak nitelendiren Genel Kurul kararının iptalini öngören bir tasarının oylamasında 13 ülke ile birlikte çekimser oy kullanacaktır. Oylama sırasındaki tutumun gerekçelerini açıklarken

¹⁸³ Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik, s 419

Başbakan Demirel artık Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini yeni bir bakış açısıyla ele alacağını da açıklamıştır. Oylamanın hemen ardından da Türkiye, 19 Aralık 1991'de Filistin ve İsrail'le diplomatik ilişkilerini eş zamanlı olarak büyükelçilik düzeyine yükseltecektir. Ocak 1992'de Maslahatgüzar Ekrem Güvendiren güven mektubunu sunarak İsrail'e atanan ilk büyükelçi olarak görevini sürdürecektir. Haziran 1992'de İsrail Devlet Başkanı Chaim Herzog'un, İspanya'dan Türkiye'ye Yahudi Göçünün 500. Yıldönümü' törenlerine katılmak üzere İstanbul'a yaptığı özel ziyaret yüksek düzey temaslarla resmi bir nitelik kazanacaktır.¹⁸⁴

1990'ların ilk döneminde Sovyetler birliğinin dağılması ve yeni Türk Cumhuriyetlerinin kurulması Türkiye'nin dış politika davranışı üzerinde ciddi manada etki meydana getirmiştir. "Türkiye'nin dış politikasında Ortadoğu'nun ikinci plana itildiği bu dönem için söylenebilir"¹⁸⁵ Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte İsrail'in Ortadoğu'daki stratejik öneminin azalma ihtimaline karşı İsrail Orta Asya ve Kafkaslardaki devletlerin üzerinden yeniden eski stratejisini kazanma yoluna gitmiştir. Bu açıdan Türkiye'yi doğal müttefiki olarak görmüştür.¹⁸⁶

Bu dönemde önemli gelişmelerden biri de 1991 yılı sonlarında Madrid'de kapsamlı bir Ortadoğu'da barış görüşmelerin başlamasıdır. 1991 yılı sonlarında Ortadoğu Barış Süreci' nin Madrid' de kapsamlı bir şekilde başlaması, Türkiye'nin insiyatifi dışında oluşmasına karşılık, Filistinliler ve İsraililere yönelik Türk dış politikası üzerinde önemli etkilerinin olduğu görülmüştür. Cumhurbaşkanı Özal, 1991' in Mart ayında Moskova gezisi sırasında barış konferansına ev sahipliği yapmayı öneren bir barış girişimi öne sürmüştü, ancak bu girişime hayatiyet kazandırılmamıştır. Özal önerisinde İsrail yönetimine barış için toprak formülünü kabul etmesi yönünde çağrıda bulunmuş ve Türkiye' nin adil arabulucu rolü oynayabileceğini vurgulamıştır. Ancak Türkiye, su ve bölgesel güvenlik gibi kendisini doğrudan ilgilendiren toplantılara bile dahil edilmemiştir. Demokratik Sol Parti lideri Bülent Ecevit, Türkiye'nin Ortadoğu'daki tarihi fonksiyonunu

¹⁸⁴ Gencer Özcan, **Türkiye- İsrail İlişkilerinde Dönüşüm**, s,51

¹⁸⁵ Bülent Aras, a.g.e, s,147

¹⁸⁶ A.g.e, s 147

icra edememesini, Amerika Birleşik Devletleri' ne çok sıkı bağlı dış politika tercihlerine bağlamıştır.¹⁸⁷

Ortadoğu Barış Süreci'nin İsrail açısından en önemli getirisi, üzerindeki blokajların kalkması sonucu bölge içi ihtilafları çok daha etkin kullanabilmesi ve taktik manevra kabiliyetinin artması olmuştur. Bu bağlamda, Arap devletleri tarafından Ortadoğu bölgesine bir ur gibi yerleştirilmiş olarak görülürken, Barış Süreci sonunda bu devletler tarafından tanınarak bir ulus-devlet niteliği kazanmış ve bu niteliğin meşruiyeti bu döneme kadar İsrail'i dışlayan ülkeler tarafından da tescillenmiştir.¹⁸⁸

Ortadoğu Barış süreciyle İsrail Türkiye ilişkilerinde gözle görülür bir iyileşme olmuştur. Bu süreç sonrasında görüşmelerin deklare edilme konusunda Türkiye daha rahat bir tavır sergilemiştir.¹⁸⁹“Türkiye 1980’de kapattığı Kudüs başkonsoloslüğünü da Eylül 1992’de açacaktır. Nisan 1993’te Cumhurbaşkanı Özal’ın cenazesine İsrail Dışişleri Bakanı Şimon Peres de katılacak ve 21 Nisan 1993’te Dışişleri Bakanı Çetin ile bir görüşme yapacaktır. İkili ilişkiler Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin’in Kasım 1993’te, Başbakan Tansu Çiller’in Kasım 1994’de gerçekleştirdiği ziyaretler sonrasında ivme kazanacaktır. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin’in Tel Aviv ziyareti ilişkilerin yakınlaşma sürecinde önemli bir dönüm noktasına işaret edecektir. Ziyaretin ilk olarak 29 Haziran- 1 Temmuz 1993 tarihleri arasında yapılması öngörülecek, ancak hükümet programı çalışmaları nedeniyle ertelenecektir. 27-29 Temmuz 1993 tarihleri arasında yeniden planlanan ziyaret, Çetin’in İsrail’e gitmeden önce uğradığı Ürdün’de iken, İsrail tarafından Lübnan’da bulunan bir BM kampına yapılan saldırıda çok sayıda can kaybının olması nedeniyle daha uygun bir zamanda yapılmak üzere bir kez daha ertelenecektir. Çetin’in iki kez ertelenen gezisi 13-15 Kasım 1993’te gerçekleştirilecek, gezi gözlemciler tarafından, Türkiye İsrail ilişkileri üzerindeki ‘Arap ipoteğinin’ kalkmış olduğunu gösteren bir gelişme olarak değerlendirilecektir. Gezi sırasında ‘Karşılıklı Anlayış ve İşbirliğinin İlkeleri Muhtırası’ imzalanacaktır. Çetin, Tel Aviv’den sonra Doğu Kudüs’te *Orient House*’agiderek Faysal Hüseyini ve Saeb Erakat gibi Filistinli yetkililerle Türkiye’nin barış sürecine katkısına ilişkin görüşmeler yapacaktır. Çetin’in Doğu

¹⁸⁷ A.g.e, s 148

¹⁸⁸ Ahmet Davutoğlu, a.g.e, s 384

¹⁸⁹ Malike Bileydi Koç, a.g.e, s 315

Kudüs'te Filistinli yetkililerle görüşmesi daha sonra İsrail'e yapılacak tüm ziyaretlerde yinelenen bir uygulamaya öncüllük edecektir. Çetin'in ziyareti sonrasında üst düzey ziyaretlerde çoğalma olacaktır. 3-5 Kasım 1994'de Başbakan Tansu Çiller'in İsrail'e yaptığı gezi ise, ilk kez bir başbakanın İsrail'i ziyaret etmesi nedeniyle ikili ilişkiler açısından yeni bir dönüm noktasına işaret etmiştir. Gezi sırasında Başbakan Çiller'in resmi programda belirtilmemiş olmasına karşın, FKÖ'nün Doğu Kudüs temsilcisi Faysal Hüseyini ile görüşmesi İsraili yetkililerin tepkisine neden olmuştur. Başbakan Rabin, görüşmeden dolayı üzüntü duyduğunu, ancak bu durumun Türkiye-İsrail ilişkilerini etkilemeyeceğini belirtmiştir. Cumhurbaşkanı Demirel'in Kasım 1995'te yapılması tasarlanan ancak Rabin'e yapılan suikast nedeniyle ertelenen ziyareti Mart 1996'da gerçekleşecektir. Demirel ziyaret sırasında Arafat'la da görüşecektir. Demirel'in ziyareti Haziran 1996'da İsrail Devlet Başkanı Weizman tarafından iade edilecektir.¹⁹⁰

Barış sürecinin Türkiye'nin Ortadoğu güvenlik politikasını olumlu etkilemiştir.¹⁹¹ Güvenlik konusunda İsrail ile ortak adımlar atma isteği Türk Dışişlerinde ön plana çıkmış 1996 yılında İsrail ile askeri işbirliği anlaşması yapılmıştır. Türkiye PKK'ya stratejik ve istihbarat alanında işbirliği yapma adına bu anlaşmayı yapmıştır. Bu anlaşma Arap ülkeleri ve İran tarafından eleştirilmiştir. Anlaşmanın Ortadoğu barış sürecini zarar verebileceği iddiası ortaya çıkmıştır.¹⁹² İslami eğilimli Refah partisi Türkiye-İsrail ilişkilerindeki gelişmelere bu süreçte sert tepki vermiş, fakat Refah partisinin koalisyon hükümetiyle iktidara gelmesi ve Necmettin Erbakan'ın Başbakan olmasıyla birlikte ilişkilerde bir bozulma olmadığı görülmüştür. Erbakan'ın demeçlerinde İsrail ile anlaşmayı bir devlet sorunu olarak değerlendireceğini göstermiştir.¹⁹³ Refah partisi – Doğru Yol Partisi iktidarının olduğu Temmuz 1996'dan Haziran 1997'ye kadar ki dönemde beklenenin aksine ilişkilerde gelişmeler olmuş yeni anlaşmaları imzalanmıştır. Fakat Erbakan'ın başbakan olduğu dönemde, Türkiye'nin Ortadoğu'da en istikrarsız ve Türk dış politikasında en temel konularda çelişkili yaklaşımları olan Libya, Suriye ve İran

¹⁹⁰ Gencer Özcan, **Türkiye- İsrail İlişkilerinde Dönüşüm**, s, 51-53

¹⁹¹ Bülent Aras, a.g.e, s 151

¹⁹² Yusuf Basalel, a.g.e, s 317

¹⁹³ Bülent Aras, a.g.e, 152

üzerinden Ortadoğu politikası gütmeye çalışması bu iktidarın düşme sürecini hızlandıran etkenlerdendir.¹⁹⁴

6 Temmuz 1998’de İsrail’e giden Dış İşleri Bakanı İsmail Cem, Başbakan Netanyahu ile askeri ve ekonomik gelişmelerin yanı sıra, barış süreci, terörizmle mücadele konularında görüşmeler yapmıştır. İsmail Cem bu gezisinde Yahudilerin zulme uğradığı belgeleyen Soykırım müzesini gezmiştir.¹⁹⁵ İsmail Cem bir gazeteye verdiği mülakatta, bölgede barış sürecinin seyrini engelleyen Netanyahu hükümeti ile askeri işbirliğinin artması gerekçesiyle ilişkin bir soruya, Biz Barış sürecine önem veriyoruz, Biz bu anlaşmayı İsrail’deki belirli bir parti yada siyasi bir çevre ile imzalamadık, biz bu anlaşmayı İsrail devletiyle imzaladık diyerek cevaplamış ve işbirliğinin bir tehdit olarak algılanmaması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁹⁶ 90’lı yılların sonunda Dışişleri Bakanı İsmail Cem İsrail ve Filistin taraflarına eşik uzaklıkta değil eşit yakınlıkta politikasını geliştirmiştir. Arap ülkeleri ile Diplomatik ilişkiler geliştirilmiş, Suriye ile diyalog içine girilmiş, Mısırda “ikili danışma merkezi” kurulmuştur. Bunların yanında İsrail’de Ehud Barak’ın başbakanlığa gelmesi sonrasında Barış Süreci’nin yeniden canlanması ve Türkiye’nin işini kolaylaştıran ve Türkiye’nin etkili olabileceği bir durum ortaya çıkmıştır.¹⁹⁷

90’ların sonuna doğru Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan yeni toplu durum İsrail’in dış politikasında kısmen değişimlere neden olmaya başlamıştır. İsrail’in Mayıs 2000’de Güney Lübnan’dan tek taraflı bir şekilde çekilme kararı Barış Sürecinde umutları arttırmıştır. “ Tarafların 11 Temmuz 2000’de ABD Başkanı Bill Clinton’ın ev sahipliğinde Camp David’de bir araya gelmeleri Türkiye’yi memnun etmiştir. Bu görüşmelerde olumlu bir sonuç çıkması Türkiye’nin ciddi bir şekilde istediği bir gelişmeydi. Türkiye-İsrail ilişkileri açısından önemli bir dönüm noktası da; Camp David Görüşmelerinin sonuçsuz kalmasının Barış sürecinin geleceğini nasıl etkileyeceği ve Türkiye’nin bundan sonraki tavrının ne olacağı idi.”¹⁹⁸

¹⁹⁴ Tayyar Arı, a.g.e, s 639

¹⁹⁵ Yusuf Basalel, a.g.e, s 326

¹⁹⁶ Malike Bileydi Koç, a.g.e, 316

¹⁹⁷ Mesut Özcan “Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye”, Der; İbrahim M Turhan , **Filistin Çıkmazdan Çözümüne**, İstanbul: Küre Yayınları, 2003: 63-101, s. 85.

¹⁹⁸ Mesut Özcan, a.g.e., s. 87.

28 Eylül 2000'de Likud lideri Ariel Şaron'un Harem ül Şerif'e yaptığı ziyaret sonrasında başlayan El Aksa İntifadası kısa süre içinde tüm işgal altındaki topraklara yayılmıştır. El Aksa İntifadası sırasında izlenen gelişmeler Türkiye-İsrail ilişkilerinde sıkıntılı bir dönemin başlangıcı olmuş, Ankara bu dönemde denge politikası izlemek konusunda güçlüklerle karşılaşmıştır. Sivil hedeflere yönelik "intihar saldırıları" karşısın da misillemelere yönelen İsrail'in Filistin hedeflerine nokta operasyonları düzenlemesiyle tırmanan gerginlik karşısında Türkiye'nin bir yandan Filistinlileri destekleyen tutumlar sergilediği öte yandan da İsrail ile ikili ilişkilerini bu gelişmelerden bağımsız bir eksen de yürütmeye çalıştığı görülmüştür. Ankara bu dönemde Filistin kentlerinde İsrail Ordusu tarafından gerçekleştirilen operasyonlara karşı eleştirel bir tutum takınmış, İsrail'i "ölçsüz" şiddet kullanıldığı gerekçesiyle sık sık kınamış, BM, İKÖ gibi uluslararası platformlarda Filistin yanlısı bir tutum sergilemiştir.¹⁹⁹ El Aksa intifadasından sonra Türkiye İsmail Cem'in üstlendiği aracılık yapma girişimi dahilinde bir takım önerileri, hem İsrail yetkililere hem de Filistin yönetimine götürmüş ve sürecin devamı için şiddet ve çatışmaların bir önce durması gerektiğini içeren mesajlar vermiştir. "Türkiye El Aksa intifadasından sonraki dönemde uyumlu eylem olarak tanımlanan bir etkinlik içine girmiştir."²⁰⁰ Oran; İntifada ile ilgili olarak "2. İntifada sırasında, İsrail güvenlik güçlerinin Filistinli göstericilere otomatik silahlarla karşılık vermesi, hatta Filistin Kurtuluş Örgütü' nün Gazze' deki binalarına ve limanda demirli sahil güvenlik gemilerine helikopterlerle saldırı yapması, Ankara' da olumsuz karşılanmıştır. Başta Cumhurbaşkanı Necdet Sezer ve Başbakan Bülent Ecevit olmak üzere, Türk yetkililer olayların derhal durdurulmasının, Barış Süreci'nin devam edebilmesi için taşıdığı önemi vurgulamıştır. 6 Şubat 2001'de yapılan seçimlerde Ariel Şaron' un İsrail Başbakanlığı' ne gelmesinin hemen ardından, Filistin' e karşı izlenen politikanın sertlik düzeyini yükseltmeye başlaması, Ankara'da endişe ile takip edilmiştir.²⁰¹

Türkiye Ekim 2000'de BM Genel Kurulunda çoğunluğunun Müslüman ülkelerin oluşturduğu bir grup tarafından hazırlanan ve 'Filistinli sivillere karşı aşırı güç kullanan İsrail'i kınayarak, olayların soruşturmak için bir mekanizmanın oluşturulmasını destekleyen bir karar tasarısına olumlu oy kullanmıştır. İsrail'i Kınama

¹⁹⁹ Gencer Özcan, *Türkiye- İsrail İlişkilerinde Dönüşüm*, s 94

²⁰⁰ Gencer Özcan, a.g.e., s. 97.

²⁰¹ Oran, *Türk Dış Politikası*, ,s. 578.

kararı almıştır. Türkiye'nin BM Genel Kurulundaki bu tutumuna İsrail'i oldukça rahatsız etmiştir.²⁰²

2000'li yılların başında Türkiye ve İsrail devletleri arasında Filistin Meselesi sebebiyle önemli sıkıntılar yaşanmıştır. Bölgesel işbirliği alanında önemli adımlar atılırken bir yandan da Filistin bölgesindeki olayların büyümesi Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri açısından oldukça zorlandığı bir dönemdir. Denge politikası izlemeye çalışan Türk politikacıları kamuoyundan yükselen sesler karşısında bu denge politikasını korumakta zorluk yaşamıştır.

Ankara, özellikle Nisan 2002'de başlattığı 'Savunma Kalkanı Operasyonu' sırasında İsrail'in uyguladığı yöntemleri eleştirmiş, Yaser Arafat'ın tecrit edilmesini kınayarak Filistin Devletinin Türkiye tarafından tanındığına dikkat çekerek Arafat'a yapılan muameleyi "saygısızlık" olarak nitelendirmiştir. Dışişleri Bakanı İsmail Cem açıklamasında "Filistin Halkının topluca tabi tutulduğu muameleyi çağdışı bir davranış ve insan haklarının ihlali" olduğunu söyleyerek, İsrail'i, işgal edilen Filistin kentlerinden çekilmeye davet edecektir. Ancak, eleştirilerini sertleştirmesine karşın, Ankara'nın tutumundaki denge arayışı dikkat çekicidir. Nisan 2002'de Ankara'da Cumhurbaşkanlığı, Genelkurmay Başkanlığı ve Başbakanlık tarafından ortaklaşa yapılan açıklamada taraflara karşı dengeli bir tutum sergileme çabası dikkat çekicidir. Açıklama şu şekildedir.²⁰³

- BM Güvenlik Konseyi'nin "... tarafları anlamlı bir ateşkese" ve "...İsrail birliklerini, Ramallah dahil, Filistin kentlerinden çekilmeye" çağırarak son kararı derhal uygulanmalıdır. Filistin halkının topluca tabi tutulduğu muameleyi, çağdışı bir davranışı ve insan haklarının ihlali olarak görmekteyiz.

- Türkiye intihar saldırılarıyla sürdürülen terörü şiddetle kınamaktadır. Masum insanları hedef alan terörün hiçbir mazereti olamaz. Filistin, terör olaylarını önlemek için elinden gelen her şeyi yapmak zorundadır.

- Yaser Arafat, Türkiye'nin resmen tanıdığı bir devletin başkanıdır. Kendisine karşı İsrail hükümetinin yaptığı muameleyi kabul etmiyor ve şiddetle kınıyoruz. Bir

²⁰² Malike Bileydi Koç, a.g.e, s, 316

²⁰³ Arafata Dokunma, <http://arsiv.sabah.com.tr/arsiv/2002/04/02/s1408.html> (18 nisan 2009)

devletin başkanına ve onun temsil ettiği millete karşı saygısızlığın yapılmasına kimsenin hakkı yoktur. Bu ve benzeri hareketler, büyük çoğunluğu barışa inanan Filistin halkının aşırı uçların etkisine girmesine zemin hazırlamaktadır. Aşağılanmış, işgale uğramış, yönetim mekanizmaları ve polisi dağıtılmış, lideri tecrit edilmiş bir yönetimden terör unsurlarına hakim olmasını beklemek gerçekçi değildir.

- Şiddetin tırmanması, bütün bir Ortadoğu ve Körfez coğrafyasını büyük bir bunalıma sürüklemektedir. ABD'nin Ortadoğu konusunda sorumluluğu vardır. ABD, önceki bütün barış girişimlerinde, oluşan düzenlemelerde başlıca rolü üstlenmiştir. ABD bu işlevine ara vermemelidir. Tarafların ikisine de eşit uzaklıkta durarak etkinliğini, işgalin ve terörün son bulması için kullanmalıdır.

- Türkiye, yeni bir başlangıcın gerekliliğini saptamıştır: Ortadoğu'da işgalin, şiddetin ve terörün sona ermesi için somut bir çözüm projesinin ortaya konması zorunludur. Bu amaçla, tarafların bir araya gelmesini, Madrid ve Oslo anlaşmaları zemininde, Arap Birliği'nce benimsenen Suudi Planı'nı da dikkate alarak yeni bir adımın atılmasını önermekteyiz.

Nisan 2002'de, Türkiye-İsrail ilişkilerinde, Başbakan Bülent Ecevit'in partisinin Meclis grup toplantısında yaptığı açıklamayla, "Filistin halkına karşı, dünyanın gözleri önünde, soykırım uygulanmaktadır" önemli bir krize neden doğmuştur. İsrail'den gelen yoğun tepkiler sonucunda Ecevit, soykırım" sözcüğünün bazı çevrelerde maksadı aşan yorumlara sebep olduğunu belirtmiş, "bu konuşmamda ben, Ortadoğu'daki olayların yol açabileceği vahim sonuçlara değindim. Sözlerim son gelişmelerden ülkemizde ve bölgemizde duyulan kaygıları yansıtmaktadır" şeklinde bir açıklama yaparak sözlerinin yanlış anlaşılması gerektiğini vurgulamıştır.²⁰⁴

Türkiye'nin İsrail ile ilgili geliştirdiği ilişkiler Filistin Sorunu'nda meydana gelen gelişmelere karşı İsrail'e karşı vereceği tepkiyi ciddi şekilde etkilemiştir. Kamuoyu ile siyaset yapıcıları arasında İsrail'e karşı tavır farklılığı gözden kaçmamıştır. Filistin'de meydana gelen ve kamuoyunun rahatsız eden gelişmelere karşın dış politikası şekillendiren unsurlar bu tepkilere karşı pek fazla etkilenmeden

²⁰⁴ <http://www.byegm.gov.tr/Yayınlarımız/AyinTarihi/2002/nisan2002.htm>

tavır almıştır. Bunun en önemli örneği, İsrail'in Arafat'ı ablukaya alması ve Filistin kentlerini işgal etmesi sürecinde ortaya çıkmıştır.²⁰⁵ Sonuç olarak, Türk dış politikasında Filistin meselesi, neredeyse Ortadoğu politikasını kapsayan bir sorun olarak görünmektedir. Türkiye'nin Ortadoğu politikasıyla ilgili attığı adımlar İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında İsrail devletinin kurulması sonra bu sorunun etkisiyle şekillenmiştir.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti)²⁰⁶ 3 Kasım 2002'de Türkiye'de iktidara gelmesi hem Türk siyaseti açısından hem de dış politika açısından önemli dönüşümlere neden olmuştur. 1990'lı yıllarda ki hükümetlerin çatışma eksenli politikalarından farklı olarak, uzlaşa ve işbirliğini temel alan bir politikayı benimseyen AK Parti dış politikası büyük ölçüde Turgut Özal döneminin çok boyutlu dış politika arayışını anımsatmaktadır. Özal döneminde olduğu gibi, başta komşularıyla olmak üzere, tarihsel, bölgesel, ekonomik ve güvenlik açılarından önemli bağlara sahip olduğu bütün ülkelerle ilişkilerini genişletmeyi amaçlayan bir politika izlemeyi amaçlayan Ak Parti hükümeti, Türkiye'nin ekonomik ve siyasal açıdan yaşadığı sorunları uzlaşa eksenli bir dış politika izleyerek dünyaya açılmak suretiyle aşılabileceğini düşünmektedir.²⁰⁷

AK Parti iktidarının hükümet politikasını dış politika ile ilgili bölümde, AK Parti iktidarı yeni uluslararası sisteme de ortaya çıkabilecek olan medeniyetler arasındaki uzaklaşmayı önleyebilecek bir istikrar unsuru ve güvene sahip olan ülkenin bu role soyunacağını ve medeniyetler arasında bir bağ kurmak için adımlar atacağını savunmuş, komşu ülkelerle ilgili problemlerin çözülerek uluslararası alanda daha inisiyatifli bir konum elde etme gerekliliğini belirtmiştir. Bu söylemler çerçevesinde Türkiye'nin kuruluşundan beri Batı dönük yüzünün değişmemesi gerektiğini

²⁰⁵ Mesut Özcan, a.g.e., s. 95.

²⁰⁶ Adalet ve Kalkınma Partisini ortaya çıkaran toplumsal dinamikler ve Ak Partisinin tabanı ile özleşen siyaset anlayışını irdelemek için Bknz, Yalçın Akdoğan, **Ak Parti ve Muhafakakar Demokrasi**, Alfa Yayınları, 2004, İstanbul, Ayrıca, Volkan Yaraşır-Tarık Aygün, **Siyasal İslam ve AKP**, Akyüz yayın grubu, İstanbul, 2002

²⁰⁷ Kemal İnat ve Burhanettin Duran, **AKP Dış Politikası Teori ve Uygulama, AKPlı Yıllar**, Ankara: Orion Yayınevi, 2006, s16

demokratikleşme adına AB ile ilişkilerin hızlandırılacağını ve uluslararası alanda bölgeye uzak olan aktörlerle ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır²⁰⁸

AKP iktidarının dış politika ile ilgili analizlerine baktığımızda, uluslararası sistemde yeni rollerin belirlenmesi ve bunun sonucu olarak ülkenin dış politikada yeni bir sürece girmesi gerektiğini belirtilmiştir. AKP'nin dış politika vizyonunun temellerine incek olursak şu 4 temel perspektif göze çarpmaktadır.

- Kriz odaklı değil vizyon odaklı politika
- Komşu ülkeler ile sıfır problem
- Medeniyet ittifakı ekseninde dış politika
- Çok yönlü dış politika

AKP iktidarının dış politika vizyonunu oluşturma sürecini incelediğimizde iç ve dış faktörlerin bir değişimi zorunlu hale getirdiğini görebiliriz. Değişen Dünya Dönüşen Türkiye eserinde E.Fuat Kayman 2000'lerdeki temel değişim sürecini 5 ana unsur olarak belirtmiştir. Bu unsurlar;

- “1999 sonrası AB ilişkileri temelinde demokratikleşme,
- 2001 sonrasında IMF ile ilişkiler temelinde yeniden yapılanma,
- 3 Kasım 2002 seçimleri sonrası ortaya çıkan siyasal iktidar,
- 11 Eylül sonrası değişen Türk-ABD ilişkileri,
- Türkiye'nin jeokültürel öneminin ön plana çıkması ve sivil toplumun gelişmesi”²⁰⁹

Ak Parti iktidarı izleyeceği politikalarda Türkiye'nin çevresindeki bölgelerde daha aktif bir rol oynamak istediğinin altını çizmiştir. Başbakan Erdoğan yaptığı bir

²⁰⁸ “Adalet ve Kalkınma Partisi 58. Hükümet Programı ve Dış Politika”, 2008, <http://www.belgenet.com/hukumet/program/58-3.html>2002 (17 Mart 2009).

²⁰⁹ E.Fuat Keyman, **Değişen Dünya Dönüşen Türkiye**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s..3-7

konuşmada Türkiye bu coğrafyanın periferinde yer alamaz, merkez bir ülkedir Türkiye sadece bölgesel bir güç olarak tanımlanamaz bu tarihi dönemde küresel bir güç olarak yolunda ilerlemelidir. Mevcut rotamız küresel bir vizyonla yeni dünya gerçeklerini göz önüne alarak bilinçli biçimde geliştirmek mecburiyetindeyiz diyerek bu yeni aktif politikanın sinyallerini vermiştir.²¹⁰ Ak Parti Hükümeti, Filistin Meselesi ile ilgili olarak İsrail ile ilişkilerde barıştan yana bir tutum sergileyeceğini Hükümet programında ve Parti programında dile getirmiş ve Uluslar arası Konjonktürün de bunu gerektirdiğini vurgulamıştır. “Orta-Doğu’da akan kan, tüm dünya kamuoyunu olduğu gibi, bu bölge ile yakın kültürel ve tarihi ilişkileri olan Türk halkını da üzmemekte ve endişeye sevk etmektedir. Hükümetimiz, din ve ırk ayırımı yapmaksızın, kime ait olursa olsun dökülen kanın ve gözyaşının acilen durdurulmasını sağlayacak tek yolun, kalıcı bir barıştan geçtiğine inanmaktadır. Türkiye, Filistin’de Birleşmiş Milletler kararları doğrultusunda ve Filistin halkının süregelen acılarını dindirecek şekilde barışın tesisine yönelik çabaları desteklemeye devam edecektir. Türkiye Filistin ve İsrail taraflarıyla iyi ilişkilerini sürdürerek barışın tesisine yönelik çabalara katkıda bulunma imkanına sahip olacaktır.”²¹¹ bu çerçevede Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Sayın Bush’un 14 Mart 2003 tarihinde yaptığı açıklamada zikredilen yol haritası ve reform vizyonu hükümetimizce desteklenmektedir²¹² Hükümet programında, İktidarın desteklediği, ABD Başkanı Bush’un zikrettiği yol haritası;” ABD, Rusya, AB ve BM tarafından hazırlanan bu yol haritası, Ortadoğu’daki çatışmayı iki devlet prensibi çerçevesinde son vermeyi amaçlayan performans temelli bir plandır.”²¹³

Türkiye’nin 2000 yılından itibaren Ortadoğu’da klasik denge politikasına dönmesi ve İsrail ile özellikle askeri ve savunma sanayi alanlarındaki işbirliğini askıya alması ikili ilişkilerde gerilemeye neden olmuştu. Ak Parti’nin İktidara gelmesi ile birlikte iki ülke arasında hassasiyet devam etmiştir. 28 Ocak 2003 İsrail seçimlerini ise, Ariel Şaron’un genel başkanlığındaki Likud Partisi’nin kazanması, hem Ortadoğu Barış

²¹⁰ Tayyar Arı, **Türkiye ve Ortadoğu; Gerilimden İş Birliğine, AKPi Yıllar** Ankara:Orion Yayınevi, 2006, s. 157

²¹¹ “Adalet ve Kalkınma Partisi 58. Hükümet Programı ve Dış Politika”, 2008, <http://www.belgenet.com/hukumet/program/58-3.html2002> (17 Mart 2009).

²¹² “Adalet ve Kalkınma Partisi 58. Hükümet Programı ve Dış Politika”(12 Mart 2008).

²¹³ “Filistin”.(t.y), www.home.arcor.de/filistin/baissureci/ikinciintifada/yolharitasi/yolharitasi.html-36k, (13 Mart 2007).

Süreci'nin geleceği, hem de Türkiye-İsrail ilişkilerinin nasıl bir seyirde devam edeceği konusunda Türk kamuoyunda çeşitli farklı söylemelere neden olmuştur.

Türkiye'nin, İsrail-Filistin arasında barışın sağlanmasını amaçlayan “yol haritası”na desteği ikili ilişkilerde yaşanan çelişkilere rağmen devam etmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Haziran ayının başında, Başbakanlık Basın Merkezi tarafından yapılan açıklamada, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın, Filistin Başbakanı Mahmut Abbas ve İsrail Başbakanı Ariel Şaron ile telefonla görüştüğü ve Erdoğan'ın da Türkiye'nin Ortadoğu barışı için öngörülen, iki devletli çözüm formülünü içeren “yol haritası”na destek verdiği açıklanmıştır.²¹⁴

Şaron da, Türk-İsrail ilişkilerinin daha da gelişmesini umduklarını, Ortadoğu sorunuyla ilgili bir konferans yapılacaksa, bunun Türkiye' de olması gerektiğini belirtip, Erdoğan'ı İsrail'e davet etmiştir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Şaron'dan önce, Filistin Başbakanı Mahmut Abbas ile görüşmüş, Türkiye' nin Filistin-İsrail sorununun çözümüne yönelik yol haritasını kuvvetle desteklediğini belirtmiş, tarafların güvenli ve tanınmış sınırlar dahilinde, yan yana yaşayan iki devlete dayalı çözüm çabalarına Ankara'nın yardımcı olmaya kararlı olduğu mesajını vermiştir. Filistin Başbakanı Abbas ise, yakında Filistin Dışişleri Bakanı'nı Türkiye'ye göndereceğini, kendisinin de Türkiye'yi ziyaret etmeyi planladığını bildirmiştir.²¹⁵

İsrail devletinin Filistin'e karşı bu dönemde devam ettirdiği aşırı güç kullanma politikası AK Parti hükümetinin bu ülkeye karşı mesafeli durmasına neden olmuştur. İsrail Başbakan'ı Şaron'un Rusya gezisi dönüşünde Türkiye'ye uğramak ve Erdoğan ile görüşmek istemesi, buna karşın Erdoğan'ın yoğun programını gerekçe göstererek görüşme isteğini geri çevirmesi iki ülke arasında ilişkilerdeki mesafenin göstergesidir. Öte yandan Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün Temmuz 2003'de İsrail'e gitmesi yönünde bir ilke kararı benimsenmiş ancak İsrail'in Yaser Arafat ile görüşülmemesi koşulu nedeniyle ziyaret gerçekleşmemiştir.²¹⁶

²¹⁴ <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/2003/haziran2003.htm> (18 Nisan 2009)

²¹⁵ “Erdoğan Şaron ve Abbas ile görüştü” 2003

<http://arsiv.ntvmsnbc.com/search/Redirect.asp?id=219347> (11 Nisan 2009)

²¹⁶ Malike Bileydi Koç, a.g.e, s 333

Mart-Mayıs 2004 ayları arasında İsrail tarafından işgal altındaki topraklarda yapılan operasyonlarda sivillerin hedef alınması, ve seçilmiş hedeflere karşı yapılan suikastlar, Haziran 2004'te ise İsrail'in Kuzey Irak'taki faaliyetleri ilişkilerde kısa süreli bir bunalımın yaşanmasına neden olacaktır. İsrail'in Hamas lideri Şeyh Yasin'e düzenlediği suikast sonrasında Tayyib Erdoğan 'barış sürecine atılmış bir bomba' olarak değerlendirirken, İsrail devletini terör icra etmekle suçlarken Şeyh Yasin'in öldürülmesinin barışla ilgili geleceğe yönelik umutları yok ettiğini, intikam hissini körüklediğini belirtmiştir. Açıklamasında “Vücudunun 3'te 2'si olmayan bir insanı hedef alan bu bombalar, barışa kesinlikle gölge düşürmüş, barışla ilgili geleceğe yönelik umutları da yok etmiştir. Tam manasıyla şimdi intikam hissi körüklenmiştir, kin, nefret burada egemen hale gelmiştir. Terörist eylem bir başkasına yapıldığı zaman buna 'Oh iyi oldu' tarzıyla yaklaşmak, doğru değil. Bu şiddet sarmalının bedelini ödeyen ülkelerden biriyiz. İki taraf da terör icra ediyor. Bunun karşılıklı olarak susturulması lazım”²¹⁷ diyerek İsrail'e çok sert bir eleştiri yapmış ve bölgenin istikrarsızlığından kaynaklanan durumun ülkeyi de etkilediğine ve istikrar sürecinde aktif bir rol alma isteğini dile getirmiştir.

17 Nisan 2004'de Yasin'in yerine geçen Abdülaziz Rantisi'de İsrail tarafından düzenlenen bir hava saldırı ile öldürülecektir, Dışişleri Bakanlığının açıklamasında operasyon, hukuk dışı suikast eylemi olarak nitelendirilecek saldırının barış çabasına darbe vurduğu belirtilecektir.²¹⁸

Bu açıklamalar üzerine İsrail'den ilişkilerin geleceğinden kuşku duyulduğu açıklamaları yapılacak, Dışişleri Bakanı Gül tarafından İsrail'e yapılması tasarlanan ziyaretin sürekli ertelenmesinden duyulan rahatsızlık Ankara'ya çeşitli kanallardan iletilecektir. Buna karşılık Ankara gerginliğin azaltılması için adımlar atacak, Dışişleri Bakanı Gül 6 Mayıs 2004'te AB zirvesi sırasında Dublin'de karşılaştığı İsrail Dışişleri Bakanı Silvan Şalom'a İsrail'i ziyaret edeceği sözü verecektir. Öte yandan, Arap basınında Ankara'nın İsrail'e yönelik politikasında köklü bir değişikliğe gideceğine ilişkin haberler üzerine Dışişleri Bakanlığı tarafından 17 Mayıs 2004'te yapılan

²¹⁷ “Barış Sürecine Atılmış Bir Bomba” , 2004, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=110740> (14 Nisan 2009).

²¹⁸“Hamas Lideri Rantisi'nin Öldürülmesi“, 2004, http://www.mfa.gov.tr/no_62--_18-nisan_-2004__hamas-lideri-rantisi_nin-oldurulmesi-hk_.tr.mfa (17 Nisan 2009).

açıklamada “iki ülke ilişkilerinin yapısında ve içeriğinde değişiklik” olmayacağı vurgulanacaktır. Ancak, 19 Mayıs 2004’te Gazze’de Refah mülteci kampında göstericiler üzerine tank ve helikopterlerle ateş açılması sonucunda çok sayıda sivilin ölümü ikili ilişkilerin yeniden gerginleşmesine neden olacaktır. Erdoğan düzenlediği basın toplantısında “feci ve insanlık dışı” olarak nitelendirdiği saldırının “adeta devlet terörü noktasına” tırmandığını belirtecektir. Dışişleri Bakanı Gül de operasyonu “tedirgin edici” ve kabul edilemez” olarak nitelendirerek, İsrail’in “ölçüyü kaçırdığını” vurgulayacaktır. Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada “sivilleri hedef alan askeri operasyonların ve yıkımların hiçbir haklı gerekçesi ve hukuki dayanağı” olamayacağına dikkat çekilecektir.²¹⁹ Ak Parti Hükümeti’nin İsrail’e tavır almasının ardından, İsrail Cumhurbaşkanı Moşe Katsav, Türkiye’ nin Filistinlileri teröre son vermeleri için ikna ederek Ortadoğu barışında çok önemli rol oynayabileceğini belirterek, Türkiye ile ilişkilerin iyi düzeyde devam etmesinin, bölgenin güvenlik ve istikrarına katkı sağlayacağını, ayrıca Türkiye nin gerek bölgede, gerek dünyada İsrail’in Arap ülkeleriyle ilişkilerinin normalleşmesine önemli katkılarda bulunabileceğini söylemiştir.²²⁰

17 Mayıs İsrail’in Gazze şeridindeki Refah mülteci kampında Filistinlilere ait evleri yıkmasının ardında, İsrail ile Türkiye arasındaki soğukluk devam etmiştir. Çok sayıda evin yıkıldığı, 1400’den Filistinlinin evsiz kaldığı ve 40 kişinin öldürüldüğü operasyonlar Ak Parti Hükümeti tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Başbakan Erdoğan, Filistin ve Irak’ta yaşanan son olayların adeta devlet terörü noktasına ulaştığını belirterek dünya liderlerini bu konuda ortak tavır alamaya çağırmıştır.

Ak Parti Hükümeti’nin İsrail’e karşı üslubundaki sertleşme, ikili ilişkilerdeki gerginliği ortaya koymuştur. Başbakan Erdoğan’ın Şaron’un Politikalarını eleştirmesi dışında, İsrail’den gelen davete hali hazırdaki şartlarda icap edemeyeceğini bildirmesi, Tel Aviv’deki Büyükelçisinin danışmalarda bulunmak üzere başkente çağırılması, Türkiye’nin İsrail ile ilişkilerini gözden geçirdiğinin belirtileri olmuştur. Öte yandan Türkiye’nin mevcut anlaşmalar çerçevesinde İsrail ile kurduğu askeri, ekonomik ve ticari işbirliği devam ettirilmiş, İsrail’de yapılacak enerji santrali için Türkiye’ye gelen İsrail Enerji ve Alt yapı Bakanı Joseph Paritzky, Erdoğan tarafından kabul edilmiştir. Erdoğan

²¹⁹ Gencer Özcan, **Türkiye- İsrail İlişkilerinde Dönüşüm**, s 100

²²⁰ “Katsav, Türkiye ile çıkarlarımız ortak” 2004 <http://arsiv.ntvmsnbc.com/search/Redirect.asp?id=355023>

Paritzky'e "Filistinliler 15. yy'da Türkiye'ye sığınan Yahudilerin durumundadır" demiştir²²¹. Bu açıklama sonrasında ilişkilerin etkilenebileceği düşüncesini vurgulayan Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, açıklamasından iki gün sonra Filistinlilerin intihar saldırılarının yanlış olduğunu da belirtmiştir.²²²

Temmuz 2004'te Ankara'yı ziyaret eden İsrail Başbakan yardımcısı Ehud Olmert'e Dışişleri Bakanlığı tarafından iletilen mesajlarda İsrail'in işgal edilmiş topraklarda sürdürdüğü uygulamalardan duyulan rahatsızlık vurgulanacaktır. Dışişleri Bakanlığı kaynaklarına dayanılarak verilen bir haberde, "ilişkilerde yaşanan sıkıntıların aşılabilmesi" ve "Türkiye'den İsrail'e üst düzey siyasi bir ziyaretin gerçekleşmesi" için konuk bakana Ankara'nın beklentileri şöyle sıralanacaktır:

- Türkiye için de İsrail'le ilişkiler önemli. Bölgenin demokratik iki ülkesi arasındaki işbirliği istikrar ve barış ortamına katkı sağlar. İlişkilerde yaşanan sıkıntıların aşılması, İsrail yönetiminin bölgesel politikalarını gözden geçirmesine bağlı. Terörizmle mücadele adı altında uygulanan yöntemler, her gün onlarca masum sivilin yaşamına neden oluyor. Aşırı şiddetten vazgeçin.

- Duvar uygulaması on binlerce Filistinlinin günlük yaşamına olumsuz etki ediyor. Uluslararası hukuk kuruluşlarının aldığı kararları uygulamanız gerek.

- Filistin Devlet Başkanı Yaser Arafat'a uygulanan abluka, bölgesel sorunun çözümü için katkı getirmez.

Olmert ziyareti sırasında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül tarafından kabul edilecek, ancak Başbakan Erdoğan yoğun programını 'gerekçe' göstererek konuk bakan ile görüşemeyecektir. Bu durum özellikle AKP'ye yakın çevrelerde Erdoğan'ın İsrail'e tepkisi olarak değerlendirilmiştir. İsrail'in işgal altındaki topraklara da taşacak biçimde inşa ettiği 'güvenlik duvarı ikili ilişkilerde yaşanan bir başka sorun olmuştur. Filistinli suikast bombacılarının Batı Şeria'daki Yahudi yerleşimlerine ve Doğu Kudüs'e sızmalarına engel olmak üzere Haziran 2002'de yapımına başlanan duvara Türkiye de tepki gösterecektir. 8 Aralık 2003'te BM'de yapılan

²²¹ Erdoğan'dan İsrail'e Sert Çıkış 2004 <http://arsiv.ntvmsnbc.com/search/Redirect.asp?id=271466>

²²² Malike Bileydi Koç, a.g.e, s 337

oylama sırasında duvarın yapımının doğuracağı hukuki sonuçlar konusunda Lahey Uluslararası Adalet Divanı'nın [UAD] istişare görüş alınmasını öngören ve inşaatın durdurulması çağrısı yapan kararına Türkiye'nin Arap ülkeleriyle birlikte olumlu oy vermesi İsrail'in rahatsızlık duymasına neden olacaktır²²³

11 Kasım 2004 tarihinde Filistin Devlet Başkanı Yaser Arafat'ın ölümü üzerine Türkiye Başbakan düzeyinde cenaze törenine katılmıştır. Mısır'da yapılan cenazeye Başbakan Tayip Erdoğan ve Muhalefet partisi başkanı Deniz Baykal beraber katılmışlardır.²²⁴ Filistin mücadelesinde farklı grupları bir araya getiren “şemsiye örgüt” Filistin Kurtuluş Örgütü, Arafat'ın ölümünün ardından liderliğe iki numaralı isim olan, Ebu Mazen ismiyle bilinen, Mahmud Abbas'ı seçmiş, Örgüt içindeki en büyük grup olan El Fetih' in liderliğine de Faruk Kaddumi getirilmiştir.

İlişkilerde yakınlaşmanın en önemli dönüm noktalarından birisi ise Gül'ün Mayıs 2005'teki İsrail ziyaretidir. Ziyaretin gerçekleştirilebilmesi bile ikili ilişkilerde psikolojik eşiğin aşılmış olduğunu ortaya koymaktadır Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün 3-5 Ocak 2005 tarihinde İsrail ve Filistin'e yaptığı ziyaret iki açıdan önem taşımaktadır. Birincisi AK parti İktidarının gelmesinden beri yapılan ilk üst düzey ziyaret olması ikincisi Arafat'ın ölümünden sonra yeni Filistin liderinin belirlenmeden hemen önce yapılmasıdır. Ziyaretin, Türk Dış Politikası'ndaki yeni sürece, açılmada örnek teşkil etmesi açısından bir gösterge oluşturduğu düşünülebilir. Müslüman bir topluma yönelik saldırılardan rahatsızlık duyacak olan AK Parti iktidarının başa geçmesi, İsrail'in operasyonlarının Türk kamuoyunda yarattığı olumsuz etki ve kamuoyuna dayalı dış politika olarak adlandırılacak bir anlayış çerçevesinde; hükümetin İsrail'i sert bir dille eleştirmesi, gerginliğin hızlanmasına ve su yüzüne çıkmasına neden olmuştur.

Ziyaret, birkaç koşul nedeniyle Ortadoğu'da barış adına iyimser bir havanın doğduğu bir süreçte gerçekleşmiştir. Bunlar; Suriye'nin İsrail'le masaya oturma yönündeki istekliliği, Arafat'ın ölümü ve yeni liderin başa geçmesi, İsrail'de İşçi Partisi'nin koalisyona katılması, Gazze'den Çekilme Planı'nın 2005 yılı içinde hayata

²²³ Gencer Özcan, **Türkiye- İsrail İlişkilerinde Dönüşüm**, s 102

²²⁴ Arafat Sonsuz İzdihamla Uğurlandı 2004 <http://arsiv.sabah.com.tr/2004/11/12/dun91.html> (2 Nisan 2009)

geçirilecek olması, uluslararası topluluğun soruna çözüm bulma yönündeki isteklilikleri ve en son olarak da Türkiye'nin AB'den müzakere tarihi almasının ardından prestijinin arttığı ve bölgesel konumunun güçlendiği bir dönem olması gibi etkenler Barış Süreci adına iyimser bir hava doğururken diğer yandan da Türkiye'nin bu süreçte daha aktif rol oynamasına izin veren koşullar olarak gözükmektedir. Dolayısıyla ziyaret zamanlama açısından başarılı olarak değerlendirilebilir. Gül ziyaret sonrasında Ortadoğu Barış Sürecinde Türkiye'nin aktif rol oynamak istediğini şu cümleleri ile belirtmiştir. "Suriyeliler ve Filistinliler Türkiye'ye güveniyorlar. Ayrıca İsrail ile de yakın ilişkilere sahibiz. Dolayısıyla imkanlarımız ölçüsünde bu çabalara katılma fırsatı vardır. Arabulucu olma veya bir çözüm bulmak adına yürütülecek görüşmelere ev sahipliği yapma olasılığı da bulunmaktadır."²²⁵

Abdullah Gül " İsrail ziyareti sonrasında Filistin'e de gidip Filistin Devlet Başkanı Mahmut Abbas ile de görüşmüştür. Mahmut Abbas İsrail ile devam eden barış görüşmelerinde, yol haritasında etkin aktör olan dört ülkenin yanı sıra Türkiye'nin de arabuluculukta görev almasını rica etmiştir. Abdullah Gül'ün yaptığı bu ziyaret bir anlamda İsrail ile olan soğuk havanın giderilmesi bir yandan ise Başbakan Tayyip Erdoğan'ın ziyareti öncesi olumlu bir hava oluşturulmasında etkili olmuştur."²²⁶

İsrail ile yakınlaşmanın en önemli noktalarından biri ise Başbakan Erdoğan'ın Mayıs 2005'deki ziyaretidir. Ziyaretin gerçekleşmesi birçoğu açıdan ilişkilerdeki olumsuz gidişin kırılmasına neden olmuştur. Erdoğan ziyaret ile ilgili soru işaretlerine karşılık " başkaları istediği için değil, tarih, milli, insani ve bölgesel mecburiyetten gereği yapıldığı"²²⁷ karşılığını verecektir.

15 Ağustos 2005 tarihinde İsrail, ilk kez 1967'deki Altı Gün savaşında ele geçirdiği Filistin topraklarından, 38 yıllık işgalden sonra, Gazze Şeridi'nden başlayarak, Kissufim geçiş noktasını kapatmak suretiyle, resmen çekilmeye başlamıştır. Yerleşim yerlerinde kalanların 48 saat içerisinde evlerini boşaltacakları, aksi takdirde plana göre İsrail askeri birlikleri tarafından zorla tahliye edilecekleri kamuoyuna duyurulmuştur.

²²⁵ Orhan Oytun, "Abdullah Gül'ün İsrail-Filistin Ziyareti Üzerine",2005, <http://levantwatch.blogspot.com/2005/01/abdullah-gln-israil-filistin-ziyareti.html>, (18 Nisan 2009).

²²⁶ Oytun, a.g.e.,(19 Nisan 2009).

²²⁷ "İsrail Ziyareti Mecburiyetten", 2005, <http://www.tumgazeteler.com/?a=770166> (18Nisan 2009).

Gazze Şeridi'nin güvenliğini sağlamakla görevli olan Filistin güvenlik güçleri de, İsrail'le varılan anlaşma çerçevesinde, bölgedeki yerleşim birimleri çevresinde mevzilenmeye başlamış, Filistin lideri Mahmud Abbas'da, İsrail'in çekilme kararını hayata geçirmesinden memnurluk duyduğunu belirterek, bunun bölgede istikrar ve güvenliğe katkıda bulunacağını söylemiştir. Başbakan Tayyip Erdoğan, Gazze'deki Yahudi yerleşimlerinin boşaltılması kararını uygulayan İsrail Başbakanı Ariel Şaron ve Filistin lideri Mahmud Abbas'a birer destek mektubu göndermiştir. Şaron'a mektubunda kendisini hem İsraililerin hem Filistinlilerin dostu olarak niteleyerek, İsrail' in Gazze' den çekilişine destek verdiğini vurgulamıştır.²²⁸

25 Ocak 2006 tarihinde Filistin'de yapılan seçimlerini Hamas'ın²²⁹ kazanması, Filistin Meselesinde yeni bir krize neden olmuştur. Hamas' a terörü bırakması ve İsrail'i tanınması yönünde baskılar artarken, İsrail terör örgütü olarak tanımladığı Hamas ile görüşmeyeceğini açıklamıştır. ABD ve AB'nin görüşleri de İsrail ile paralellik göstermiştir. Başbakan Erdoğan'ın seçimler sonucundaki yorumu; Filistin halkının demokratik iradesine saygı gösterilmesi gerektiğini, Hamas'a zaman ve şans tanımak lazım olduğu şeklinde olmuştur. Rusya'nın Hamas'ı terör örgütü olarak kabul etmediğini açıklamış ve Hamas Lideri Halil Meşal'i Moskova'ya davet etmiştir.²³⁰ Erdoğan Hamas'ın tek partili iktidar seçeneğini elinde bulundurmasına rağmen El Fetih ile koalisyon talep ettiğini dile getirerek önyargılardan uzak durulması gerektiğini demokrasinin zarar görmemesi için bunun şart olduğunu sabırlı davranılması gerektiğini ve Hamas'a şans verilmesi gerektiğini söylemiştir. Ehud Olmerd'in Hamas'ı tanımıyoruz açıklamasına karşılık, Filistin halkının verdiği karara saygı duyulması gerektiğini de dile getiren Erdoğan, böyle davranışların Barış sürecine zarar verdiğini dile getirmiştir.²³¹ Hamas'ın hükümet kurmadan önce İslam ülkelerini kapsayan gezisi sırasında Türkiye'ye gelmesi hem ülke içinde hem de uluslararası alanda önemli tepkilere neden olmuştur. Filistin'de seçimlerden galip çıkan Hamas ile Ankara'da bir

²²⁸ Erdoğan'dan Şaron ve Abbas'a Mektup 2005

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=161759>

²²⁹ Filistin Ulusal Yönetimi'nde seçimle belirlenmiş Filistin Parlamentosu'nda çoğunluğu elinde tutan Filistinli paramiliter örgüt ve siyasi parti. 1987'de Şeyh Ahmed Yasin, Abdülaziz el Rantisi ve Muhammed Taha tarafından İlk intifadın başlangıcında Mısır'daki Müslüman Kardeşler örgütünün Filistin kanadı olarak kuruldu. Daha fazla bilgi için; Bora Bayraktar, **HAMAS**, Karakutu Yayınları, 2007, İstanbul

²³⁰ Malike Bileydi Koç, a.g.e, s, 341

²³¹ "Hamas şiddeti bırakmalı", 2006 <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=3852761&tarih=2006-01-27> (17Nisan2009).

takım görüşeler yapılmıştır. “İsrail’in büyük tepkisini çeken ziyaret çerçevesinde Hamas Heyeti, dün Dışişleri Bakanı Gül’le görüştü. İki saat süren ve Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Genel Merkezi’nde yapılan görüşmeye partinin genel başkan yardımcıları da katıldı.”²³² Hükümet Sözcüsü Cemil Çiçek de konuyla ilgili olarak, Türkiye’nin tavrının belli olduğunu, “derinliği olan İsrail-Filistin arasındaki sorunun çözümünün bölge ve dünya barışı açısından büyük katkı sağlayacağını ve Türkiye’nin de barışı sağlamak konusunda elinden geleni yapacağını söylemiştir.”²³³

Taha Akyol’un hazırlayıp sunduğu Özel bir programa katılan ve burada yaptığı konuşmada Hamas ile ilgili ilginç olaylara değinen Başbakanın Dış Politika Danışmanı Davutoğlu; “Irak, Lübnan ve Filistin’de yapılan seçimleri karşılaştırmış. Aynı yıl içinde yapılan üç seçimden, Filistin’de yapılanın en demokratik olduğunu; fakat Irak seçimi meşru sayılmasına rağmen, Filistin’de Hamas’ın kazandığı seçimlerin meşru sayılmadığını söylemiş, bunun, Hamas’ı ve Filistin’i izolasyona ittiğini belirtmiştir. Davutoğlu; böyle bir izolasyonun cepheleşmeyi ve ayrışmayı artıracığını belirterek, Ortadoğu’ya yönelik planlar yapan ve politika belirleyen ülkelerin anlaması gereken bir gerçek olduğunu söylemiştir. Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu, Herkes bilsin ki, Türkiye Ortadoğu’ya Ankara’dan bakıyor. Biz; Irak’a da, Lübnan’a da bir Türk olarak bakar, planlarımızı ona göre yaparız demiştir. Ortadoğu’da örgütlerin, devletler kadar etkin olduğunu belirten Davutoğlu, Bu örgütlerle diyalog kuranlar sorgulanıyor. Şayet bu örgütlerle ilişki kurmazsanız, devletlerle ilişki kurmanız yeterli olmuyor” diyerek konunun derinliğini belirtmeye çalışmıştır.

Hamas’ın Türkiye’yi ziyaretinin ardından İsrail konuya sert tepki ile yaklaşmıştır. “İsrail Başbakanlık Sözcüsü Raanan Gissin’in "İsrail Öcalan’ı muhattap alırsa Türkiye ne hisseder?" açıklaması Ankara’da huzursuzluk yarattı. Ankara’nın bu konudaki sıkıntısı İsrail’e bildirilmiştir.”²³⁴ Amerikalı Ortadoğu Uzmanı Michael Rubin, Avrupa ülkelerinin PKK’yı tanımak istediğini söylediği bir dönemde Hamas liderinin Ankara’da ağırlanmasına dikkati çekerek, Avrupa Birliği’nin Türkiye’ye kızgın

²³² “Hamasın Ankara Ziyareti” , 2006 <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=3852761&tarih=2006-01-27.asp> (12Nisan 2009).

²³³ Çiçek’ten Hamas Eleştirisine Yanıt. 2006 <http://arsiv.ntvmsnbc.com/search/Redirect.asp?id=362055> (12 Nisan 2009)

²³⁴ PKK-Hamas Benzetmesi Ankara’yı Rahatsız Etti. 2006http://www.kenthaber.com/Haber/guncel/Normal/pkk-hamas-benzetmesi-ankarayi-rahatsiz-etti/haber_123214.aspx

olduğunu, Amerikan Hükümeti'nin de Türkiye'ye güvenmediğini, “Türkiye'nin başka yerlerde de güvenilirliğini yitirdiğini düşünüyorum. Eğer Amerika Birleşik Devletleri Ortadoğu'da aracı isterse bu muhtemelen Norveç gibi yaptıklarıyla daha güvenilir olan ülkeler olacaktır. Kimse Türk Hükümeti'nin günden güne ne yapmaya çalıştığını anlayamıyor. Adalet ve Kalkınma Partisi içindeki bazı kişiler, Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı farklı şeyler söylüyor. Başbakan farklı şeyler söylüyor. Türk diplomatlar farklı şeyler söylüyor” diyerek, Hamas ziyaretinin uluslar arası alanda yarattığı tehlikeleri özetlemiştir.

SONUÇ

Türkiye ile İsrail ilişkilerine Filistin sorunu üzerinden yapmaya çalıştığımız analizde, birçok farklı etkenin ilişkilerin gelişiminde bağlayıcı nitelikte olduğunu görmekteyiz. Birinci dünya savaşı öncesinde Osmanlı Devletinin bölge üzerindeki hükümlerinin ortadan kalkmaya başlaması ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında bölgedeki sorunların etkisiyle gelişim içine giren İsrail devletinin oluşumu, güç ekseninin yer değiştirmesi ile netleştirmiştir.

Başka bir anlatımla; bu dönemde güç merkezinin Atlantik eksenine kayışı Yahudi topluma Siyonist Kongrenin belirlediği nihai hedefi gerçekleştirmek için uygun zemin sağlamıştır. Bu asır içinde iki dünya savaşını ve soğuk savaşı müteakip ortaya çıkan üç önemli uluslararası değişim Avrupa’da ki Yahudi meselesinin kademeli bir şekilde Ortadoğu’da ki İsrail meselesine dönüşmesine zemin hazırlamıştır.

I. Dünya Savaşı neticesinde Osmanlı Devletinin dağılmasını müteakip Ortadoğu’da ortaya çıkan hakimiyet boşluğu İngiliz ve Fransız manda yönetimleri ile doldurulmaya çalışılmıştır. Bölge dışından gelen bu müdahale Şark Meselesi adı altında Ortadoğu’da asırlardır İslam kimliği etrafında şekillenen jeopolitik ve jeokültürel kimliği değiştirmeye yönelik bir sürecin uzantısıdır. Ermeni ve Rum etnik temelli hareketlerin Anadolu’da İstiklal Harbi neticesinde başarısız kalmalarından sonra kimlik bütünlüğünü zedelemeye yönelik üçüncü atılım, savaşı müteakip gittikçe artan ve İngiliz manda yönetimince desteklenen Yahudi göç hareketidir. Bu açıdan bakıldığında İsrail Devleti’nin kuruluşunun temel taşı olan 1917 yılında ki Balfour Bildirisi, 1920 San Remo Konferansı ve Filistin üzerinde İngiliz mandasının Milletler Cemiyeti tarafından 24 Temmuz 1922’de kabulü ile birlikte gerçekleşmeye başlayan Yahudi göçü birbirini tamamlayan adımlardır. Bu adımlar Yahudileri nerde olursa olsun tek bir ulus olarak tanımlayan Siyonist Kongre ve Atlantik ekseninde Avrupa merkezli uluslararası sisteme karşı ortaya Wilson Prensipleri ile meşru kılınmıştır.²³⁵

Cumhuriyet’in kuruluşu ile birlikte Atatürk’ün “Yurtta Sulh Dünyada Sulh” ilkesiyle oluşturulan dış politika anlayışı, çatışmalardan uzak durmaya çalışan ve

²³⁵ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, 17. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2004, s 380

demokratik ülkelerle iyi ilişkiler içerisinde olma tavrı ile belirginleşmiştir. Uluslar arası ortamda revizyonist devlet tehditlerine karşı anti-revizyonist ülkelerle ittifaklar içerisinde girilmiş ve statükoyu koruma fikriyle hareket edilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte “aktif tarafsızlık” tavrı belirginleşmiş ve çatışmadan uzak durma ilkesi devam ettirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında çok partili döneme geçiş ve Sovyet tehdidi Türk dış politikasında değişime neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı bloğuna dahil olan Türkiye'nin, bu dönemle birlikte dış politikasının oluşumunda askeri gücüyle öne çıktığı savunulabilir. Ortadoğu politikasında Batı'nın beklentileri doğrultusunda vizyonunu belirginleştiren Türkiye, İngilizlerin önerisi ve ABD'nin desteği ile Sovyet yayılmacılığına karşı Ortadoğu'da liderlik üstlenmiştir. Bu aktif politika yapısı, Türkiye'nin, Arap ülkeleri tarafından Batı'nın Ortadoğu karakolu olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Batı'nın Ortadoğu politika anlayışını kendi dış politikasına yansıtan Türkiye, 1947 yılında İsrail'in kuruluşu ile birlikte, Ortadoğu ile dış politikasında önemli bir ikilik yaşamaya başlamış, bir yanda Osmanlı döneminden kalan kültürel ve tarihi bağları olan Arap devletleri diğer yanda bölgeye egemen olmaya çalışan ABD'nin kuruluşunu desteklediği İsrail devleti arasında politik tercih yapmaya çalışmıştır.

Soğuk Savaş sonrasında Türk dış politikasını Realist vizyonu, özü itibari ile değişmeden ama şiddeti ve kapsama alanı bakımından daha da genişleyerek farklı bir şekil almıştır. Bu farklılığı kısaca, sınırların kutsallığı bağlamında Misak-ı Milli'ye sıkı sıkıya bağlı bir dış politika anlayışından, bu sınırların ötesine uzanan ve Balkanlardan Akdeniz'e, Kafkaslara ve Orta Asya'ya kadar uzanan Avrasya bölgesinde etki alanı oluşturma hedefini içeren bir anlayışa geçiş olarak tanımlayabiliriz. Soğuk savaşın sona ermesine paralel olarak dünya da yaşanan işbirliği ve uzlaşma eğilimine rağmen, Türkiye'nin bulunduğu coğrafya yeni bir çatışma alanı haline dönüşmüş, uzun bir süredir istikrarsızlıkla adeta özdeşleşmiş olan Ortadoğu bölgesine, Balkanlar ve Kafkasya bölgeleri de eklenmiştir. Böylece Türkiye kendisini sıcak bir üçgenin tam merkezinde bulmuştur.

İsrail devletinin kuruluş süreci ile başlayan ve devletin ilanı ile birlikte devam eden sürecin devamında, İsrail devletinin dış politikasını belirleyen en büyük etkenin;

hayatta kalma kaygısı ve güvenlik tehdidi olduğunu görmekteyiz. Bu düzlemde şekillenen dış politika anlayışı, teknolojik ve askeri alanda hızlı bir gelişim ve bölgede etkin olan ve düşman olarak görünmeyen ülkelerle stratejik işbirliğini ön planda tutmuştur. Bu perspektifle süreci algılayan İsrail devleti, Türkiye ile ilişkilerini sürekli ve en iyi şekilde geliştirmeye çalışmıştır. İsrail devletinin kurulduğu dönem itibari ile sınır güvenliği tehdidi altında olan Türkiye ise başlangıçta temkinli bir yaklaşım sergilemiş olsa bile daha sonraki yıllarda askeri ve teknolojik alanlar olmak üzere birçok konuda İsrail ile ilişkilerin geliştirmiştir. Türkiye ile İsrail arasındaki yakınlaşma gerek ikili ilişkiler düzeninde gerekse Ortadoğu ölçeğinde yarattığı sonuçlar bakımından son yılların en ilgi çekici bölgesel gelişmelerinden birisi olarak değerlendirilebilir. İki ülke arasındaki yakınlaşma özgül koşullar altında ortaya çıkan konjonktürel bir işbirliği girişimi olduğunu dolayısıyla zamanla bölgenin hızla değişen dengeleri karşısında sürdürülmesinin mümkün olmadığı ileri süren gözlemciler büyük ölçüde yanılmıştır. İlişkiler olumsuz bölge koşulları, Barış sürecinde karşılaşılan sonuçlar, özellikle Türkiye’de İsrail ile ilişkilere olumsuz yaklaşan partilerin iktidara gelmiş olmasına karşın, öngörülenin aksine, sürekli bir gelişme çizgisi ve dayanıklılığı sergilemiştir.

İsrail-Türkiye ilişkileri etkileyen en büyük faktör Filistin Sorunu’dur. İsrail devleti’nin bölgede kuruluşu ile başlayan mesele, Türkiye’nin bölge ile ilgili dış politika anlayışını önemli ölçüde etkilemiştir. Bakıldığında Türkiye meseleye, tek yanlı bakmaktan uzak durmaya çalışmış ve uluslararası alanda ortaya çıkan koşullar çerçevesinde politikasını belirlemeye çalışmıştır. Türkiye’nin bölge geçmişinde tarihsel ve kültürel bağları olan Araplara ve Filistin’de yaşayan insanlara karşı duyarlı bir yaklaşımı olmuş ve dış politikasını belirlerken bu yaklaşım dönem dönem ön plana çıkmıştır. Bu türlü bir yaklaşım biçiminin ön planda tutulmasına rağmen İsrail ile ilişkilerin Filistin Devleti ve haklı pahasına geliştirmediğini sergileyen ayrımların kolaylıkla vurgulanabileceği açıktır. Bu tutumun ana hatları, sorunun taraflarıyla yakın ve çeşitlendirilmiş bir ilişki düzeyi tutturabilmek, değişik sorunlar çerçevesinde haktanır çözümler savunmak, anlaşmalardan doğan yükümlülüklerin yerine getirilmediği durumlar karşısında ise, duyarlılık göstererek eleştirel tutumlar benimsemek biçiminde özetlenebilir.

Adalet ve Kalkınma Partisi Filistin sorununa daha önce iktidara gelmiş partilerden daha fazla ilgi göstermiş ve bu konuyla ilgilenmiştir. Bu, özellikle de Filistinlilerin çektiği sıkıntılar arttıkça geniş Türk kamuoyu tarafından da büyük ölçüde paylaşılan bir ilgi alanıdır. Bu dönemde İsrail ile ilişkiler yakın bir şekilde devam ettirilmiş olsa bile Başbakan Erdoğan, İsraililerin Filistin halkına uyguladığı politikaların ve dönemin koyu sağcı iktidarlarının soruna yaklaşımını dönem dönem kesin bir dille eleştirmiştir. İsrail'in Hamas lideri Yasin'in öldürülmesini terörist bir eylem olarak nitelendiren Erdoğan, daha sonraki dönemde, İsrail'in terörist bir grup olarak nitelendirdiği Hamas ile iktidarının dış politika danışmanları vasıtası ile görüşmüştür.

Filistin sorunu çerçevesindeki ikili ilişkilerde yaşanan bu soğuk döneme rağmen ticari ve askeri anlamdaki ilişkiler hala güçlüdür. Türkiye'nin bölgede etkisinin artması ve bölge devletleri ile ilişkilerinin genişlemesi adına dönem dönem farklılıklar gösteren İsrail-Türkiye ilişkileri son dönemlerde de değişkenlik göstermiştir. Uluslararası alanda en köklü ve karmaşık sorunlarından biri olan Filistin meselesi çözüme ulaşmadıkça İsrail-Türkiye ilişkilerinin en önemli etkenlerinden biri olarak kalacaktır. Fakat bu sorunun ilişkileri ne denli etkilerse etkilesin, bölgenin yapısı itibari ile demokratik ve en istikrarlı devletleri olan İsrail ve Türkiye arasındaki ilişkiler iki devletin realist dış politika anlayış biçimi nedeniyle artarak devam edecektir.

KAYNAKÇA

“Adalet ve Kalkınma Partisi 58. Hükümet Programı ve Dış Politika”.2008.
<http://www.belgenet.com/hukümet/program/58-3.html>2002 (12 Mart 2008).

Aksu, Fuat, **Türk Dış Politikasında İkiçilemler** ,<http://www.turkishgreek.org/yorum3.htm>
(1 Nisan 2009)

Almaz Ahmet ve Batu Pelin, **Yahudilik Tarihi**. İstanbul: Nokta Kitap, 2007

Akdoğan Yalçın, **Ak Parti ve Muhafazakar Demokrasi**, Alfa Yayınları, 2004

Arafata Dokunma, <http://arsiv.sabah.com.tr/arsiv/2002/04/02/s1408.html> (18 Nisan 2009)

Arafat Sonsuz İzdihamla Uğurlandı (2004)
<http://arsiv.sabah.com.tr/2004/11/12/dun91.html> (2 Nisan 2009)

Aras, Bülent, **Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye**. 1. Baskı, İstanbul: BağlamYayıncılık, 1997.

Aras, Bülent, **Ortadoğu ve Türkiye**, Q-Matris Yayınları, , İstanbul, 2003

Arı, Tayyar, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset Savaş ve Diplomasi**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2007.

Arien, Asher, **The Second Republic: Politics In Israel**. CQ Press; 2Rev Ed edition, 2001

Massoulie, Francois (1999). **Crisis in the Middle East: A Century in Focus**.
Translated: By: Angela Parker. Gloucestershire: The Windrush Press

Armaoğlu, Fahir, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları**. Ankara:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994.

Armaoğlu, Fahir, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi(1914- 1980)**, C.1 İş Bankası yayınları
Ankara,2004

Başbakan, Şaron ve Abbas ile görüştü.<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/2003/haziran2003.htm> (18 Nisan 2009)

Bağcı Hüseyin, **Demokrat Parti Türk Dış Politikası**, Der;Sönmezoğlu, Faruk, **Türk Dış Politikası Analizi**, Der Yayınları, İstanbul, 1998

Barış Sürecine Atılmış Bir Bomba, 2004<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=110740> (14 Nisan 2009).

Bayraktar, Bora, **HAMAS**, Karakutu Yayınları, , İstanbul , 2007

Basalel, Yusuf, **Yahudi Tarihi**, Gözlem Gazetecilik ve Basın yayın A.Ş. İstanbul, 2000

Benbassa, Esther ve Aron Rodrigue, **Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi**. İstanbul: İletişim yayınları, 2001..

Bowman, Steven, **The Jews of Byzantium**. University of Alabama Pres, 1985.

“Böyle vahşet görülmedi”. 2004. <http://yenisafak.com.tr/arsiv/2004/mayis/20/d01.html>, (19 Şubat 2008).

Çağlar Keyder, “Geçiş Sürecinde Türkiye”, **Bilim Dizisi**; İrvin Cemil Schick ve E.Ahmet Tonak (drl.), İstanbul: 1992: 46.

Charles D. Smith, **Palestine and Arab-Israeli Conflict**, New York: St. Martin’s Press, 1996

Chesnot Christian, Lama Josephine, **Filistinliler, 1948-1998 Fedai Nesli, Silahlı**

Mücadeleden Özerliğe, Doruk Yayımcılık, İstanbul, 2003

Çiçek’ten Hamas Eleştirisine Yanıt. (2006)
<http://arsiv.ntvmsnbc.com/search/Redirect.asp?id=362055> (12 Nisan 2009)

Dağı, Zeynep, **AKP’li Yıllar**. Ankara: Orion yayınları,2006.

Davutoğlu, Ahmet, **Stratejik Derinlik**. İstanbul: Küre Yayınları, 2001.

Davutoğlu, Ahmet, **Türk Dış Politikasında Stratejik Teori Yetersizliği ve Sonuçları**, Yeni Türkiye Dergisi, sayı 3, 1995,

Dewitt Keren C. - Arar, **Introduction To The Law Of Israel**, Amos Shapira, Kluwer Law Internationa, 1995

Dış Politika, “**Filistin dosyası**”, No:3, İstanbul, 1988.

Durant, Will ve Roger Lambelin, **Yahudi Tarihi ve Siyonist Liderlerin Protokolleri**. İstanbul: İnkilap Yayınları, 1992.

Epstein, Mark, Alan, **The Ottoman Jewish Communities and Their Role in the Fifteenth and Sixteenth Centuries**. Fribourg: Klaus Schwarz, 1980.

Erdoğan Şaron ve Abbas ile görüştü” 2003
<http://arsiv.ntvmsnbc.com/search/Redirect.asp?id=219347> (11 Nisan 2009)

Erdoğan’dan Şaron ve Abbas’a Mektup (2005)
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=161759>

Erdoğan’dan İsrail’e Sert Çıkış,
<http://arsiv.ntvmsnbc.com/search/Redirect.asp?id=271466>

Fırat, Melek, Kürkçüoğlu,Ömer, **Ortadoğu Bunalımları ve Türkiye**, editör; Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular Belgeler, Yorumlar, Cilt 1,6.baskı, İstanbul, İletişim yayınları 2002 s,628

“Filistin”.(t.y)www.home.arcor.de/filistin/baissureci/ikinciintifada/yolharitasi/yolharitasi.html-36k,(13 Aralık 2007).

Filistinde Soykırım Uygulanıyor,
<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/2002/nisan2002.htm>

Goldschmidt, Arthur ve Lawrence Davitson, **Kısa Ortadoğu Tarihi**. İstanbul: Doruk Kitapevi, 2008.

Gorny, Yosef, **Zionism and The Arabssy**. Clarendon Press ,1987.

Gönlübol, Mehmet, Ülmen Haluk, , **Olaylarla Türk Dış Politikası**,(1919-1965), A.Ü.S.B.F. Yayınları ,Ankara, 1969, s. 205

Gözen, Ramazan, **Türk Dış Politikasında Vizyon ve Revizyon, AKP’li Yıllar**. Ankara: Orion Yayınevi, 2006.

Güleryüz, Naim, **Türk Yahudileri Tarihi**. İstanbul:Gözlem Gazetecilik ve Basın Yayın, 1993.

Hamas Lideri Rantisi’nin Öldürülmesi“, 2004, http://www.mfa.gov.tr/no_62_18-nisan_2004__hamas-lideri-rantisininödurulmesi-hk_.tr.mfa (17 Nisan 2009).

“ Hamas’ın Ankara Ziyareti”. 2006.. <http://www.ntvmsnbc.com/news/370811.asp> (12 Nisan 2009).

Hamas şiddeti bırakmalı”, (2006)
<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=3852761&tarih=2006-01-27>
(17Nisan2009).

“ Hamasın Ankara Ziyareti” , (2006)
<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=3852761&tarih=2006-01-27.asp>
(12Nisan 2009).

İnat, Kemal ve Burhanettin Duran “AKP Dış Politikası Teori ve Uygulama”, Demokrasi Platformu 1.4: 1-2.

Johnson, Paul, **Yahudi Tarihi Gorny, Zionism and The Arabs (1882 – 1948)**. Clarendon Press, Oxford, 1987.

Karaman, Lütfullah, M. , **Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu**. İstanbul: İz yayıncılık,1991.

Kalaycıoğlu, Ersin, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye’nin Dış Politikası**, Der; Sönmezoglu Faruk, **Türk Dış Politikası Analizi**, Der yayıncılık, İstanbul,1998

Katsav, Türkiye ile çıkarlarımız ortak” 2004

<http://arsiv.ntvmsnbc.com/search/Redirect.asp?id=355023>

Keyman, Fuat, E. , **Değişen Dünya Dönüşen Türkiye.** İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

Kitap-ı Mukaddes, Eski ve Yeni Ahit. İstanbul: Kitap-ı Mukaddes Şirketi, Tevkin-i Bab, 1976.

Kocabaş, Süleyman, **Vaat Edilmiş Toprak Filistin için Mücadele Türkiye ve Siyonizm.** İstanbul: Vatan Yayınları,2005.

Koç, Bileydi, Malike, **İsrail Devleti'nin Kuruluşu.** İstanbul: Günizi Yayıncılık, 2006.

Koksa, Marco, **Yaşayan Bir Efsane Arafat,** Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994

KÖKSAL, M.Asım, **Kitap-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit “Tevrat ve İncil,** Kitap-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit “Tevrat ve İncil

Kut, Şule, **1990’larda Türk Dış Politikasının Anahtarı,**Der; Barry Rubin ve Kemal Kirişçi, **Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası,** İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002

Kutluay, Yaşar, **Siyonizm Ve Türkiye,** Çatı Kitapları, İstanbul, 2004

Kürkçüoğlu, Ömer E, **Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası.1945-1970.** Ankara: Ankara Üniversitesi SiyasalBilgiler Fakültesi Yayınları,1972.

Lewis, Bernard, **Ortadoğu.** Ankara: Arkadaş Yayınevi 2007.

Lewis, Bernard, **Semitizm ve Antisemitizm.** İstanbul: Everest Yayınevi, 2004.

MONTET.E, LODS.A, RAPPOPORT. A.S, GARAUDY.R., **Tarihte ve Günümüzde Siyonizm ve Yahudilik,** Örgün Yayınevi, İstanbul, 2006, s.37,

Mendelson, Everett, **A Compassionate Peace,** Journal of International Affairs, 1982

Nas, Çiğdem, **Batı Avrupa Birliği Oluşumu Karşısında Türkiye'nin Durumu**, Der, Faruk Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikası Analizi**, Der Yayıncılık, İstanbul 1998,

İsrail Ziyareti Mecburiyetten”, (2005), <http://www.tumgazeteler.com/?a=770166> (18Nisan 2009).

Oran, Baskın, **Türk Dış Politikası-Cilt 1**, 1Baskı, İstanbul: İletişim Yayıncılık,2001.

Oran, Baskın, **Türk Dış Politikası-Cilt II 1980-2001**. 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2001.

Oran Baskın, **Türkiye'nin Dış Politikası; Temel İlkeler ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar**, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5529.pdf>

Oytun, Orhan, “Abdullah Gül’ün İsrail-Filistin Ziyareti Üzerine”,(2005) <http://levantwatch.blogspot.com/2005/01/abdullah-gln-israil-filistin-ziyareti.html>, (18 Nisan 2009).

“Önemli Olan Verilen Mesaj”. (t.y.) <http://www.ntvmsnbc.com/news/361951.asp> (5 Nisan 2008).

Özcan, Gencer, **Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi**. İstanbul: TESEV, 2006.

Özcan, Gencer, **Türkiye-İsrail İlişkileri 50. Yılına Girerken**, Der, Faruk Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikası Analizi**, Der Yayıncılık, İstanbul 1998

Özcan, Mesut, “Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye”, Turhan, İbrahim M.(dr.), **Filistin Çıkmazdan Çözüme**, İstanbul: Küre Yayınları, 2003: 63-101.

PLUTARKHOS, **Büyük İskender Hayatı ve Savaşları**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2001

PKK-Hamas Benzetmesi Ankara'yı Rahatsız Etti. (2006) http://www.kenthaber.com/Haber/guncel/Normal/pkk-hamas-benzetmesi-ankarayi-rahatsiz-etti/haber_123214.aspx

“ Prof. Davutoğlu`ndan iddialı mesaj”, (t.y.), <http://www.tumgazeteler.com/?a=1872366>, (03 Mart 2008).

Reich, Bernard , **An Historical Encyclopedia**. Greenwood Pres,1996.

Rubin, Barry ve Kemal Kirişçi, **Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası**. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002.

Sander, Oral, **Türkiye'nin Dış Politikası**. 3. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi, 2006.

Sait, Edwart , **Yeni Binyılda Filistin Sorunu**, Aram Yayıncılık, İstanbul, 2002

Sarıнай, Yusuf, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 48, Cilt: XVI, Kasım 2000*

Smith, Charles D. , **Palestine and Arab-Israeli Conflict**. New York: St. Martin's Press, 1996.

“Suriye atışması“. 2003. <http://www.milliyet.com.tr/2003/04/15/siyaset/asiy.html> (12 Şubat 2008).

“Türkiye-Filistin Siyasi İlişkileri”. 2008. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-filistin-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (29 Ocak 2008).

“XII. Atatürk Sonrası Türkiye Dış Politika (1938-1995)” (t.y.) <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II12.pdf> (24 Şubat 2008).

Yavuz, M, Hakan, **İkicilik: Türk Arap İlişkileri ve Filistin Sorunu(1947-1994)**, Der, Faruk Sönmezoglu, **Türk Dış Politikası Analizi**, Der Yayıncılık, İstanbul 1998

Yaraşır, Volak, Akgün Tarık, **Siyasal İslam ve AKP**, Akyüz Yayın **Grubu**, İstanbul, 2002

Yılmaz,Türel, **Uluslar arası Politikada Ortadoğu**, Akçağ yayınları, 2004, Ankara

EK-1: Ülke Profili

Türkiye

Kuzey yarımkürede eski dünya karaları denilen, Avrupa ve Asya kıtalarının kesişme noktasında bulunan bir ülkedir. Ülke topraklarının bir bölümü Anadolu Yarımadasında, bir bölümü ise Balkan Yarımadası'nın uzantısı olan Trakya'da bulunur. Ülkenin üç yanı Akdeniz, Karadeniz ve bu iki denizi birbirine bağlayan Boğazlar ile Marmara Denizi ve Ege Denizi ile çevrilidir. Komşuları Yunanistan, Bulgaristan, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan (Nahçıvan Özerk Bölgesi) ile İran, Irak ve Suriye'dir.

Türkiye'nin toprakları 36° - 42° Kuzey paralelleri ve 26° - 45° Doğu meridyenleri arasında yer alır. Doğusu ile batısı arasında 76 dakikalık bir zaman farkı vardır. Kabaca bir dikdörtgeni andırır ve genişliği 1.660 kilometredir. Göller ve adalar dahil kapladığı gerçek alan 814.578 km²'dir. İz düşüm alanı ise 783,562 km²'dir.

Türkiye'nin Yönetim biçimi Cumhuriyet'tir. Resmî dili Türkçe'dir. Demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti yönetim anlayışı vardır. Kuvvetler ayrılığı esası vardır. Yasama işlerini Türkiye Büyük Millet Meclisi, yürütme işlerini Hükûmet, yargı işlerini ise bağımsız mahkemeler yapar. Cumhurbaşkanı devletin başı ve başkomutandır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Türk Milleti'nin birliğini temsil eder. Anayasanın uygulanmasını, devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir.

Cumhuriyetin kurulması ile birlikte, 9 Eylül 1923 yılında Mustafa Kemal Atatürk tarafından Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) kurulmuştur. Tek Partili yönetim anlayışı, 1946 yılından itibaren Türk siyasi hayatının CHP dışında ikinci bir partinin kurularak seçimlere çok partili olarak gidilmesi ile değişmiştir.

31 Aralık 2008 tarihi itibarıyla Türkiye'nin nüfusu 71.517.100 kişidir. Nüfusun 35.901.154'ünü erkek, 35.615.946'sını ise kadınlar oluşturmaktadır.²³⁶

Türkiye, idari ve mahalli şartlar göz önünde bulundurularak çeşitli idari bölümlere ayrılmıştır. Merkezi idare kuruluşu bakımından illere, iller ilçelere, ilçeler ise

²³⁶ www.tuik.gov.tr

köylere ayrılmıştır. Bunlara Mülki İdare Bölümleri denir. İdari bölümlerin tespitinde coğrafi durumları, ekonomik şartları, kamu hizmetlerinin gerekleri ve ulaşım durumları dikkate alınmaktadır. Türkiye'de en büyük idari birime il adı verilir. Bir il; il merkezi, ilçe merkezleri ve ilçelere bağlı bütün köyleri kapsar. İllerde yönetme ve yürütme görevini, devletin atadığı valiler yerine getirir. Cumhuriyetin ilk yıllarında 63 olan il sayısı, değişen şartlar ve ihtiyaçlara göre bugün 81'e ulaşmıştır. İlden daha küçük idari birimlere ilçe adı verilir. Her il, büyüklüğüne göre çeşitli sayıda ilçelerden oluşur. İlçelerde mülki amire Kaymakam adı verilir. En küçük idari birime ise köy adı verilir. Muhtar tarafından yönetilen köy, yönetim açısından ilçe merkezine bağlıdır.

İsrail

Asya ve Afrika kıtalarının kesiştiği yerde bulunan bir devlettir. Coğrafi olarak. Asya kıtasında bulunmaktadır; batısında Akdeniz, kuzeyinde Lübnan ve Suriye, doğusunda Ürdün, güneyinde ise Mısır ve Kızıldeniz ile çevrilidir. Başkenti Kudüs'tür. Bu durum BM tarafından tanınmamaktadır.

14 Mayıs 1948'de BM paylaşım planı uyarınca David Ben-Gurion tarafından İsrail Devleti'nin kuruluşu ilan edilmiştir.

Uzun ve dar bir şekile sahip olan İsrail, 470 km. uzunluğunda olup, en geniş bölgesi yaklaşık 135 km'dir. Sınırları ve ateşkes hatları içerisinde kalan toplam yüzölçümü 27.817 km²'dir. İsrail, yaklaşık 7.282.000'lük nüfusa sahiptir.²³⁷ Para birimi Yeni İsrail Şekeli'dir.

İsrail, kuvvetler ayrılığı prensibine göre yürütülen parlamenter demokratik bir devlettir. Yasama, yürütme ve yargı organları birbirinden bağımsız olarak yapılanmıştır. Mevcut sisteme göre yasama işlevi parlamento (Knesset), yürütme işlevi Cumhurbaşkanı ve hükümet (bakanlar kurulu), yargı işlevi ise bağımsız yargı organları tarafından yerine getirilmektedir.

İsrail Devleti, resmi anlamda yazılı bir Anayasaya sahip değildir. Ancak, normal bir Anayasada bulunması gereken temel kurumları ve insan hakları gibi konular, bazı

²³⁷ <http://www1.cbs.gov.il>

olağan kanun statüsünde özel kanunlarla düzenlenmiştir. Bu özel kanunlara Temel Kanun adı verilmektedir. Temel Kanunların hazırlanma ve değiştirme usulü olağan kanunlarla aynıdır. Bu kanunların olağan kanunlardan farkı, yalnızca isimleridir. Ancak, Temel Kanunların bazı maddeleri ve bazı Temel Kanunların tümünün değiştirilmesi için özel Knesset çoğunluğu gereklidir. Bu Temel Kanun maddelerine “kalıcı madde” adı verilmektedir. Ülkede toplam 12 Temel Kanun bulunmaktadır. Seçim şekli Nispi Temsil şeklindedir. Olağan seçim süresi 4 yıldır.

Yargı, resmi bir Anayasa ve haklar bildirgesinin olmadığı İsrail’de hukuk devletin ve insan haklarının bekçisi olarak değerlendirilmektedir.²³⁸

İsrail siyasi hayatı merkezdeki Likud(sağ) ve İşçi Partisi (sol) tarafından şekillendirilmektedir.

İsrail siyasi hayatının önemli bir özelliği seçim çevresinin tek bir bölge olarak kabul edilmesidir. Seçim sistemi olarak ulusal düzeyde listeli nispi temsil sistemi kullanılmaktadır. Ülkenin yapısı itibari ile küçük olması bu farklılığın temelini oluşturur.

²³⁸ Introduction To The Law Of Israel, Amos Shapira, Keren C. Dewitt-Arar, Kluwer Law Internationa s.31

EK-2: İsrail'e Ana Göç Dalgaları

Tablo 1 – İsrail'e Ana Göç Dalgaları

Göç Dönemleri	Göçmen Sayısı	Köken	Göçün Özelliği
1982-1903 (1. Aliyah)	20-30 bin	Rusya	"Siyonun Sevenleri"
1904-1923 (2./3. Aliyah)	35-40 bin	Rusya, Doğu Avrupa	Öncü Sosyalistler
1932-1938 (5. Aliyah)	217 bin	Almanya, Polonya	Entelektüel, Yönetici
1939-1948 (6. Aliyah)	153 bin	Toplama Kampları	Kaçak Göçmenler
1948-1951	687 bin	Arap Ülkeleri, Orta Avrupa	
1952-1960	54 bin 165 bin 75 bin	Magrip Mısır(1956) Orta Avrupa	
1961-1964	228 bin	Fas	
1965-1971	81 bin 116 bin	A.B.D., Batı Avrupa Latin Amerika	
1972-1974	143 bin	S.S.C.B.	
1975-1989	230 bin	A.B.D., Batı Avrupa, Latin Amerika İran(1979), Etiyopya	
1989-...	500 bin	Eski S.S.C.B.	

Kaynak: Massoulie, Francois (1999). **Crisis in the Middle East: A Century in Focus.**
(Translated By: Angela Parker). Gloucestershire: The Windrush Press